

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2017. 12. szám

PATAKI FERENC, HENN LÁSZLÓ ANDRÁS, POPOVICS LŐRINC, A VÍZVÁROSI GALÉRIA
ÉS A ZICHY MAJOR ARS SACRA KIÁLLÍTÁSÁNAK munkáival

HAKLIK NORBERT: Mona Lisa elrablása

ÁGH ISTVÁN, TAMÁS MENYHÉRT, FEKETE VINCE versei

KOVÁCS ISTVÁN: Szülőföld-kaleidoszkóp (esszé)

EKLER ANDREA: Ünnepek és hétköznapok – Csoóri Sándor költészetéről

GRÓH GÁSPÁR, ALFÖLDY JENŐ, FARKAS GÁBOR kritikái

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft

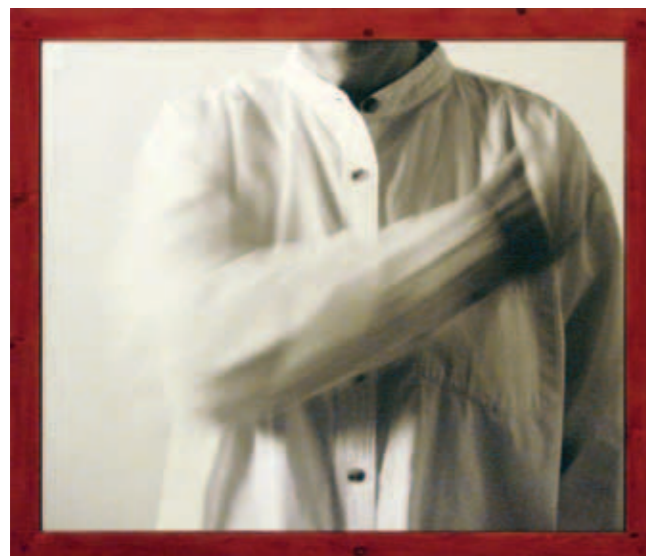
www.kortarsonline.hu

nka

Nemzeti Kulturális Alap

KORTÁRS 2017 12

FEHÉR MÁRTA, Vér és hó I-IV., 2017

BUDAPESTI OPERETT SZÍNHÁZ — KÁLMÁN IMRE TEÁTRUM
MŰVÉSZETI VEZETŐ: KERO®

KREATÍV KAPCSOLATOK

Lukács Anita
Frankó Tünde
Kendi Lajos
László Boldizsár

Szerző: Beischer-Matyó Tamás • Szövegkönyv: Mechler Anna Eliza • Dramaturg: Mátrai Diána • Karmester: Dubóczy Gergely
Diszlet: Pallós Nelli • Jelmez: Pattantyus Dóra • Videó: Varga Vince • Világítás: Bányai Tamás • Fény: Nagy Gergő
Rendező: Székely Kriszta

www.operett.hu | Felelős kiadó: Lőrinczy György | @operettszinhaz

Superbrainis | fidelio | JEGY+HU | OLIFE1 | RIDIKUL | M31MAXX

TARTALOM

- 3** HAKLIK NORBERT: Mona Lisa elrablása *(próza)*
- 13** ÁGH ISTVÁN: Csillagfelhő; Isteni véletlenek; Fantomfájás; Halvány jel arcodon; Megtörtént csoda *(versek)*
- 20** FERDINANDY GYÖRGY: Az utolsó napok *(próza)*
- 26** TAMÁS MENYHÉRT: Aranyspirál; Táguló szemrés; Szélvert égtáj *(versek)*
- 28** FEKETE VINCE: Degenyeg; Diólapi *(versek)*
- 32** DEZSŐ MÁRTON: Nem történt semmi; Menetszél; NI; Belső égés *(versek)*
- 34** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle III.
- 36** KOVÁCS ISTVÁN: Szülőföld-kaleidoszkóp *(szülőföldem)*
- 41** NOVOTNY TIHAMÉR: Szakrális hangulatok, emelkedések *(képzőművészet)*
- 49** NOBILIS MÁRIÓ: „Közeledjetek...” III. – Ars Sacra kiállítás *(képzőművészet)*
- 51** EKLER ANDREA: Ünnepek és hétköznapiak – Az egyéni és a közösségi sors értelmezése Csoóri Sándor költészetében az ünnepek és hétköznapiak motívumai alapján
- 56** SZAKOLCZAY LAJOS: A megmaradás záloga: Sütő András – Találkozások, emlékek a hőskorszakból
- 72** ABLONCZY LÁSZLÓ: Élők és holtak árnyai – Major Tamás két évada (1958–1960) *(1. rész)*
- 78** FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ: Észrevételek és javaslatok a közoktatás rendszerének korrekciójához VI.
- 80** Vizualitás és verbalitás között – *Szavakon túl* beszélgetéssorozat a kortárs művészet kontextusairól *(1. rész)*
- 92** GRÓH GÁSPÁR: Nyomozás mulasztási ügyben (Cs. Nagy Ibolya: Farkas Árpád)
- 96** ALFÖLDY JENŐ: „Fenn az idő tűhegyén” – Weöres Sándor és Lovász Pál levelezése, 1938–1975
- 98** FARKAS GÁBOR: Ferdinandy György / Meglátogatjuk a múltat
- 99** BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ: Halmai Tamás / Tündérbukfenc; Seb és szellem; Örömmévalóság
- 101** VASY GÉZA: Marosi Gyula / Generalisszimusz az Akácfa utcában

E számunkat PATAKI FERENC, HENN LÁSZLÓ ANDRÁS, POPOVICS LŐRINC,
a VÍZIVÁROSI GALÉRIA és a ZICHY MAJOR ARS SACRA kiállításának
munkáival illusztráltuk.

A borítón: HAGER RITTA, Kiút, 2015–16 (részlet); ZÖLD ANIKÓ, Fénykapu, 2014

Kortárs-előfizetés: klikkeljen rá!

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/kortars/prodB049926.html>

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,**
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prino-tipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kortárs Irodalmi Verseny 2018

A Kortárs folyóirat kreatív irodalmi versenyt hirdet középiskolások számára.

A 3 fordulós tanulmányi versenyre 3-4 fős csapatok jelentkezhetnek.

Az I. forduló nevezői, illetve a II. fordulóra továbbjutott csapatok elektronikusan küldhetik be elkészített pályaműveiket. A III. fordulóra, azaz a döntőbe jutó csapatok a 2018 áprilisában Budapesten megrendezendő vetélkedőn mérik majd össze tudásukat, értékes nyelvényekért.

Az I. forduló beküldési határideje: 2017. december 17.

Részletes versenykiírás:

www.kortarsonline.hu/esemenyek

www.kortarsonline.hu

HAKLIK NORBERT

Mona Lisa elrablása

HAKLIK NORBERT (1976) Brünn (Csehország)

Robogott velem a Slovan Expressz Brünn felé, és mindvégig arról győzködtem magam, hogy nem csupán a morvaországi főváros, hanem új, remélhetőleg megírásra érdemes történetek felé is suhan velem a vonat – mégis ott motoszkált bennem az érzés, hogy valójában egy már létező történet elől menekülök, amelynek akaratomon kívül lettem én az egyik főszereplőjévé.

A magam mögött hagyni kívánt történet főhőse, akit két és fél évig engedett az apósomnak lenni a sors, ekkor már majdnem öt hete halott volt, és éppen egy hónapja temettük. Emesének jutott némi idő arra, hogy felkészüljön az elkerülhetetlenre: miután apja egy teljes délelőttön át válasz nélkül hagyta telefonhívásainkat, és rátaláltunk, amint benuult tagokkal, a szomjan töltött órák során kicserepesedett szájjal hevert lakása padlóján, már tudtuk: ez nem az az enyhe kis szélütés, amiből felépülni mindössze egy-két kórházban töltött héten, valamint a kezelőorvosnak csúsztatott, megfelelő vastagságú borítékon múlik majd. Amikor aztán az első tíz nap után elhangzott a doktor szájából az újabb diagnózis: tüdőgyulladás, Emesém is, én is tudtuk, hogy inentől kezdve csak idő kérdése lesz az elkerülhetetlen.

A temetésen egészen jól tartotta magát. Utána is úgy tűnt, tudatosan és módszeresen igyekszik megtenni mindent annak érdekében, hogy lassan, de biztosan, a saját tempójában múlttá dolgozza azt a valóságot, amelynek harmincnyolc éven keresztül az édesapja is a része volt, és amelynek most új fejezete kezdődött, kevesebb szereplővel. Tudtam: az, hogy alig tízesztendő volt, amikor édesanyját elszakította tőle a rák, túl korai tapasztalat ahhoz, hogy most számottevően nyomhasson a latba, mégis úgy tűnt eleinte, mintha Emese a profik rutinjával végezte volna a gyász munkát. Nekem meg sem fordult a fejemben az ilyesmi, de ő hagyományos, postai úton kézbesített gyásztáviratban köszönte meg a temetésen részt vett vendégeknek, hogy személyesen rótták le kegyeletüket, és a szertartást követő hétvégén már neki is látott, hogy szétszortírozza apja hagyatékát. A festmények – efelől nem is döntetett volna másképp – a mi házunk falán leltek új otthonra, a többi ingóságot pedig a rá jellemző, határozott módszerességgel helyezte el a dobozokban, amelyeket a bennük tárolt javak leendő sorsának megfelelő kezdőbetűvel címkézett fel: M mint megtartandó, K mint kidobandó, és A mint adomány.

Ami egy nyugalmazott egyetemi tanár esetében aligha meglepő, apja ránk hagyott jó pár dossziényi kéziratot és jegyzetet is. Emese engem kért meg, hogy amikor kedvem lesz hozzá, olvassam majd át ezeket, hátha akad köztük valami, amit érdemes megőrizni. Én ebben nemigen bizakodtam. Egyfelől tudtam, hogy amikor feloldották a szilenciumot, amely még bő két évtizedig sújtotta azt követően, hogy megnyílt előtte a börtönajtó, apósom irdatlan erőbedobással kezdett újra publikálni, és valósággal ontotta az irodalomtörténeti tanulmányokat, a klasszikusaink feledésbe merült munkáit újrafelfedező vagy éppen költőóriásaink korai, csak lapokban közölt, illetve kéziratban lappangó zsenyéit bemutató filológiai írásokat. Sem az ő emlékét,

Fejezet egy készülő regényből.

sem pedig Emesét nem akartam volna megsérteni azzal, hogy hangosan ki mondom, de úgy véltem: apósom esetében paradox módon éppen ez a természetesség hozta magával, hogy sohasem tartották számon a nagyok között. Hiszem, hogy az ő esetében a kevesebb bizony több lett volna – ehelyett ő oly gyakorisággal közölte az egyébként kétségbevonhatatlan erényekkel bíró írásokat, hogy egyik sem ment eseményszámba. Úgy gondoltam, néhány napnyi könyvtározás során úgyszólván csak arra jutnék, hogy a hagyatékában maradt kéziratok mindegyike megjelent már valahol nyomtatásban – s bár néhány nap nem sok idő, mégis elég hosszú ahhoz, hogy ne akarjam felesleges, előre megjósolható kimenetelű munkával tölteni. Ha volt is olyan írása, amire kétségkívül kíváncsi lettem volna, abban biztos voltam, hogy arra az egyre biztosan nem fogok rálelni az akkurátusan dossziékba rendezett, géppel írott lapok között. A városi legenda szerint – amelynek igazságtartalmát már sohasem lesz alkalmam leellenőrizni bizalmasává avanszált vőként, egy pohár vörösbor mellett faggatva a legérintettebbet – a folyóiratszámot József Attila tanulmányával, amelyért államellenes szervezkedés vádja és letöltendő börtönbüntetés lett a honoráriuma, még a megjelenés előtt az utolsó példányig bezúzatta a hatalom, és bolond lett volna a szabadulását követően újra papírra vetni és kéziratban őrizgetni azt a szöveget, ami miatt az ötvenes évek harmadát rács mögött kellett töltenie.

A paksaméták és mappák sokaságában egyetlenegy találtam, amely első pillantásra mintha halovány eséllyel kecsegtetett volna azt illetően, hogy talán érdekes lehet. Bő tucatnyi kézzel írott papiros volt a kék karton fedőlapok közé fűzve, ami azért lehetett volna érdekes, mert tudtommal apósom mindig írógépen dolgozott. Hirtelen azt hittem, sikerült ráakadnom egy korai, még börtönévei előtt készült, lappangó kéziratára, aztán rájöttem, hogy ez lehetetlen: a lapok ugyanis golyóstollal íródtak, ám ő még a hetvenes években közölt szövegeinek levonatába is töltőtollal pingálta bele a korrektúrajeleket, valamint a margójegyzeteket a megjelenés előtti utolsó módosításokkal. Inkább elküldetlen levélnek vagy nem a köz számára szánt naplójegyzetnek tűnt a kék fedeles paksaméta, de semmi esetre sem olyasvalaminek, amit ne tettem volna félre nyugodt szívvel éjjeliszekrényem fiókjába, álmatlan éjszakákra vagy olyan pillanatokra szánt olvasmány gyanánt, amikor az ember szeme kívánja a betűt, de semmi olyat nem óhajt, aminek a befogadásához akár a legcsekélyebb szellemi erőfeszítés is szükségeltetik. Aztán annak rendje és módja szerint meg is feledkeztem a fiókmélyre száműzött kéziratról. Inkább minden figyelmemet Emesének szenteltem, azt hívén, hogy ha kémelni próbálom a mindennapi teendőktől, ha igyekszem megjósolni és jó előre teljesíteni lehetséges kívánságait, és ha lépten-nyomon kifejezésre juttatom együttérzésemet és iránta érzett szerelmemet-szeretetemet, azzal segíteni fogom abban, hogy mihamarább enyhüljön a gyásza.

Néhány hét is elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy kiderüljön, mennyire téves stratégia volt ez.

Először azzal vigasztaltam magam: csak látszat, hogy törődésem semmilyen hatással sincs Emesére. Abban bíztam, a gyásznak ez a fázisa olyan, mint a befagyott patak kora tavasszal – bár a felszínen még nem látszik, a jégpáncél alatt olvad már, és elevenedik a víz. Ez így is volt – legalábbis Emesém a temetés után elmondta, bár talán nem látszik rajta, de nagyon hálás azért, mert mellette vagyok, és segíték túljutnia ezen az időszakon.

A gondok ezután kezdődtek. Reményeim szerint ugyanis azután, hogy végső nyugalomra helyeztük apósomat, annak az időszaknak kellett volna következnie, amelynek során lassan, de biztosan, lépésről lépésre felépítjük és elkezdjük belakni életünket nélküle. A hagyaték szétszortírozását követően azonban mintha zsákutcába futottunk volna. Nem maradt következő prakti-

kus lépés, ahová tovább lehetett volna mozdulni, és olybá tűnt, hogy az addig megtapasztalt haladás mindössze illúzió volt, amelyet csupán a gyakorlati teendők sikeres abszolválásának vágyteljesítő félreértelmezése táplált.

Hamarosan már semmi olyat sem tudtam tenni vagy mondani, ami ne lett volna hiba. Emese mindenre harapott. Én pedig türtem, pedig néha igencsak nehezemre esett erőt venni magamon, hogy ne harapjak vissza. Aztán egy délután, miután hazatért a gimnáziumból, ahol már a temetést követő második héten újra katedrára állt, leültem vele szemben az étkezőasztalhoz, és elmondtam neki: látom, hogy folyamatosan és a jelek szerint egyre erősebben irritálok, viszont igazán nem tudom, hogy mivel, úgymint segítsen megértenem, mit kell változtatnom a viselkedésem ahhoz, hogy ne ellenséget, hanem újra a társát és szövetségeseit lássa bennem.

– Ha segíteni akarsz, akkor azzal tedd, hogy nem próbálsz meg segíteni – felelte kérdésemre gondolkodás nélkül Emese. Meglehetősen értetlenkedő ábrázattal reagálhattam, mert pár pillanatnyi szünet után azzal folytatta, hogy már akadnak olyan pillanatok, amikor nem kizárólag apja elvesztése jár a fejében, és ilyen alkalmakkor a részvét és az együttérzés bármilyen megnyilvánulása csak újfent emlékezteti arra, amire igyekszik nem gondolni.

Beszélgésünket követően megpróbáltam távolságtartónak és érzéketlennek mutatkozni, és ment is. Nagyjából negyedóráig.

– Tudom, hogy nem tudod megállni – vonta le a végkövetkeztetést. – És azt is tudom, hogy azért van ez így, mert szeretsz. És ez jó. Csakhogy most egyáltalán nem segít.

Aztán elmondta: úgy érzi magát, mintha egy függőhídon kellene átkelnie, amely olyan keskeny, hogy nem fér el rajta két ember egymás mellett. Igen, egy pár is átkelhet rajta, de csak a megfelelő sorrendben. Ha azelőtt lépek a függőhídra, hogy ő átért volna a túloldalra, kilendítem az egyensúlyból az egész kócerájt, neki pedig várnia kell, amíg a tálcolmány ismét megállapodik, mielőtt továbbindulhatna.

– Ha egyszerre próbálunk átkelni a hídon, nem fog menni. Meg kell várnod, amíg átérek, én magam, egyedül. Aztán majd utánam jöhetsz. Menni fog, Milán? Vagy elég erős azzal segíteni, hogy nem próbálsz meg segíteni?

Persze, hogy rávágtam:

– Persze, hogy.

Abban a pillanatban tudtam, hogy ezt kimondani sokkal könnyebb, mint aztán az elhangzottaknak megfelelően cselekedni.

Ám aznap este megjött Szapáry Tibi e-mailje. És kapóra jött.

Nincs semmi emlékem arról, mikor és hogyan ismertem meg Szapáry Tibi-t. Ez – számításba véve, hogy mindketten írtunk, és nagyjából egy időben kezdtük a pályát – két forgatókönyv valamelyikét valószínűsíti. Vagy valamelyik irodalmi esten találkozhattunk először, egy olyan rendezvényen, ahol vagy tucatnyi új arcot bemutatnak az embernek, aztán vagy a feledés homályába merül, vagy újabb találkozások által erősítetik meg az ismeretség. A másik lehetőséget pedig a kocsmázás képviselte, mely szcenárióban a feledés homályának vagy a későbbi ismétlésnek ugyancsak teljes természetes-séggel és hasonló eséllyel juthat szerep.

Elég az, hogy az ezredforduló utáni első években viszonylag gyakran összejártunk Szapáryval, jó pár közös felolvasást is tartottunk, és havonta egyszer-kétszer összeültünk egy kis – némelykor pedig nem is annyira kicsi – borozgatásra. Azért szerettük az efféle találkozókat, mert mintha mindketten a másik kreativitásának katalizátoraként működünk volna. Ha éppen egy novella ötlete motoszkált a fejemben, de csak nem akart megírásra készvé kristályosodni, akkor elég volt elmondanom Tibinek a történetkezdemény vázlatát és néhány szót ejtenem a szereplőkről, és máris hozta a sziporkázó

ötleteket, az eszement fordulatokat, amelyek rendre továbblendítették a holtpontról a cselekményt. Én pedig hasonlóképpen segítettem, ha ő látszott megrekedni valamelyik írásában.

Barátságunk tehát nem csupán a jó szórakozást garantálta, de szakmai téren is gyümölcsöző volt. Zenitjét alkotói szempontból akkor érte el, amikor alkalmazni kezdtük azt az eljárást, amelyet történetbartell névre kereszteltünk el. Ez abból állt, hogy mindketten hoztunk néhány novellakezdeményt, jelenettedéréket vagy nyelvi furfangot, amelyekről tudtuk, hogy nem érdemes veszni hagyni őket, az adott pillanatban azonban mégsem tudtunk mit kezdeni velük. S ha ezek valamelyikéről másunk úgy ítélte, tovább tudná fejleszteni, vagy felhasználhatná éppen készülő munkájában, akkor a gazda szívesen átengedte a portékáját az alkotótársnak – természetesen hasonló, közös megegyezéssel kisajátítható ötletekért cserébe.

Aztán pár év múlva Szapáryt felszippantotta a napilapos újságírás, én meg arra tettem végül teljesen hiábavalónak bizonyult kísérletet, hogy feleségemmel, mármint az Emese előttivel, életben tartsunk egy megőrzésre érdemtelen házasságot. Így vagy úgy, de mindkettőnk szabad idő híján hagyott a felelősségteljes, polgári élet, és találkozásaink, akárcsak szépirodalmi publikációink, lassan, de biztosan megritkultak. Néhányszor azért még összejöttünk, de ezen alkalmak csak tovább erősítették meggyőződésemet azt illetően, hogy ez is egy lesz azon barátságok közül, amelyek a gondtalan egyetemista évek során teljes erővel tombolnak, aztán elvéreznek a komoly emberhez méltó életvitel oltárán. Ráadásul végtelenül untatott, hogy Szapáry ezen alkalmak során mintha már nem is lett volna képes másról beszélni, mint a szerkesztőség számomra teljesen érdektelen, belső ügyeiről, vagy pedig jó bértollnok gyanánt a lap irányvonalának megfelelően dühöngött, rajongott vagy éppen méltatlankodott a napi politika eseményein. Én pedig nem voltam kíváncsi arra, hogyan mondja fel éppen aktuális vezércikkét a néhány évvel korábban még ígéretes prózaíró-reményiségként számon tartott, magát önszántából sajtópitbullá lefokozó Szapáry Tibor. Egy idő után már nem kerestem többé.

Aztán egyszer csak eltűnt a neve a napilapok hasábjairól, ő maga pedig az országból is. Hajdani közös barátaink úgy beszéltek, elege lett újságíró önmagából, és eldöntötte: porig rombolja a vezércikkek százaival felépített Szapáry-brandet. Állítólag kapóra jött neki, hogy Csehországban az egyik informatikai nagyvállalat éppen akkor igyekezte terjeszkedését a keleti piacokon azzal elősegíteni, hogy olyan munkatársakkal bővítette csapatát, akik nemcsak remekül tudtak angolul, de valamelyik közép-európai nyelvet is anyanyelvi szinten beszéltek, mindemellett a számítástechnikához is konyítottak valamit. Tibor tehát keresett egy albérlőt zuglói garzonjába, aztán csapatpapot otthagyva átköltözött Brunnbe, ahol aztán szépen elkezdett felfelé haladni a vállalati langlétrán. Legalábbis így szólt a történetnek az a változata, amely, mint később magam is meggyőződhettem róla, hitelesnek bizonyult. A pesti folklórban ugyanis felbukkantak egyéb verziók is – az egyik szerint Tibor Dél-Amerikába költözött, szélsőséges szabadcsapatokhoz csatlakozott, és egy gerillalánnyal neveli Pedro nevű, közös gyermeküket, de olyan elmélet is akadt, amely szerint Skandináviában/Írországban/Londonban brókerkedik, némelyek pedig azt híresztelték: Oroszországban csatlakozott a titkosszolgálat azon részlegéhez, amely a magyar nyelvű anyagokat értékelte ki.

Egyszer aztán bejelölt a Facebookon, én pedig visszajelöltem. S bár előszeretettel posztolgatta az üzleti utazásai, valamint nyaralásai során készült fotókat, és ezek között koppenhágai, dublini, angliai, valamint szentpétervári felvételek is szép számmal szerepeltek, profilja alapján egyértelműen kiderült, hogy a Duna-parti éjszakában hangoztatott elméletek közül a csehországos változat állja meg a helyét. Aztán pár évvel ezelőtt egy szemrevaló szöke

cseh lány is megjelent mellette a fotókon, én pedig jóleső örömmel nyugtáztam, hogy ismét csatlakozott valaki ifjúkori barátaim közül azok táborához, akik megtalálták a számításukat. Nem üzent rám soha, és én sem kerestem. Úgy gondoltam, eljutott ez a hajdanvolt barátság arra a pontra, amikor már végérvényesen és visszafordíthatatlanul eltávolodtunk egymástól, de azért mégis jólesik fenntartani a lehetőségét annak, hogy a képernyő előtt ülve, néhány kattintás árán bármikor megbizonyosodhassunk arról, hogy a másik rendben és jó egészségben éli a maga világát, amelynek többé már nincs túl sok köze a sajátunkhoz.

Nem hittem, hogy valaha újra látom majd a digitális téren innen, a való világban is, hacsak nem valami teljesen véletlen találkozásról van szó, amelynek során egyikünk sem igazán tudja majd, mit mondhatna a másiknak a megszokott, unalmas udvariassági formulákon túl.

Mígnem bő három héttel azután, hogy Emese apját eltemettük, megérkezett Tibor üzenete a Facebook-profilomban megadott e-mail címre.

„Milán, látom, az FB-n régen posztoltál, úgyhogy inkább ide írok. Volna kedved még egy történetbartellhez? Ha igen, gyere ki Brünnebe. Üdv, Szapáry”

Először megkérdeztem Emesét, mi volna, ha, és percig sem ellenkezett, sőt. Mielőtt azonban válaszoltam volna Szapárynak, a biztonság kedvéért átböngésztem a fotókat Facebook-profilján, csak hogy legyen valami hozzávetőleges képem arról, hogyan él ott, a cseheknél. Úgy tűnt, igen jól: személyes adatai szerint az egyik informatikai világcégnél középvezető, a fényképek némelyikén pedig vakolókanállal a kezében pózolt, egy épülőfélben lévő ház félkész falain, végül pedig a befejezett épület előtt, erdők földte dombokra nyíló, impozáns kilátással a háttérben, máskor meg egy szemrevaló, élénkzöld szemű szőkeséggel vigyorgott a kamerába. Tibi barátom választotta éppen úgy festett, ahogyan mifelénk a szláv szépséget szokás elképzelni.

Mindent összevetve tehát úgy tűnt, Tiborom világában minden rendben van. Az én világomból pedig most éppen ez a rendben levés hiányzott, úgyhogy igen csábítóan tűnt a gondolat, hogy néhány napra átruccanjak az övébe. És ha közben még történetekkel is szaporítja a megírandó műveimet tartalmazó képzeletbeli tarsolyomat, hát annál jobb. Megkérdeztem, mikor mehetek, mire azt felelte: akár azon nyomban, ha úgy tartja kedvem. Úgyhogy rögvest elmetróztam a Keletibe, és vettem egy menettértit Brünnebe, helyjeggyel, másnapi indulással, öt nappal későbbre időzítve a visszautat.

– Na, eleget ittag már a jó cseh sört ahhoz, hogy beleunj? – próbáltam új lendületet adni beszélgetésünknek a taxiban, miután, akár a régi, budapesti időkben, egy gyors kézszorítással és öleléssel köszöntöttük egymást a peronon, majd letudtuk az odaút milyenségét firtató udvariassági köröket.

– A cseh sör túl jó ahhoz, hogy beleunjak. De ne feledd, ez itt Morvaország, a bort is egészen szépen értik errefelé.

– Akkor azt is megkóstoljuk majd – feleltem. – De hová is megyünk? A fotóid alapján, amiket posztoltál, mintha nem a városban építkeztetek volna.

– Ide megyünk, Brünnebe – felelte, anélkül, hogy felém fordult volna az anyósülésről.

– Azt hittem, befejezted az építkezést.

– Befejeztem, Milán.

– Akkor?

– Nem az enyém a ház, hanem Petráé.

– Petra a csajod, az a szép szőke, zöld szemű?

– Az, de már nem a csajom – felelte, aztán hozzátette: – Most itt élek a belvárosban, a Spílberk alatt. Tetszeni fog, rögtön odaérünk.

Gondoltam, jobb lesz kibontakoztatnom az optimista folytatás lehetőségét, amely utolsó mondatában látszott felkínálkozni.

– És most kivel élsz? Neki is zöld a szeme?

– Most, hogy kérded, igen, zöld – vigyorodott el végre. – De ő nem cseh.

– Nem cseh? Hát honnan való?

– Ha nem tévedek, valahonnan Jemen vagy Szaúd-Arábia környékéről. De máris megkérdezheted tőle személyesen – felelte, miközben a taxisoőr kezébe számolta a fuvardíjat.

– Nagyon egzotikusnak hangzik – válaszoltam, és a vállamra lendítettem a csomagtartóból a sporttáskámat. – Hogy hívják?

– Én Mona Lisának hívom – vigorgott rám Tibi, aztán kinyitotta a Bauhaus stílusban épült, háromemeletes ház bejárati ajtaját.

– Na, kíváncsivá tettél. Remélem, itthon van – folytattam.

– Itthon, de be van zárva. Ha szabadon hagyom, kuplerájt csinál, amíg távol vagyok. Rakodj le itt – mutatott az egyik szobára –, rögtön kiengedem, aztán bemutatkozhattok egymásnak.

Tibit ismerve tudtam, hogy valami turpisság van a dologban. Fél percbe sem tellett, és megtudtam, mi az.

– Ismerd meg Mona Lisát – lépett Szapáry Tibi a szobába, karjában egy bő fél méternyi hosszú gyíkot tartva. Élénkzöld színben pompázott a jószág, testét sárgás-kékes sávok ékesítették, farka csigaformán kunkorodott mögötte, és egészen fura érzést keltett bennem, ahogyan szemgolyóit ide-oda forgatva jól megnézett magának.

– Jól mondtam, hogy az új csajod is zöld szemű.

– Nem csaj. Hím – felelte Tibi.

– Akkor miért Mona Lisa?

– Hehe. Megmutatom – válaszolta Tibor, és előhúzta zsebéből az okostelefonját. Megnyitotta a Whatsapp-ot, rábökött a Petra névre, mellette a szőke leányzóval, akit facebookos fotóin láttam, és felfelé gördítette képernyőt, az egy héttel korábbi dátumig.

– Most figyelj – mondta, aztán rábökött a lejáttszást indító sötét karikára, benne a fehér háromszöggel.

Feltűnt Tibi ábrázata, belevillantotta a kamerába a tőle telhető legtenyérbemásozóbb vigyort, aztán borízú hangon, angolul így szólt:

– Drága Petrám, te gyönyörű, szexi, semmirevaló, gonosz szuka! Elviseltem a vezérkedésedet, otthagytam miattad az állásomat, felépítettem a házadat, te meg kirúgtál. Jól tetted, mert egyébként most én rúgnálak ki téged. Megtaláltam az igazit.

Ekkor fordult egyet a kamera, és ráfókuszált a gyíkokskára, aki a zöldnek egy, az imént látottól jóval világosabb-pasztellszerűbb árnyalatát felöltve forgatta a szemét az okostelefon előtt.

– Veled összehasonlítva ő jellembajnok, és ha a belső értékeket nézem, Mona Lisa hozzád képest. Élvezd a házadat. Na csá! – mondta ki a végszót Szapáry Tibi, aztán az üzenetet felvezető, tenyérbemászó vigyor megismétléseivel zárta a felvételt.

– Hogy te még mindig mekkora egy állat vagy, Tibor barátom – veregettem meg a vállát. – Üljünk be valahova megkóstolni azokat a jó morva borokat meg cseh söröket, aztán meséld el, hogy volt ez az egész.

– Arra is sort kerítünk, de majd csak este. Fél öttől lesz egy állásinterjúm, úgyhogy gyorsan beöltözök üzletembernek, aztán rohanok is. A hűtőben találász kaját meg sört.

– Rendben. Amíg oda leszel, szundítok egyet. És nem bánám, ha addig Mona Lisát bezárnád.

– Ne aggódj, már vissza is tettem a terráriumába – hallottam Tibi hangját a másik szoba felől közeledni. – Este úgyis magunkkal visszük, hadd lásson világot ő is egy kicsit.

– És még valami – nyitott be a nekem szánt szobába tökéletesen rá szabott, sötétkék, egysoros öltönyben pompázva, olyan fényesre suvickolt cipőben, hogy a légy is hanyatt esett volna rajta, ha rászáll, aztán egy paksaméta papírt nyújtott felém. – Csak hogy a bartellünket se feledjük. Van egy regénykezdeményem, szerintem megtartandó, de gőzöm sincs, hogyan folytassam. Ha van kedved, olvasd el, hátha lesz valami ötleted, hogyan tovább.

– Hazafele jövet másolatok egy kulcsot neked is – kiáltott vissza az ajtóból, aztán fordult a zár, és magamra maradtam a lakásban Mona Lisával, valamint Szapáry Tibi barátom kéziratával.

Madzsari, állt a cím a fedőlapon.

Eddig nem rossz, gondoltam.

Lehevertem, és olvasni kezdtem.

Madzsari története talán akkor kezdődött, amikor az Úr ezeröttszáznegyvenegyedik esztendejében, egy nyár eleji délután János öcsémmel elhatároztuk, hogy megtréfáljuk Mihály bácsit. Akkoriban töltöttem be tizenötödik évemet – ahogy anyám szokta volt mondani, úgy megnyúltak a tagjaim, mint odalent, a konyhájában a szakácsnők sodrófája alatt a tészta –, és már a hangom is kezdett megemberesedni, így ez idő tájt már nem tartottam magamhoz méltónak azokat a csínytevéseket, amelyeket pár esztendővel korábban még tétozás nélkül vittem végbe a ház minden rendű s rangú lakója, de legfőképpen szegény félfülű Mihály bácsi kárára. Meg aztán úgy ítéltem: nem is való az efféle csintalankodás olyasvalakihez, aki nemcsak hogy a Barcsváryak nemzetségéből való, de már a kardforgatásban is figyelemre méltó jártasságra tett szert, s akinek elméjébe Barcsvár papja plántálgatja – nem kevés sikerrel – a betűvetés tudományát. Mindazonáltal ilyen idős koromban sem szüntem meg örökösen a vár népe bosszantásának legkülönbébb módozatain gondolkodni – bár egykori lakhelyemet csak igen erős túlzással lehetne várként emlegetni, hiszen nem volt több egy valamelyest megerősített udvarháznál, s odabent egy lovas szekér is csak bajosan lett volna képes megfordulni –, ráadásul mindig rendelkezésemre állott János öcsém, hogy véghezvigye azokat a pimaszságokat, amelyeket én ötlöttem ki, de magam már röstelltem volna megvalósítani.

Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy János nem volt az édesöcsém, bár rokoni szálak fűztek minket egymáshoz: anyám vette magához még csecszopó korában, miután szülei mindketten odavesztek Kőszeg ostrománál, amikor még utoljára sikerült visszavernie a magyarnak a sátánfattyá pogányok hordáját. Jánost atyjának egyik embere hozta el anyámhoz, hogy egyetlen élő rokonaként viselje gondját a gyermeknek. Így tettem szert egy kistestvérre 1532 nyarán, majd hat esztendővel apám halála után, pár hónapos unokafivérem személyében, aki történetünk kezdetére már vidám, tízéves kis vasgyúróvá cseperedett, és afféle hű apródként követte minden szavamat, anyám s a vár népe, kiváltképp pedig a jó Mihály bácsi nagy bosszúságára.

Jánoska és én rendszerint Mihály bácsit szemeltük ki csínytevéseink célpontjául. No, nem is félfülűsége okán – eme fogyatéka miatt inkább tiszteltük, mintsem hogy kikacagtuk volna, hiszen jól tudtuk, miért csupán egy hosszú forradás vöröslök a fülcimpája helyén fejének bal oldalán –, de mindezekelőtt mégis azért lett éppen ő a legtöbb alkalommal tréfáink kárvallottjává, mert biztosak voltunk benne, hogy sohasem fogja ütleggel jutalmazni szemtelenségünket. Művelhettünk vele bármennyire alaposan kifundált gonoszságot – megdobálhattuk zsenge szilvával, fejbe kólinthattuk gereblyenyéllel a kapu feletti bástyaablakban megbújva, belevizelhettünk a borostömlőjébe, vagy apró kavicsokat szórhattunk a csizmájába, miközben ő az igazak álmát aludta –, mi mindig tudtuk: Mihály bácsi nem fogja kiporolni a pantal-

lónkat – ilyen alkalmakkor ő csak dühöngött egy sort, az istenhívó emberhez a legkevésbé sem illő szitokszókat hallatva, majd amikor végre sikerült megnyugodnia, rendre magához vont minket, hogy elmondja: miért nem lesz ő már sohasem képes arra, hogy magyar gyereket megüssön, s egyúttal azt is elbeszélje: miképpen veszett oda atyám oly sok keresztény vitézzel együtt a harctéren egy régenvolt nyárvégi délutánon, azon a napon, amikor én megszülettem.

Mint Mihály bácsitól megtudtam, abban az átkozott emléké ezeröttszázhuszonhatodik évben, egy júniusi napon Barcsvárra is megérkezett néhai Lajos királyunk követe, hogy átadja apámnak az uralkodó üzenetét, melyben azt parancsolja országunk összes földesurának: a lehető legrövidebb időn belül gyűjtsék össze minden hadra fogható emberüket, s induljanak velük Budára, csatlakozandó a főserceghez, hogy aztán megvívjanak Szolimán hadával, aki minden eddiginél nagyobb erővel tör keresztény hazánk pogány igába döntésére. Apám úgy is cselekedett, ahogyan azt honunk legfőbb ura kívánta tőle, ám épp mielőtt elindult volna embereivel Budavárára, ismét küldönc érkezett a királytól, immáron azzal a hírral, hogy a pogány – megvíván Pétervárad, Újlak és Eszék várait – a véltnél is sebesebben közeledik országunk belseje felé, ezért uralkodónk úgy határozott: a pogány elébe megy hadával, s így az ország összes nemeseit arra utasítja: a Duna alsóbb folyásánál, Tolnánál csatlakozzanak seregéhez.

Így – az ország jobb érzésű uraihoz hasonlóan – apám is arrafelé vette az irányt embereivel, amely helyről a király parancsa szólt. Nem kívánom elbeszélni, miként értek végül hajdanvolt hazám legnagyobb folyamának partjaihoz – meg már nem is tudnám maradéktalanul visszaadni a jó öreg Mihály egykori szavait, hiszen amikor ezeket a sorokat írom, már erősen meggyöngítette emlékezetemet az idő –; elég annyi, hogy atyám a tolnai révnél átkelt a folyón katonáival, aztán – az összes többi olyan nemesúrhoz hasonlatosan, akiknek volt bátorságuk nem meghátrálni a csata előtt – a király táborhelyéhez sietett, hogy tájékozódják a további teendőket illetően.

Mihály bácsi, amikor idáig jutott elbeszélésében, rendszerint kis szünetet tartott, majd azzal folytatta: amikor a tanácskozás befejeztével atyám előtűnt a király sátrából, legalább akkorának látszott az elkeseredése, mint amekkorára a lelkesedése és bizakodása volt, mielőtt oda belépett. Mindazonáltal embereinek nem mondott semmi egyebet, csak hogy hamarosan meg kell küzdeniük a pogánnyal Árpád országának és az egész keresztény világnak a dicsőségére, és mindnyájuktól a magyar emberhez legméltóbb helytállást és vitézséget várja el; ám ezután magához hívta Mihályt, és elbeszélte neki, mire jutott odabent a haditanács.

Apám szavaiból kiderült: a király Tomori Pál érseket nevezte ki a sereg fővezérévé, pedig – tette hozzá ilyenkor Mihály bácsi mindig – „papr csuhaló, és nem páncéling, a kezébe meg áldozókehely illik, mintsem szablya”; s bár Pál barát eleinte vonakodott elfogadni a kinevezést, most már úgy jár-kelet a sok küzdelmet megélt vitézek között, mintha ő volna a legkiválóbb közülük, s mindegyre a mielőbbi hadba bocsátkozást sürgeti, dacára annak, hogy a horvát bán, valamint az erdélyi vajda, Zápolya serege is minden bizonnyal napokon belül csatlakozhatna táborukhoz, s míg a király emberei alig húszezren vannak, a pogány több százezres haddal tör az elveszejtésükre. Azonban a király hajthatatlan maradt, s úgy rendelkezett: mindenkinek a barát parancsai szerint kell eljárnia, és a győzelem nem lesz kétséges, csak ki kell használni a jó szerencsét, amellyel Isten ruházta fel a benne bizakodókat. Apám azzal zárta mondandóját: ne adja az Úr, hogy Perényi Ferencnek, a váradi püspöknek legyen igaza, aki a tanácskozás végeztével csak annyit szólt a királynak: a napot, amikor majd megvívják a csatát Tomori vezérletével, a Krisztus

vallásáért megölt húszezer magyar mártír emlékének fogja szentelni az utókor, s – ha ugyan életben marad – Pál barátot kellene majd Rómába meneszteni, hogy kanonizációjuk ügyében intézkedjék, mert hiszen ő a pápa s a bíborosok győzködéséhez sokkal jobban ért, mint a kardforgatáshoz.

Titkon talán még apám is abban bizakodott akkor, hogy másképpen határoz a Gondviselés, ám a sors végül Perényi szavait teljesítette be, és úgy intézte, hogy a csata végeztével megannyi más keresztény vitéz mellett az én apám vére is a mohácsi csatamező földjét áztassa, és Lajos királyunk nemkülönben odavesszen, így régen látott hazám is lefejeztessék Keresztelő Szent János fővételének s az én születésemnek a napján.

Az ütközet hajnalán felsorakozott a magyar sereg alig huszonötezer embere, hogy szembenézzen Szolimán háromszáz ezres hadával. A király beszéddel biztatta helyállásra embereit – elmondta: készen áll mindent, még a halált is elszenvadni a hazáért és Krisztus szent hitéért; viselkedjenek hát katonái is bátran, férfimódra, ne feledjék, hogy magyarok, és azokat kövessék, akik maguk is gyakran szereztek már diadalmi zászlót ugyanettől az ellenségtől, csakúgy, mint hajdan őseik, a kereszténység ama bátor bajnokai tették, mert nem a katonák sokaságában, hanem a vitézségben rejlik a győzelem, és Isten a magasból is az őbelé vetett szent hitért harcolókat segíti majd. Aztán jó darabig feszült várakozásban tellett az idő. A nap már délutánba hajlott, amikor a magyar seregtől oldalvást elterülő dombok alatti lapályon megindult a török had – csak a lándzsák hegyén megcsillanó napfény árulta el, hogy készülődik valami, amiből Pál barát azt sejtette, hogy bizonyára a tábor bekerítésére törekszik az ellen. El is nyargalt gyorsan a királyhoz, mondván: elérkezett a megfelelő idő a támadásra, hiszen kisebb a veszély most, mintha holnap kellene az egész sereggel szembeszállni. E szóra a király nyomban megfúvatta a kürtöket, és – ki-ki a maga hite szerint Jézus vagy Allah nevét kiáltva – elindultak egymás felé a szemben álló hadak katonái.

Az első sorok magyar vitézei a csata jelére menten nekirontottak az ellenségnek. Eldördültek az ágyúk, s erre, valamint a keresztény sereg kemény viaskodására hátrálni kezdett az ellenség. A király ismét jelt adott, immáron arra, hogy a magyar had teljes egészében törjön rá a visszavonuló ellenségre. Mihály bátyám is ott vonult atyám oldalán a menekülni látszó török felé, ahol az ímént folyt a harc; halottak heverték szerte a mezőn, jó páran a mieink, de még többen a pogányok közül; néhányan még éltek is, és lélegeztek. Ám ekkor eldördültek a török ágyúk, és rendet vágtak a magyarok soraiban, majd újra meg újra reáokádták halálos golyóbisaikat a keresztények egyre inkább széjjelzilálódó seregére.

Szegény atyám és Mihály bátyám a jobbszárnyon küzdöttek. Eleinte vitézül gyötörték az ellent, ám – ahogy a jó öreg Mihály mondotta volt – úgy tűnt, mintha minden lekaszabolt töröknek tíz újabb lépett volna a helyébe, meg aztán a mindent ellepő füst is akadályozta a látást; és egyszer csak jobb felől a pogányok lovasai törtek elő, de annyian, hogy még talán az Úristen se tudta volna megszámlálni őket – azok lehettek, akiknek vonulása láttán Tomori, ez a csuha viselésére méltatlan, kevélykedő fráter a támadást elindította. Erre már végképp teljessé vált a zűrzavar; a kavardásban és a füstben már csak akkor ismerszett meg, hogy ki török, s nem pedig az életét menteni igyekvő magyar, amikor az már vágásra emelte a kardját; lovak nyerítése és az egymásnak csapódó pengék zaja keveredett a haldoklók hörgésével s az ágyúdörgésnek hangjaival. Mihály még látta, amint atyám mellét átfúrja az egyik pogány szablyája, majd apám elveszejtője ismét felemeli a kardot, hogy őreá is lesújtson – s ekkor elsötétült szeme előtt a világ.

Mihály arra eszmélt, hogy úgy ömlik rá a hideg eső, mintha dézsából öntenék. Lapjával érte a szablya – kicsi koromtól úgy emlékszem rá, hogy

ott éktelenkedik a homloka közepén egy jókora horpadás –, s bár erősen szédelgett, arra is képes volt már, hogy négykézlábra emelkedjen. Körötte mindenütt holttestek heverték a sárban, s olykor még keservesen fel-felnyögtek a halódók. Mihály ekkor feltápáskodott, és tétova léptekkel bukdácsolni kezdett a testek között, miközben úgy zuhogott a zápor, hogy látni alig lehetett.

Ahogy Mihály bácsi később oly sokszor elmesélte, egyszer csak kezdett úgy rémteni neki, hogy török és magyar beszédfoszlányok vegyülnek a zivatar hangjaiba. És a következő pillanatban rabláncon vezetett, törököktől közrefogott magyar tűnt elő a zuhatag függőnye mögül. A fogolyban Mihály azon főembereink egyikét vélte felismerni, akik pár nappal azelőtt apámmal együtt a király sátrában tanácskozták meg a csata lefolytatásának mikéntjét – a törökök a földön fekvő tetemek mindegyikét megmutatták a rabnak, és ha az felismerte a szerencsétlenül járt vitézt, rendre feljegyezte a halott nevét egy papirosra az egyik pogány, aki bizonyára valamilyen írnoféle lehetett. Mihály jobbnak látta, ha arccal lefelé a földre fekszik, és nem mozdul, ám mégsem sikerült elkerülnie a kis csapat figyelmét – hallotta, amint egyre közelebb cuppognak a léptek, s olykor meg-megállnak; egyszer aztán Tomori Pál neve hangzott el, mire a törökök izgatott beszédbe kezdtek, de utána megint csak folytatták a halottak szemlélését. A lépések már Mihály közvetlen közelében cuppogtatták a sarat, mígnem végül megragadta egy acélos kéz, és arccal a fellegektől sötét ég felé fordította. Mihály bácsi próbált úgy tenni, mintha ő is csak egy volna a sok ezer holt közül, ám nem járt sikerrel: az egyik fegyveres rögvest nekiszegezte a szablyáját, s a hüvelyéből kivont kard fémes hangjának hallatán Mihály szeme menten kinyílt, így látta, amint a magyar rab megszemléli az ábrázatát, aztán megrázza a fejét. Ekkor a török a magasba emelte a kardot, s atyám hű embere már-már kezdte azt hinni, hogy a következő pillanatban ő is Mohács mezején végzi be – méghozzá ily dicstelen módon – az életét, ám ekkor hirtelen elvigyorodott a hitetlen, megragadta Mihály bátyám üstökét, hátrafesztette a fejét, s a pengét arca oldalához illesztvén egyetlen nyisszantással lemetszette a bal fülét. A pogány aztán felnevetett, és mondott valamit, mire az írnok visszafordult, ránézett Mihályra, és kissé törökös lejtésű, ám tisztán érthető magyar nyelven így szólt:

– Azt mondja, menj haza, és tudasd mindenkiel, hogy a legszerencsésebbje is csak így jár azoknak, akik az igazhitűekkel merészelnék szembe szállni.

– Hát ezért van, hogy én már sohasem leszek képes magyar gyerekekre kezdet emelni – fejezte be ilyen alkalmakkor a mondandóját Mihály bácsi. – Törökre persze igen; de magyarra semmiképp. Mert én ott voltam, amikor ezek a dolgok megestek; láttam, amit bár ne adatott volna sohasem meglátnom, s tudom: olyan idők jönnek erre az országra, amilyenben még talán sohasem volt része. Ezért hát úgy volna illendő, hogy magyar sose ártson a magyarnak, hiszen így is túl sokan vannak, akik a vesztünk akarják. De látom, benneteket nincs miért féltselek – csak aztán akkor is ilyen vitézek legyetek majd, ha a tieiteket kell megvédeni a csatamezőn.

Végezetül mindig megsimította a kobakunkat, és immáron a haragvás leghaloványabb jele nélkül elindult, hogy folytassa azt, amiben éppen megzavartuk csínytevésünkkel.

– Tibi, te kis Gárdonyiba oltott Móra Ferenc, eldönthetted volna, hogy gyerekkönyvet, áltörténelmi regényt vagy Wass Albert-paródiát akarsz-e írni – gondoltam magamban, aztán letettem a paksamétát az éjjeliszekrényre, és magamra húztam a pokrót.

Már miért kellene eldöntenie, súgta egy belső hang, de nem kívántam vitába szállni vele. A fal felé fordultam, és elnyomott az álom.

ÁGH ISTVÁN

Csillagfelhő

ÁGH ISTVÁN (1938) Budapest

Úgy tekintek az életemre,
mintha csillagos égbolt lenne,
én meg akár egy kívülálló
fekszem a fűbe temetkezve,

fölszállt csillagokban világol
múltam múltja a szülőházból,
tágabb űrben ragyog közelről,
távolabb meg felhőnek látom,

szálltam volna, de a tetőről
visszahúzott valami ösztön,
holdba szökött ló szekérének
vélttem a fák hegyén a Göncölt,

majd az ég jánosbogár fénye
átváltozott pokol tüzére,
s lett a mindenség oly kietlen,
hogy az már a hitetlen érve,

vagy csak addig ér el az Isten,
ameddig az ember tekinthet?
bár a földiek közt hatalmas,
azokon kívül egyre kisebb?

vagy benne rejlik az anyagban,
minden teremtményében ő van?
lehelete a sóhajtásom,
őt dobogom egész valómmal!

múltam múltja a szülőházból
fölszállt csillagokban világol,
tágabb űrben ragyog közelről,
távolabb meg felhőnek látom,

ahonnan már az idő eltűnt,
nyomában a tér összeszűkült,
emlékeim összébb szorultak,
és úgy maradnak végleg együtt,

a nagy család is szorosabb az
asztal körül, szűkebb a konyha,
tűzhely és étel melegében
vár Szent Erzsébet fészekalja,

ahol a szeretet időtlen,
közelebb minden mint különben,
annyi a ló és egyéb állat,
hogy a falak belefeszülnek,

az akácok zöld selyemsátra
nem fér bele a Fő utcába,
egymás szárnyán a víz tükréből
ludak fehér dunnái szállnak,

a falu temetővel bővül,
mint az asztagból kazal épül,
ahol a szalma dől a nyársról,
nekem sincs már helyem a szérűn,

múltam múltja a szülőházból
fölszállt csillagokban világol,
tágabb űrben ragyog közletről,
távolabb meg felhőnek látom,

lelkekből gyűlt a csillagfelhő,
sírokat tükröz vissza fentről,
odafönn fényes fátyol leplez
mindent, mit a rög itt lent elföd,

arctalanul úgysem lehetne
megnevezni a titkolt lelket,
csak az emlék maradt utánuk,
melyet valamely érzés keltett,

hogy jó volt jó lenni egymáshoz,
nemcsak a fiúnak a lányhoz,
papunk háborús pincéjében
egy falu lett felebarátom,

akkor a halottak is éltek,
annyira egymás közelében,
akár istállóban a jószág,
kiscsikó az anyja csecséhez,

még nem tudtam, hogy más mulatság
táncát ropják a rámás csizmák,
magyarok a cigányzenére
táncolták ágyába az új párt,

hány lakodalom szállt az égbe?
s mindenki ott van, kit túléltem,
túl a fölfogható határán
az irdatlan mindenség része,

fölszállt csillagokban világol
múltam múltja a szülőházból,
tágabb űrben ragyog közletről,
távolabb meg felhőnek látom.

Isteni véletlenek

Hosszú életemben hétszer
voltam halálos veszélyben,
szerencsére mind túléltem,

ráfogtam a véletlenre
azt, ami bár csoda lenne,
ha hittem volna Istenben,

túl korán olvastam Dante
Infernóját, ám a pap se
kímélt tőle, jaj, csak azt ne!

mert a születés előtti,
s a halál utáni semmi
jobb, mintsem pokolra menni,

mentem városi diáknak,
hamar védtelenné váltam,
mikor elhagytam a házat,

fuldokló barátom görcsbe
rándult kézzel fojt a vízbe,
ha nincs senki közelünkben,

két száguldó villamos közt
sárga örvény húz keresztül,
s szédítő szelében függök,

hányszor mondjam? ötvenhatban
kabátomat újra szabva
golyókkal körüllyuggattak,

és a *majdnem, mégis, éppen,*
azon múlt segítségével
mondom el, amit különben

átgondoltam részletenként,
hol, mikor és hogyan történt,
fölmértem minden körülményt,

miért ott és miért akkor,
az egészhez mi közöm volt,
miért lettem kiválasztott?

egy porszem a mindenségből
érkezőn eltalált végül,
föltrebbant és belém békült?

elágazásán az útnak,
mint keresztezési pontban,
túlélésem mi okozta?

nem hittem a szerencsében,
mikor lett volna a végnek
inkább valószínűsége,

mikor árokba zuhantam,
jeges úton fölfordultam,
csillagot látván csapódtam,

három karambolt sértetlen
megúsztam, de negyedszerre
roncsok között törtem össze,

tán az is a csillagokban
van megírva, s minden úgy van,
mint fölöttem, mi alattam,

Uránusz a Kos jegyében,
születésem égi képe
szavatolt életveszéllyel,

vagy a veszély oka más volt?
ösztoneim elvarázsolt
emléke, egy titkos átok?

vagy egy érthetetlen játék,
mit egy számítógép játszik
egészen az elmúlásig?

semmiféle elmélet nem
mondja meg, hogy a véletlen
mit tervezett velem szemben,

lángész sem hat el odáig,
ha a szeretet hiányzik,
csak a valósággá vált hit,

csak a gondviselő Isten,
aki megmentett, s hetedszer
teremtésem befejezte,

hogy lássam, ha nem is látom,
merő fényözönnek látszó
alakját, az élő lángot,

ahogy alászáll az égből,
s rám süt sugárrá szelődött
fénye az angyal szeméből.

Fantomfájás

Ha nem hinnék a fényes látomásban,
 hogy angyal szállt le közénk, s helyet foglalt,
 egy nőt látnék, ki csak fél oldalával
 mutatkozna a sorból órák hosszat,

másként nézném, mint cipője lezárja
 lába ívét, ruhája csipkealja
 kéken terül a térde félholdjára,
 márványként vibrál a harisnya rajta,

sejtelmesen dereng föl a bokája
 a félhomályban játszó gyenge fénytől,
 a lány hajlat s a szelíd csúcs aránya
 megnyugtat, és meghatódottá bűvöl,

mint élő fény, valami belső lámpa
 világít, amit csak én veszek észre,
 feltűnés nélkül tekinthetem át a
 közénk álló közeli messzeséget,

mozdulatlan tartást öltött magára,
 glóriás fejét el sem fordította,
 hogy legalább egyik szeméből lássam,
 kit is bámulok olyan meghatottan,

nem színpadon, bennem zajlott a dráma,
 míg a jelenés üdítően kedves,
 de ahhoz illő nyelvet nem találtam,
 mit éreztem, mikor egy szék üres lett,

az ifjúság angyala hagyta hátra,
 s időszerűvé vált az összes közhely,
 mint az öregség, mégis az a válasz,
 amit az ember kimondani nem mer,

csak megfizet, fogyó talentumával
 váltja meg mára szóló élethosszát,
 anélkül ad meg érte minden árat,
 hogy elnyerné érdemei jutalmát,

s amíg fiatalságát visszajátssza,
 és megdöbben, hogy fals a régi nóta,
 addig egy remete kan nagy magánya
 várja ott kinn, őszi esőlé, puska,

talán az Isten nyomasztó hiánya
 ásta belém a gödörnyi szorongást,
 mélyébe ránt a titokzatos vákuum,
 s a foglyul ejtett lélek szökni próbál,

az elmúlt élet fájdalmai járnak
a szíven át, és tárva-nyitva hagyják,
lenni kellene valami szilárdnak,
hogya a fájásnak megadja a formát,

ha fantomfájás, azért mégse látszat,
mert ott a csont, a hasra karcolt sebhely,
de nincs emléke annak a hiánynak,
ami nem volt, és már nem is lehetne.

Halvány jel arcodon

Amit mondani akarok, alig merem kimondani,
láttam a halálfélelem halvány jelét az arcodon,
ahogy árnyéka terhe húz le egy fényes falevelet,
még alig észrevehető, te is csak sejtet, mi a baj,
félve szégyelled, mintha már azt is szégyellni kellene,
s megzavarná a gyógyulást, ha kimondanád a nevét,
így hallgatták el szüleink nyomorult öregségüket,
s mentek, mert lejárt az idő, mint ahogy elmúlik a nyár,
s úgy folytattuk, hogy azután a sorban mi következünk.

Földi pályánk első felét túlélni épphogy sikerült,
bár megillettünk volna pár egészséges évtizedet,
de évről évre, mint a haj, fogyatkoznak esélyeink,
óvatossá kényszerülünk, ne legyünk készületlenek,
a meglepően sorsszerű véletlen áldozatai,
előbb a fogak kezdtek el fájdalom nélkül romlani,
mígnem észre kellett vegyem kedves szomorú arcodon
a titkolt halálfélelem mosolyba gyúrt vonásait,
melyet az illető izom majd megszokottá gyakorol.

Miután meghal egyikünk, a másik védtelen marad,
hát pajzsként összefeszülünk fedezékül egymás előtt,
megújítja az ölelés szerelmünk régi erejét,
és változatlan éljük át a mély és elragadtatott
szenvedélyt, melynek árama lentről föl a magasba csap,
elszabadult kézmozdulat kelti a dagályt és apályt,
téli körte ízű a nász, melyet megérlelt ötven ősz,
míg a gyönyör, mint álomi, valóságos átváltozás,
ugyanígy zsong a születés ágyán, s a halál küszöbén,

Ha láttam is a félelem halvány jelét az arcodon,
legjobb gyógymód a feledés, kívül a hömpölygő időn,
elveszti vonzását a múlt, éppúgy a jövő se vár,
kettesben eszünkbe se jut, mi volt és mi következik,
azt hisszük, győztesek vagyunk, akik vesztesek végül is,
ugyanaz a mindenható isteni kék csábítja el
a földi élőlényeket, hogy újra nyíljon a virág,
s mi, akik emberek vagyunk, az öröklét előlegét
élhetjük át a mennyei gyönyörűségben idelenn.

Megtörtént csoda

Ha az ima beszélgetés az Úrral,
akkor vele töltöm minden napom,
hisz verseim végül is hozzá szólnak,
melyekre a sorsommal válaszol,

költészetemnek ő az ihletője,
még akkor is, mikor eszembe sincs,
nem azért áld, mert könyörögtem érte,
inkább műveim érdeme szerint,

én, a teremtésének teremtménye,
már lételemmel is dicsőítem őt,
istenadta tehetségemmel élve
szóra bírom a néma csönd előtt,

most épp a kertem másodvirágzása
nyelvén adja tudtomra vigaszát,
csak hogy ebbe a nagy szomorúságba
bele ne fojtsanak az őszi fák,

ha verset írtam, mindem porcikámmal
imádkoztam, és azt teszem ma is,
időn kívüli pillanatra várva,
ami az Isten közelébe visz,

ahol nem tudom, én vagyok-e én még,
nem fontos akkor már, ki kicsoda?
mintha szegény Szent Ferencsel cserélnék,
s rólam szólna a megtörtént csoda.

SZÖLLŐSSY ENIKŐ, Fényi hozzon I-III., 2017

FERDINANDY GYÖRGY (1935) Miami

FERDINANDY GYÖRGY

Az utolsó napok

1.

Filmet – jól mondom? – forgatni szokás. Megírni? Minek? Én most mégis ezt teszem. Írom a képsorokat – apám utolsó napjairól. Egy áldozatról, akiről hetven éve hallgatunk.

Akkor, 1944 karácsonyán apa a Dorottya utcában, a belváros közepén lakott. Onnan járt ki a munkahelyére, az OTI-ba. A város már romokban hevert, de az OTI-torony állt még, és apám ott, a Fiumei úton dolgozott. Budával, velünk, akkor már megszakadt minden kapcsolat.

Adva van tehát egy fiatal, negyvenéves orvos, aki minden reggel keresztülgyalogol a városon. Egy színész, egy színhely és egy történelmi pillanat.

Persze a történethez keret kívánkozik. Kezdjük, mondjuk, harminc évvel később, az idegosztályon.

„Aznap átvettem apám hagyatékát. A repedezett, barna kézitáskát, amivel valaha a betegeiket látogatták a házi orvosok, egy madzaggal átkötött csomagot: a leveleimet, egy sétatobot azokból az időkből, amikor apa még járni tudott. A táskán monogram, dátum. Apám harmincéves volt, amikor megkezdte az orvosi gyakorlatot.

Az ápoló még egy megsárgult rajzot tett elé: apa a kórterem sarkában ül, előtte a rács mintája a falon. Gyakorlatlan kézzel, mégis aprólékos gonddal örökítette meg valamelyik beretvált koponyájú bolond.

A táskában családi képek: esernyős dámák, bajuszos urak, barnára száradt kartonok.

– Tessék ellenőrizni! – mondta az ápoló.

Éppen csak belenyúltam, de a képek alatt csuklóm kemény tárgyba akadt. Amikor kiborítottam a táskát, apa sztetoszkópja koppant az asztalon. A fülhallgató bakelitszárába akadhatott bele a kezem.

A levelekbe is belenéztem. Én írtam volna őket? Soha nem láttam ilyen idegennek az írásomat.

– Hát ez, kérem, minden – szólalt meg ismét az ápoló, és én a szemétkosárba löktem a másfél kilónyi reményt, amivel életben tartottam apámat betegségére utolsó harminc éve alatt.

A zárt osztály ajtajában vizenyős szemű ember állt meg előttem:

– Ez Perenyei! – mondta az ápoló, mintha tudnom kellene, hogy a Perenyei kicsoda.

Az ajtón nagyot kattant a lakat.

– Ő volt a doktor úr szárnysegéde!

– A szárnysegéde?

– Ő mosdatta le, ha maga alá piszkított.

– Mit akart?

Az ápoló vállat vont, zsebébe gyűrte a borraivalót:

– A sétatálcát. Azt mondta, neki ígérték. De hát ezt, ugye, senki sem tudhatja, uram. Tanú és végrendelet nélkül halt meg az édesapuka.”

2.

1944. december. Apa keresztülgyalogol a városon. Őt idézem:

„A Fiumei út sarkán, szemben az irodámmal volt egy kávéház, ami nyitva tartott, nyilván a temető közelsége miatt. Bementem, megittam egy pótkávét a pultnál. Hátul, a szobában szólt a rádió. A csapos legyintett. Tudtuk nélküle is, hogy már napok óta Szolnoknál állt a front. Kifelé menet megérintettem a sarokasztalnál gubbasztó férfi vállát:

– Minden rendben, Pista bácsi?

Bólintott, megigazította a nagy, fehér borítékot az asztalon:

– Ha ez így megy tovább... – mondta halkán...

– Akkor? – kérdeztem.

– Semmi. Akkor még a végén meggyógyulok!

Egymásra nevtünk. Az öreg minden reggel mondott valamit. Bízunk egymásban. Már napok óta Szolnoknál állt a front.

Egyedül dolgoztam az irodámban, azokban a napokban már nem jártak be a munkahelyükre az emberek. Még le sem ültem, amikor felpattant az ajtó, és harsány „Kitartás!” kiáltással berobbant egy nyilas, akiben csodálkozva ismertem fel régi, gimnáziumi osztálytársamat.

– Szervusz! – válaszoltam. – Hát te?

Ő pedig értésemre adta, hogy most már ő a főnököm.

– Ez a hely olyan – mondta –, mint egy szelep. Csak az nem szökik ki rajta, aki nem akar.

– Szanatóriumokba?! – kérdeztem. – Beteg emberek?!

– Azt majd én döntöm el – jelentette ki –, hogy ki egészséges és ki beteg! Ezentúl csak az én aláírásommal érvényes minden irat.

– Mégis, hogyan? – kérdeztem.

Elmagyarázta. Valamit konyított hozzá, mint mondta, mütös volt a balesetiben.

– Akkor jó! – veregettem meg a vállát. És átadtam neki az íróasztalomat.

Még el sem helyezkedett, amikor megcsörrent a telefon. Intett, felvettem: az igazgató úr hívatott.

Finom, csendes ember volt a felettesem. Ő még ezekben a napokban is fent, a nyolcadik emeleten tartózkodott.

– A család? – kérdezte, amikor beléptem.

Hallgattam.

– Értem – bólintott a főnököm. Azonnal rátért a tárgyra.

– Gyurikám! Tudod te, hogy az én feleségem zsidó?

– Tudom – válaszoltam.

Az asszony öccsét kellett megmenteni.

– Be tudnád utalni vidékre? – kérdezte. Nem engedte el a kezemet.

– Természetesen! – feleltem.

Elmagyaráztam, hogy lent, a kávézóban ül egy tüdőbajos. Fehér boríték van előtte az asztalon. Ez majd ad a méltóságos asszony öccsének egy szép, pozitív köpetet.

– És én nem is tudtam erről! – sóhajtotta főnököm. – Köszönöm, fiam!

– Nincs mit! – feleltem. – Ez a legkevesebb.

Mire visszaértem a szobámba, a nyilas már mind aláírta a beutalásokat.

3.

Nap mint nap hullafáradtan értem haza. És nemcsak a munka és a hosszú gyaloglás miatt. Útközben minden sarkon igazoltattak, a gettón nem vághat-

tam keresztül, és jobb volt elkerülni a főútvonalakat. Volt úgy, hogy a járőrök háromszor is elkérték a papírjaimat.

– Ki maga? – kérdezték.

– Orvos!

– Miért nincs a kórházában? – vicsorogtak. – Mit lábatlankodik itt? Nem tudja, hogy mi a kijárási tilalom?

Végül mindig elengedtek, mi mást tehettek?! Rendszerben volt minden papírom.

És a Dorottya utcában sem ért még véget a nap. A lakók már lent, a pincében éltek, és minden este várt rám egy sor beteg. Le sem ülhettem, amíg el nem láttam őket. Amíg végig nem hallgattam a panaszaikat. Itt, az óvóhelyen mindenki ismerte egymást. Emmike, egy ápolónő nekem is lehozta a matracomat.

De hát kevés volt az ivóvíz, és az emberek a lépcső alatt, vödörökben, bödönökben végezték el a dolgukat. Így múltak a napok. Este, amikor véget ért a légítámadások, elővettem a tangóharmonikámat. Annak idején, diákkoromban némafilmek alá pötyögtem a zenét a Bodográf moziban. Most elővettem ezeket a régi melódiákat. Elénekeltem a szomjazóknak Baross Géza kabarédalát a pesti vízcsapról, ami „folik vagy nem folik, elnézem hajnalig!”.

De itt, a pincében sem volt mindig ünnep az élet. Egy reggel sírva esett be egy asszony. Át akarta hozni a Dorottya utcába az apját, és az utcán elfogták őket a nyilasok. Azt mondta nekik, hogy hozzám jön, rokonom. Ez jutott eszébe, úgy gondolta, hogy én mint orvos biztonságban vagyok.

Éppen annyi időm volt, hogy megkérdezzem:

– Mi az apjának a neve?

– Tibor! – válaszolta. És már nyílt is a pinceajtó: két fegyveres betuszkolta az öreget.

– Szervusz, Tibi bácsi! – kiáltottam, és kitárt karokkal siettem felé. Megöleltük egymást. A két nyilas káromkodva sarkon fordult, az öreg pedig összeesett.

– Megmentette az életünket! – suttogta Emmike.

Átölelt, egész teste remegett. – Menjünk fel hozzám! – kérlelt. Volt, aki felmerészkedett a lakásába két légítámadás között. De az én szobám a tető alatt volt, és különben is üresen állt, mióta lehoztam a kofferomat.

Bent az OTI-ban én bontottam fel a postám, a levelek nem érdekelték a nyilast. Én olvastam el egy vidéki szanatórium jelentését, amiben az állt, hogy több súlyos tünettel érkező beutalton nem találtak tüdőelváltozást. Jelentkeztem az igazgatónál, ő is elolvasta a jelentést. Sikerült elintézni, hogy én mentem le kivizsgálni az ügyet.

Fiatal orvoskolléga fogadott. Vidéken már összeszedték és bevagonírozták a zsidó családokat, rémülten hallgatta a beszámolómat, hogy mi Pesten még próbáljuk menteni az üldözötteket.

– Ennyi az egész – mondtam neki –, amire kérem. Nem tart már sokáig a háború. Ezek már az utolsó napok.

– És ha kiderül? – sóhajtotta. De végül is beleegyezett. Továbbra is fogadják majd a betegeimet.

4.

Nem tudom, hol követtem el a hibát. Amikor visszaértem, osztálytársam vigyorogva fogadott:

– Már azt hittem – mondta –, hogy leléptél. Érkezett valami papírod! És egy behívót nyomott a kezembe. Hogy jelentkezsem azonnali hatállyal. Budán, a Krisztina körúton.

– Ezentúl én vezetem az osztályt! – mondta a nyilas. Most már nélküled is el tudom látni a dolgokat. Szóval, dokikám – vigyorgott –, irány a front!

A front persze akkor már nem a Don-kanyart jelentette. Az ágyúk már itt dübörögtek a közelben. Szolnok alatt. Mondanom se kell, hogy nem a Krisztina körútra mentem. Úgy gondoltam, hogy otthon, a Dorottya utcában is átvészelem ezt a pár napot.

Amerre mentem, nyilas járőrök igazoltattak. A Károlyi kert felől géppisztolyos keretlegények hajszolták a sárga csillagos áldozatokat. Egész úton úgy kellett átlépegetnem az újságpapírral letakart holttesteket. Az egyik csoportban felismertem Zolit, a híres bohócot. Ezeket a szerencsétleneket valahonnan a Liget felől hajtották – akkor még azt hittem: valami biztonságosabb hely felé.

Kisgyerekkorom kedvence megöregedett. Az egyetemi templom előtt van egy kis beszögellés. Nem gondolkoztam: odaugrottam hozzá, hogy kirántsam a sorból.

– Gyorsan! – súgtam a fülébe.

Puskatussal vágott hátba egy őr.

– Be akarsz állni közéjük? – ordította.

– Hová viszik őket?

– Ahová valók! – vicsorgott.

Átfagyva zuhantam be a pincébe. Azt hittem, megmenekültem. Aztán itt is utolért a front. Akkor már házról házra közeledtek a harcok. És mind ide, hozzám hozták le a sebesülteket.

Az egyik a Kereskedelmi Bank elnökének, Vida Jenőnek volt a felesége. Egy suhanc az arcába lőtt. Rézsút érte a golyó, a jobb arcfelét roncsolta szét, és a bal fülénél távozott. Miközben a sebet elláttam, németül ismételtette: „Er war so jung, und er hat auf mich geschlossen!”

Nem tudom, hogyan találtak rám ebben a zűrzavarban. Persze én sem bújtam el. Egészen megfeledkeztem róla, hogy én már nem orvos, én már csak egy katonaszökevény vagyok.

Amíg egy éjjel arra riadtam, hogy két suhanc rángatja a vállamat.

– Főorvos úr! – negédeskedtek. – Gyerünk, öltözés!

– Hová visznek? – kérdeztem.

Az ápoló, Emmike belém kapaszkodott:

– Tudják maguk – sikította –, hogy ki ez az ember?

– Hogyne tudnánk! – vigyorogtak. – A zsidószanatórium főorvosa! Megérkezett a beutalója, doki! Szanatóriumba mehet!

És kísértek, keresztül a néma, sötét várososon.

5.

A Hűség Házába vittek. Az Andrásy út hatvanba. Amikor beléptem a gyéren világított épületbe, úgy az arcomba vágta, hogy elestem, és a szemüvegem darabokra törött. Egy emeleti szobába hurcoltak, agyba-főbe vertek.

– Piszkos kommunista! – kiabálták. – Zsidóbérenc! Hazaáruló!

Amikor magamhoz tértem, éjszaka volt. Teljesen átfagytam. Az orromból még mindig szivárgott a vér, letöröltem volna, de mozdítani se tudtam a karomat. A legnagyobb baj azonban az volt, hogy nem láttam semmit, mióta elvesztettem a pápaszememet.

Az udvarról felhangzott a nyilasok dalolása. Hol az indulójukat énekelték, azt, hogy „egy a dolgunk, egy a célunk...”, hol meg, hogy „én a tököd levágom!”. Erre is volt valami antiszemita szöveg. Nők is lehettek velük, nevettek, sikongattak. Velem nem törődött már senki sem. Mint reggel kiderült, nem voltam egyedül. A többieket éjjel elvitték „sétálni”, az orosz vonalak elé. Akik vissza-

jöttek, azt mesélték: talán tudták, hogy kik voltak, mert nem lőtték rájuk az oroszok.

Később kiderült, hogy miért hoztak fel ebbe az emeleti szobába. Egész nap félelemtől remegő, halálsápadt embereket vezettek elé.

– Le a gatyával! – ordították. És: – Na, dokikám, vizsgálj meg!

– Nem zsidó! – mondtam minden esetben. Hogy hová vitték őket, nem tudom. De ha valakire azt mondtam volna: zsidó, ott helyben verték volna agyon.

Légítámadáskor levonultak a pincébe a nyilasok. De előbb még felhajtottak minket a negyedik emeletre. Egy nagy, közeli robbanás után, amikor elült a por, észrevettem, hogy az ajtót kitépte a légnyomás. Alig tudtam járni, akkor már nagy, lila ödémák keletkeztek a lábamon. Óvatosan levánszorogtam a lépcsőn. Gondoltam, hogy kell itt egy orvosnak lenni, aki rajtam – a kollégán – segíteni fog.

Hát volt is. Tökrészegezen aludt egy földszinti szobában.

– Mi az? – kérdezte, amikor felráztam. Mondtam, hogy orvos vagyok én is, és hogy tévedésből hoztak be a nyilasok.

– Hol fogták el?

– A Dorottya utcában.

– Á, tudok róla! – mondta. Legyintett. – Maga az a híres zsidóbérenc. A zsidószanatórium főorvosa. Miért nem lőtték főbe? – nyögte, miközben felöltözött.

Nem tudom, mi történt volna, de akkor kivágódott az ajtó, és behoztak egy fekete egyenruhás nyilast. Orrából, füléből folyt a vér, kiesett egy páncélkosziból, nyilván beivott. Odafektették az orvos mellé, az ágyra, de az rá se nézett.

– Mit csináljak vele? – siránkozott.

– Lumbál punkciót! – feleltem. – Megcsinálom, ha hagyod. Csak egy szemüveget adjatok!

A punkció után jobban lett az az ember.

– Hová vigyük? – kérdezték. – Nem ezt, hanem a másikat! (Értsd: engem.)

– Bánom is én! – mondta az orvos. – Vigyék, ahová akarják!

De aztán mégis adott egy írást, hogy a pártházat – kísérettel – elhagyhatom.

6.

Éjjel volt, fekete hó ropogott a lábam alatt. Hogy mentem, nagy szó. Vonszoltam magam. Az utcákon leszakadt kábelek között gazdátlan lovak. Hullák furcsa pózokban, kőkeményen, az egyik a hátán, a másik hason. Kísérőm húzott maga után, és káromkodott. A Vörösmarty téren ropogva égett a Vigadó. Éppen odaértünk, amikor nagy robbanás rázta meg az épületet. Felálltunk. A nyilas azt mondta, hogy neki a Váci utca felé van dolga. Rögtön rávágtam, hogy nekem pedig a Lánchíd felé.

Beestem a pincébe, ahonnan – úgy tűnt, ezer éve – elvittek a nyilasok. A lakók lefektettek, betakartak. Emmike sírva dörzsölgette a végtagjaimat. Még emlékszem, mintha azt mondták volna: agyhártyagyulladás. De lehet, hogy ezt csak később mondta valaki.

Nem tudom, mennyi ideig feküdtem félálomban, eszméletlenül. Órákig? Napokig? Valami zenét hallottam szüntelenül. Ta-nana-ta-nana-ta-tonkinoázó! A gramofonon ropogva forgott a régi francia lemez.

Amikor magamhoz tértem, a nyitott pinceajtón besütött a nap. Nagy csend vett körül, a hang csak később jött bele a képbe. Fent, az udvaron katonák álltak a fényben.

– Mi történt? – kérdeztem. És valaki azt felelte:
 – Doktor úr! Vége van a háborúnak!
 Emmike langyos teával itatott.
 – Holnapra kutya baja, dokikám! – mondta valaki. – Megőriztük a harmo-
 nikáját. Szombaton már táncolni fog!
 Bólintottam, büszkén, boldogan. Még nem sejtettem, hogy nem csak tán-
 colni nem fogok én már. Hogy soha többé nem tudom használni a lábaimat.”

•

Eddig apám kézírata. A történetet azonban nem könnyű befejezni. Hogyan ér-
 zékeltetni, hogy a doki nem áll lábra soha többé? Hogy még harminc évig él,
 bénán, magára hagyatva, elfekvő kórházak, menhelyek siralomházaiban? Vég-
 gül pedig az idegosztályon, ahol átvettem apám hagyatékát. Az orvosi táskát,
 a sztetoszkópot és a sétabotot. Apa arcképét, amit aprólékos gonddal rajzolt
 meg egy beretvált koponyájú bolond.

Bekereteztem ezt a képet. Apa sétabotját pedig visszaviszem az ideg-
 osztályra, és ha még él, Perenyei úrnak adom. Végül is nem én, ő volt apám
 szárnysegéde ez alatt a harminc év alatt.

KATONA KATALIN, 'Időtlen I-II.', 2013

TAMÁS MENYHÉRT (1940) Budapest

TAMÁS MENYHÉRT

Aranyspirál

Hamutitok, kérdőcske hamuirka,
gyűl, betűt gyújt, fényt vet a rajzolat
e hamufényben fogant rajzokat,
csak az ígézet ígézete nyitja.

Ismére isme, Dante-mély magaslat.
Színjáték? Pokol? Előretéknél,
eskü-szánt szívvel viseli a kint –
szó-meleg viskó: ég-elő magas lak.

Suhog a nádas, igéit suhogja,
Toldira néz, orcát emel a szolgál,
a liget is üdébb homlokot ölt.

Ábránd és való, dal, balladaének,
ének a lélek újult énekének –
ékes nyelv századát szüli a föld!

Táguló szemrész

Rónay László köszöntése

I.
Ünnepi? Baráti? Tisztelői?
Születéséhez közelítőn,
oszt a gondolat: miképp
terítsem asztalodra a szót,
köszönjem a köszönhetetlent,
az elém írt első sort, a hitt
másodikat, leltárt, a szó-szülött
ldőt, az égi-földi fényt, nyelv-
varázst – továbbírt csöndjében
végezetvéget játszom...

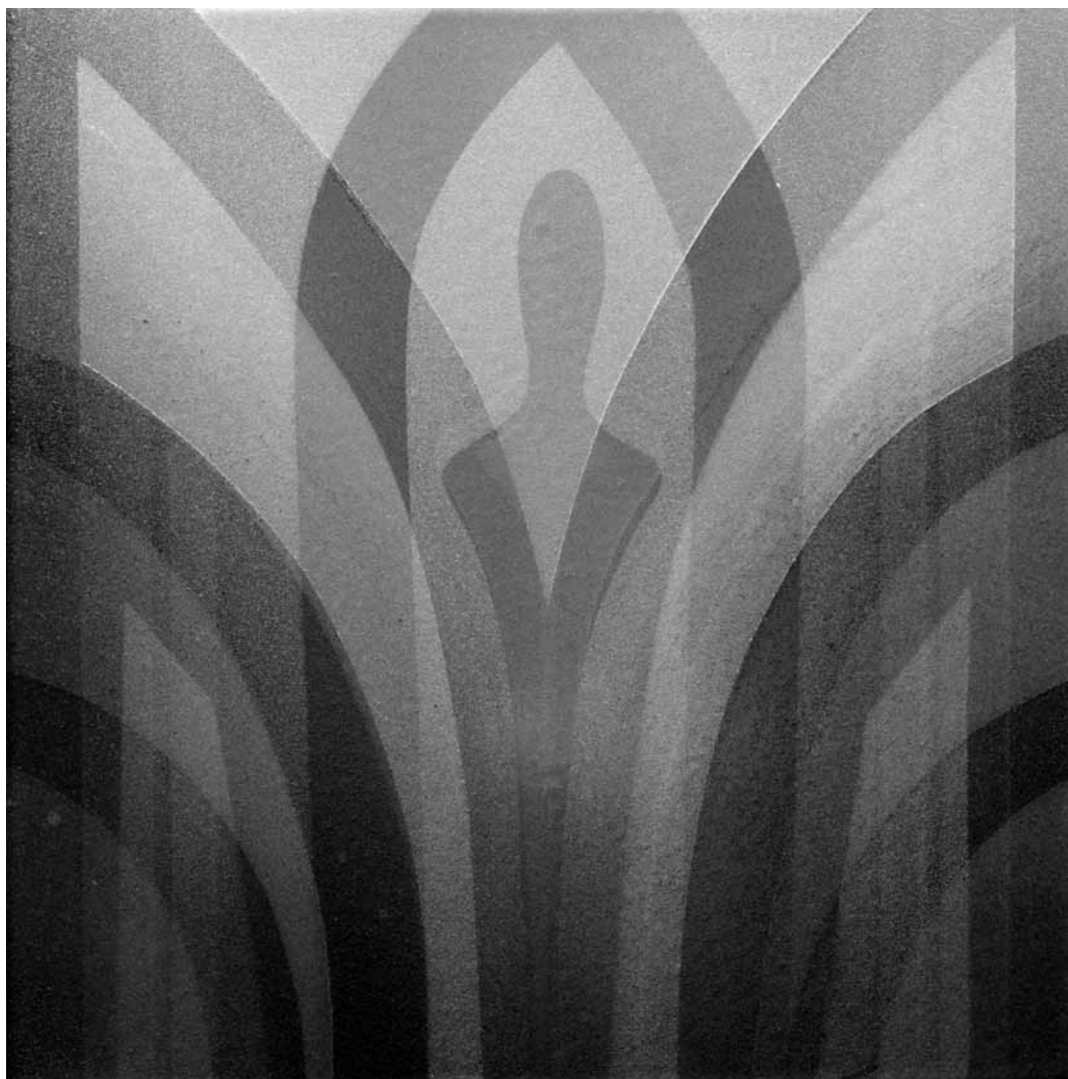
II.
Tágulásra tágítás: mikor kérjem
az éltető ldőt, ha nem ma,
éberem, asszony-tenyér éberem –
vigyázva vigyázzon!

Szélvert égtáj

Téboly-nap, téboly-világ,
mégoly
téboly –
hiszemben élek!

Magunk-sújtás, ég-sújtás,
arcért
arcélt –
hitemben élek!

Szélvert égtáj, kártyavár,
horda
hordja –
vérszagban élek!

HERNÁDI PAULA, Az Úr háza, 2016

FEKETE VINCE

Degenyeg

(Ballada)

szaladj ki nézd meg ki veri a bakancsát a téren hosszan
 ki zakatol ki masíroz minek hangja bocskoroké csizmák
 cipők bakancsoké nézd meg lélek ki masíroz honnan
 jöttek hová mennek lent a téren lent a parkban lent a város
 közepében kinek hangja ki zenél ott milyen kürtök
 rézfúvósok nézd meg lélek mi az isten senki nem jár arra
 nem jár csak a vargák csak a népek inasok ők a segédek nézd
 meg lélek kinek hangja ki az aki csattogtatja csizmáján
 a sarkantyúját lovak jönnek masíroznak lovagolnak nézd
 meg lélek az is lehet lánctalpasok vagy traktorok vagy
 szekerek minek ennyi szekér ide nézd meg lélek minek ide
 lánctalpasok traktorkerék jó-e lélek az is lehet vargák jönnek
 csizmadiák szekeresek az is lehet szekereken degettesek kiabálnak
 degenyeget degenyeget jóemberek degenyeget honnan jöttek
 hegyen túlról honnan jöttek vízen túlról kárpátoknak szélirányból
 nézd meg lélek tudnom kéne kik azok a hangoskodók nem jön
 senki most jártam ott üres a tér éj van szinte nem jár arra
 senki lélek s különben is degenyeget minek ma már degenyeget
 autóba nem kell ilyen nem kellene degenyegek nézd meg kérlek
 nem alszom jól nem bírom szemem lehunyni nem ragadhat le a pillám
 nem nyugodhat meg a testem degenyeget árulnak-e olyan az is mint
 az éjjel ez az éjjel nézd meg lélek degenyeget árulnak-e szekeresek
 jönnek sorba asszonyok a szekereken inasok és apró népek gyermekecskék
 kis segédek nézd meg lélek mire mennek Binder megy el Győrffy vágat
 nézd meg lélek Hering Leó mire gondol mit csinál az úton hosszan
 mért vonul fel katakattól kocsikerék mért csikorog alól a kő mért
 öröli mért aprítja nézd meg lélek mit mondanak mire jönnek mit
 akarnak puskák jönnek milyen puskák zászlók jönnek milyen zászlók
 minek jönnek mintha puha halinában nézd meg lélek milyen puskák
 vikszolt csizmák mit akarnak vikszolt lelkek mit akarnak nézd meg lélek
 szaladj onnan vikszolt lelkek mit akarnak Győrffy Binder már rég elment
 Fjodorovics hazakészül Hahn Jakabnál kürtőskalács kifogyott
 a tekenyőből nézd meg lélek orgonaszó úgy zenélnek szakadok meg
 fülem dobja szakad belé nézd meg lélek ugye nem ő Kolonics is
 hazakészül Hering Leó farkasostól Hering Leót megették már
 lovait is szekerét is megették már felélték már hova készül
 nézd meg lélek kik vonulnak hosszan hosszan csapatostul
 zászlók jönnek ünnepek hosszú zászlók lent a téren
 pattognak a petárdák is roppannak a gerincek is nézd meg
 lélek milyen nyelven milyen nyelven énekelnek milyen táncok
 azok ottan nézd meg lélek kik táncolják senki nincsen szépen
 mondtam mi ünneplünk feketében nekünk jönnek megmondani
 megmondani azért jönnek lovagolnak Budapestről Bukarestből
 trombitálnak zászlóikkal integetnek hangoskodnak lobogtatják
 autóikkal dudálnak és szirénáznak nézd meg jó-e mit
 akarnak bevonulnak visszajöttek nézd meg lélek tudnom
 kéne piros-fehér-zöld a tér is piros-sárga-zöld a tér is nézd

meg lélek lecserélik felállítanak ledöntenek nézd meg lélek
 mit akarnak hoznak visznek mit akarnak ide jönnek minek
 jönnek foglyok jönnek hazatartnak nézd meg lélek csak a
 varjak vijjognak a csak a varjak csak vetési varjak azok csak
 a varjak vijjognak fenn rondítanak össze mindent varjak azok
 rikácsolnak szarnak össze itten mindent csak a varjak csak
 egy műszer hangja kéne sasnak hangját imitáló csak a
 fegyverropogást utánzó műszer hangja az kéne csak
 varjak ezek elrepülnek nézd meg lélek elrepülnek
 elrepülnek tovaszállnak műszer hangja sasnak hangja
 fegyverropogásnak hangja vagy a malom gőzgépjé tán
 szekerek zaja az tényleg szomszédoknak rekedt hangja
 jó reggeltek jó reggeltek kakasoknak rekedt hangja
 malacok sivalkodása sajtárok és fémedények kapuknak a
 nyikorgása kutyák hangos ugatása kéményeken szálló
 füst az műhelyekben szorgoskodók hóharmatos piacokon
 kosaraikkal toporgók istenkedő népek azok lobog a tűz
 forró az enyv műhelyekben katlanokban rossz a kedve a
 segédnek csizmaorrok csapdosása ostoronyelek parázs készül
 rostély alá kolbász készül pecsenye sült vargák jönnek
 sorban vargák rúdjaikon csizmák lógnak ide-oda
 himbálódznak kirakodnak berakodnak fazekasok szűrösök
 és minden népek bőrt csereznek deszkát szabnak gyalulnak
 és posztójukat megványolják kapucínert iszogatnak fináncok
 a cukrászdákban koldusok is toporognak nádpálcákkal
 suhogtatnak tanítók az iskolákban táncmester a tükör
 előtt az új figurát próbálgatja veri dobját már a dobos tiszteletes
 dohog csendben a plébános plajbászt próbál az ács farag
 széles bárdal kovácsok és inasaik fújtatnak a fújtatóval kél a
 kovász pékek jönnek hevíteni mindig jönnek cserépkancsók
 tölgyfahordók deszkák sorban degenyeg a hátsó részben
 fotográfus masinája kattog sűrűn díszben vannak merev
 díszben kopasz gyerekek apa anyák kaszák vágnak suhogtatnak
 a határban kertmegében takar a nép mezítlábas lányok jönnek
 korsóikkal borvizesek korzón futkos az újságos szenzációóóó
 szenzációóóó jó idő van derűs nap van de már halkán szél
 nyöszörget tornácdeszkat szél nyöszörget ereszeket kerítések
 vékony léccét vihar készül hirtelen jön megérkezik eső ered
 örvénylik már kavargó is mint a degett...

Diólapi

Potyog a dió a fáról potyog hull száll
 a barna levél is nagy kupacokban
 áll vizes ázott kupacokban a diófa
 alatt a barna diólevél a tyúkpajta
 és a nyárikonyha között a kiskertben
 a dombon a domb ölében
 a kicsifenyő és a butu fái között
 a borvízpataka fölött a valamikori
 szülőhely dombján a ház és az istálló
 mellett a lejtős udvaron el-elgurulnak

a diók be-becsúsznak
a pajta alá mert potyog hull megreped
kinyílik majd lepottyan
a fáról talicskával hordom a diólevelet hátra
a kertbe a kút mellé egy jókora
horpadásba afféle gödörbe még az
előző tulajdonos alakította
disznóvágások idejére
oda helyezték az asztalt is
a kút mellé a gödör vagy inkább horpadás
fölé ott volt a víz is közel
ott dolgozták föl az
állatot potyognak a diók potyognak hullnak
a levelek hordom talicskával
a horpadás vagy inkább
gödör fölé nézem ahogy telik de nem
akar megtelni
soha majd földet hintek rá
eltakarom betemetem
hullnak a levelek potyognak
a diók csepereg az eső
nyitva a kicsiszoba ajtaja
hallom az előző lakó hangját a sarokból
az ágyból a lesötétített szobából
síró sivító hang síró
szűkölő hang a tehetetlenségtől
a kétségbeeséstől hallom
a hangját az előző lakónak
a lányától vettük ezt a házat
a falu szélén külső peremén
a kicsifenyő és a butu között
gyermekkorom zúgó erdői fái
közé ékelődve jobbról és balról
a templom tornyának magasságában
ide is látszik a kertből a templom
bádogból készült tornya mintha
szemem előtt volna csak a szomszédban
pedig szinte egy köpésnyire a butu
felé a görög katolikus most már
ortodox román templom
ahová még nagyapám is eljárt
kíváncsiskodni a falubeliekkel
együtt a nyolcvanas évek elején
hallgatni a nagyszakállú román
pópát aki ki-kijött a közeli városból
hátha jönnének a hívek de csak
kíváncsiskodók mentek egy-két vasárnap
nem élt már tódor jános bácsi
a szomszédból aki még románul
káromkodott román kántor volt
másik apai nagyapám idején hordom
talicskázom a diólapit a gödörbe
mintha csak a butu és a kicsifenyő

egyre ritkásabb fenyőinek tűleveleit
 hordanám potyog a dió hull a levél
 csepereg az eső a pópa megunja
 nem jön aztán tódor jános bácsi
 a túlvilágon tángálja el
 a feleségét amikor egyszer részeget
 tettette józanon megy haza és rájön
 végre hogy honnan a testén
 korábról a megannyi kék és
 zöld folt hordom a lapit barna
 ázott szétfoszló töltöm a gödröt
 vagy horpadást szórom rá a földet
 potyognak a diók kopolják
 a fejemet veri az eső az
 előző lakó elhaló hangja
 jön ki a kicsiszobából
 mobilját szorongatja mint
 a kincsét egyetlen fogódjóját
 mint aki az úristennek telefonál
 halok meg nézd meg halok meg
 meg kell halnom nézd meg meg
 kell halnom mondja pedig még
 nincs vagy alig hatvanéves
 mozdulni nem tudok mondja az
 úristennek nem áll meg bennem
 semmi műteni kell megint
 harangoznak közben a torony
 ott bimbamol a lábamnál szinte
 az arcommal egyvonásban
 sárgulnak fogynak a kicsifenyő
 fái is a butué úgyszintén tarol
 valami vész a fák közt nem
 csak a druzsba halok meg
 nézd meg hordom talicskázom
 a gödörbe horpadásba a diólevelet
 az ő horpadásába gödrébe ő
 ásta ő dolgozott fölötte amíg élt
 szórom rá a földet majd újra
 térek megint egy talicska levéllel
 mintha szurkáló égető tűlevelekkel
 nem áll meg semmi bennem
 nem marad meg semmi mondja
 a szobában a telefonjába a
 a testvéreinek vagy az úristennek
 hordom viszem talicskázom
 bimbamol a harang ver az eső potyognak
 hullnak a diók hordom talicskázom
 szúr vág úristen érzed hallod
 temetem szórom be földdel
 temetem szórom potyog hull
 temetem szórom szúr vág
 úristen hallod

DEZSŐ MÁRTON (1983) Budapest

DEZSŐ MÁRTON

Nem történt semmi

Fázom ezen a szabadságfokon,
a szélcsend gyomrába dugott rokon-
értelmű szavakat keresem.

Hogy leírhasam: a kegyetlenség
– ez a szentségek feletti szentség –
felülírt minket és még zokon

sem vettük. Mondhatni, agyatlanság,
természetes jóra való vakság
vagy inkább restség. Dicsérettessék

mindenesetre, elvégre győzött.
Amíg az érvekkel kergetőzött
eszünk, végül is észrevétlen

vette be ablakonként a várost.
Komolyságunk érzete határos
lehet elképzeléseinkkel.

Menetszél

A kövekről levesszük a követ
házaink teteje a földig ér.
Szálakra foszlik arcunkon a szövet
és söt fúj cserepes ajkunkra a szél.

Megindulunk a naplemente ellen
tömött sorokban senki sem beszél.
Árnyékba húzódik előlünk a jellem
és söt fúj vicsorgó fogunkra a szél.

Zsebünket lehúzza a pakli tarot
húz-e a nyugati boszorkány, ha él?
A kondérban meleg víz. Merjünk egy nagyot.
És söt fúj kilógó nyelvünkre a szél.

NI

Ez is csoda,
három napig,
három méter
faltól falig.

Szögügyletek,
szerelmi szög,
harmadjára
lát és leköp.

A magyar i-
gazságai:
Döbrögi és
Lúdas Matyi.

Sorolhatnám,
nem sorolom,
taníthatnám
középfokon.

Azt, hogy milyen
rohadt nehéz
mosolyogni,
mikor lelépsz.

Kettő otthon
közül egy se:
Rédics se és
Budapest se.

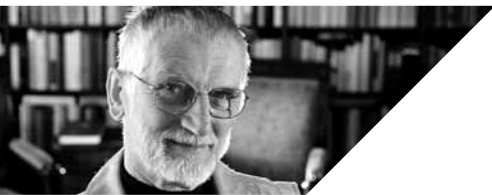
Belső égés

Tereptárgyak bűvköre
a magyar–szerb határon,
ébredés, hogy börtön-e,
elillan, mint az álom.

Vándorol, bevándorol
a sehol sem lakosság,
irányítószám-pokol,
ha elveszett az ország.

Ég a földön éghető
feleslege a kornak,
oltásilag védhető,
akármit megtorolnak.

Inflexiós ponton áll
az ember–ember ráta,
sejthető, de tudni kár,
hogy mikor lesz beváltva.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle III.

Padlásom, születte öreg katonaláda mélyén porosodott a nagymamám vásárolta újságkupac, legfelül egy hatvanhárom éves Nők Lapja, 1954. november 11. Szakadozott, gyűrött, megviselt példány: múlttengerből partra vetődött palackposta.

Tizenkét éves, nehezen fegyelmehető, önféjű kamasz voltam 1954-ben. A Népsportot olvastam, a Nők Lapját ablakpucolásra használtam. Ha elolvastam volna hatvanhárom évvel ezelőtt ezt a hetilapot, aligha valószínű, hogy gyerekfejjel felismerem: dr. Vető Lajos evangélikus püspöknek egy szavát sem kell komolyan venni. Templomjáró nagymamám hangosan utálta a békepapokat, én fociztam, teniszeztam, regényeket olvastam, és nem tudtam, nem érdekelt: kicsodák, micsodák, mi fán teremnek a békepapok.

A püspök úr a Magyar Dolgozók Pártja jóváhagyásával (engedélyével?) egy hónapot töltött Amerikában, a magyar keresztény egyházakat képviselte az Egyházak Világtanácsa nagygyűlésén. Nem véletlenül utazhatott ő az imperializmus fellegvárába. A püspök úrnak címe, rangja töménytelen. 1953 és 1971 között rendszerhű kommunisták között csücsülő országgyűlési képviselő, egy ideig a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának ügyvezető elnöke, a Magyar Bibliatanács elnöke, az Országos Béketanács elnökségi tagja, a Hazafias Népfrent Elnökségi Tanácsának tagja, ünnepnapokon zakóján szép számmal fityegnek az állami kitüntetések.

Mit láttam Amerikában – a püspök úr írását olvasva ma nehéz eldönteni: ilyen keveset látott, vagy ilyen kevésről akart beszámolni? Netán ilyen torz tükrökben szemlélte a világot? Vak volt vagy gerinctörött a ki tudja, kit képviselő képviselő úr?

„A háborús propaganda hatására a megfélemlített amerikai nép még jobban vágyódik a békére. A nyíltan fasiszta eszközökkel és célokért dolgozó mccarthyizmus mindent elkövetett az Egyházak Világtanácsa nagygyűlésének megzavarására, s különösen a magyar delegációt igyekezett ténykedésében és hatásában korlátozni. Az Egyházak Világtanácsa nagygyűlésén a több mint ötven országból

összesereglett egyházi vezető ember éppen az Egyesült Államokban, a háborús propaganda tűzfészkében egyhangúlag állást foglalt a nemzetközi feszültségeket okozó kérdések tárgyalások útján való rendezése, a különböző társadalmi s gazdasági rendszerek békés együttélése mellett, a tömegpusztító fegyverek s azokkal, különösen a hidrogénbombával való kísérletezés ellen. A nagygyűlésnek ez a határozata osztatlan tetszést váltott ki az amerikai népből.”

Íme a püspök úr szellemi színvonal!

A nagygyűlés résztvevőit elvitték egy gyárba, és ott amerikai *közétkeztetésben* ebédeltek. Sorban állás a pult előtt, tálca, tetszés szerint választható ételek, a szakácsok az igényeknek megfelelően tálnak. A püspök úrnak ez jut eszébe: „A gyárakban alkalmazott futószalag-rendszerre emlékeztet a tömegétkeztetésnek ez a technikája, s az is megfordult az eszemben, hogy éppen nyugati reakciós sajtóorgánumok terjesztik azt a rágalmat, hogy a kommunista országokban az emberek csajkával állnak sorba az ételért.”

A püspök úr valószínűleg sohasem ebédelt *tömegétkeztetésben* a budai Móricz Zsigmond körtéren a Lordok házának becézett Népbüfében. *Napközis* diákként 1953-ban az iskolában délidőben nagy kondérból merték műanyag csajkánkba az ilyen-olyan főzeléket (felejtethetlen rémálom: vastag rántáson salátafőzelék!), tészta, krumplit sült szalonnával, bundás kenyérrel, húst nem látott fasírttal, hideg tükörtojással. Megelőzte ezt egy híg, mindig hideg leves, követte egy alma vagy darabka birsalmasajt, egy héten egyszer menetrendszerűen lekváros bukta. 1953-ban mi, napközisek egy óra és fél kettő között negyvenen ebédeltünk a harminc négyzetméteres teremben. Akinek nem jutott szék, az tányérját ölében tartva a földre, táskájára ült, vagy a ruhafogas kerettartó vasára, a télikabátok alá. Színhely: a Villányi úti állami általános iskola Budán, a volt ciszterci gimnázium legfelső emeletén, a lépcsőtől jobbra, a sarokban.

Felesége, feltételezem, nem a Nők Lapja által ajánlott heti étrend alapján állította össze az ameri-

kai gyárban ebéd közben ideológiai alapon fanyalgó püspök úrnak a mindennapi menüt. Engem – hatvanhárom év távlatából – napközis étrendemre emlékeztet.

„HETI ÉTREND. Csütörtök: köménymagos leves, sárgarépa-főzelék rántott parizzerrel, szőlő. Péntek: zellerkrémleves, mákosmetélt, körte. Szombat: tarhonyaleves, spenótfőzelék bundás zsemlével, sült gesztenye. Vasárnap: csontleves, fokhagymás sertéssült rizzsel és párolt káposztával, diós kalács. Hétfő: cukorborsóleves, gombával töltött burgonya fejesszalátával. Kedd: húsoleves, főtt marhahús zsemlyemártással, birskompót. Szerda: karfiolleves, sajtos metélt, alma.”

Egy évvel korábban, 1953 nyarán keresztanyáméknál vakációztam, Zalaegerszegen. Péntek este hét órakor, kezemben számlival helyet foglaltam a Húsbolt bejárata előtt. Tíz órakor „leváltott” keresztapám, az ő helyét reggel ötkor keresztanyám „örökölte”. Hét órakor nyitott a bolt, sorban állásunk (ülésünk) örömteli eredménye: vasárnap a *polgári* hagyományoknak megfelelően a népes család húsvest daragaluskával és rántott húst rósejbnivel ebédelt. Nem csajkából – a levest mély, a húst lapos, óvilágból megmaradt aranszegélyű porcelántányérból.

Böngésem a Nők Lapja kínálta heti étrendet.

Napközis koromban különösen utált étek volt a sajtos metélt. A Népbüfében két forint valamennyiért árulták, de ott is pontosan olyan ehetetlen étel volt, mint a napköziben. A tányér közepére odacsapott langyos, vízízü tésztakupac, a tetején alig látható mennyiségű, száraz reszelt sajt.

Tucat év múlva, 1965-ben álomvilágba zuhant ösztöndíjasként egy hónapig *éltem* Velencében. A Rialto bal partján, a Goldoni-szobor mögött, egy síkátorban bújt meg az a hozzám hasonló kispénzűek által látogatott *kifőzde*, ahol minden nap fillérékért tudtam megebédelni. Talán kétszáz líra volt egy adag *pasta di formaggio*, azaz olasz sajtos tészta. Tányéron púposodó forró spagettihalom, sok-sok, a tésztára olvadó parmezán sajt, díszítésül egy-két bazsalikomlevél.

Ja, ez a sajtos metélt?

A szocializmus és a kapitalizmus ízlelőszervi alapon átélhető különbsége számomra 1965-ben

Velencében, egy olasz kifőzdében a *pasta di formaggio* volt. Kulináris megvilágosodás: a sajtos metélt pompás étel, de nem mindegy, hogy ki, hol, hogyan és miből csinálja.

Böngésem a Nők Lapja heti étrendjét. A szombati harmadik fogás: *sült gesztenye*. A november 25-i számban ajánlott második fogás szombaton: *Kacsaaprólék gesztenyemártással*. Falusi nagyanyám háza pici udvarán tartott kacsát, libát (gondolom: *feketén*), és karácsonykor mi, *pestiek* (Budán laktunk!) öregszülém jóvoltából mindig libamáját ettünk, de úgy emlékszem, kacsát akkor ritkán árultak a Fehérvári úti piacon, és a gesztenyepürét babból készítették az élelmes (ma úgy mondanánk: kreatív) háziasszonyok. Gyakorta a cukrászok is!

A Nők Lapja ajánlata november 25-én: *Mit készíthetünk gesztenyéből?* Ha netán sikerült gesztenyéhez jutnunk, akkor a következőket: gesztenyemártást, gesztenyés töltelékét baromfiúshoz, gesztenyekörítést, gesztenyekompót, gesztenyekrémet, gesztenyefelfújtat.

(Gyerekkori emlék: 1951. október 31-én a Duna Szálló éttermében a *Gesztenyepüré habbal* – őrzöm az étlapot – négy forint ötven fillérbe került: pici gesztenye, sok hab.)

Mi szükséges a Nők Lapja *szakírója* szerint egy jó gesztenyemártáshoz?

„Gesztenyemártás. Egy kiló gesztenyét megtisztítunk, s kevés hús- vagy csontlében puhára főzzük. Ha megfőtt, leszűrjük, egy kanál liszttel behintjük, újból feleresztjük a húslével, s mielőtt a tűzről levesszük, két deci tejszínt vagy édes tejfelt keverünk bele. Aki édesen szereti, húslé helyett öntse fel édes tejjel, s vaníliát adjon hozzá.”

Ha az ötvenes években lehetett kapni a piacon kilószámra gesztenyét, miért volt kifejezetten drága édesség a budapesti cukrászdákban a gesztenyepüré, és miért süttött – háborús recept alapján – babból gesztenyetortát nagymamám?

Az Amerikát 1954 őszén pártengedéllyel megjárta dr. Vető Lajos evangélikus püspök úr, országgyűlési képviselő, az Országos Béketanács elnökségi tagja, a Hazafias Népfrent Elnökségi Tanácsának tagja bizonyára tudta költői kérdésemre a korszerű választ.

KOVÁCS ISTVÁN (1945) Salföld

KOVÁCS ISTVÁN

Szülőföld-kaleidoszkóp

A szülőföld számomra nem egyetlen jól körülírható helység, város, falu, táj. Személyiségteremtő szellemi-érzelmi térereje, az egész életet átsugárzó élményei révén egyszerre több, rendhagyó értelemben vett szülőföldből rakódik ki az a mozaikkép, amelyet szülőföldemnek mondhatok. És hozzátartozik az ember. Hozzátartozhat a megalázottak térképről világhatalmakat lesöprő indulatos kézmozdulata, a zsarnokságról kellő időben leírt mondat, amely végtelen érzelmi szalagként magával ragadja az embert a történelmi események sűrűjébe, a néppé emelkedett tömegbe... az örökkévalóságba vetett pillantás, amelytől életre kelnek a holt lelkek is... 1956 őszén egész Magyarországot szülőföldünknek mondhattuk.

Szülőföld? Szülőföldek? Melyik a legigazibb a sok igazi közül?

Igriciben, egy nádfedeles házban töltöttem életem öt és fél esztendejét, amelyet esténként gyertya vagy petróleumlámpa világított be. Anyai nagyanyám nevelt a hatalmasnak érzett vályogházban. Most, hogy unokáim vannak, s néhány napig vigyázni kell rájuk, érzem át és értékelem igazán, mit vállalt magára azzal, hogy a három hónapi házasság után megözvegyült és a létezés peremére vetett anyám kérésére – félévesen – magához vett, és megsztotta velem az életét... Pontosabban az én életemet élte...

Eszmélkedésem első emlékképei a halál és az életkezdet rítusát villantják fel. Az első belém rögződött jelenet: nagymama magával visz a szomszédba virrasztani. Megszeppenve szorongatom a kezét. A fény egyszerre esik az ismerős halott és az ismerős Szűzanya arcára... Szelídségükkel mindketten megnyugtának... A másik máig bennem élő kép: unokahúgom keresztelőjére készülve sokan összezsúfolódnak a konyhában. A lábak sikátorán át jó rálátásom nyílik a párolgó üstre, amelynek fortyogó vizébe lábuknál markolt csirkéket mártogatnak kopasztásra. Fekete, fehér, rozsdabarna tollpernyék hullnak a földre: mintha a megkeresztelendő élet majdani halálának idő előtti sürgönyei volnának... Nemcsak a páragőzös boszorkánykonyhára láttam rá, hanem hátranyeklett fejvel a nála titokzatosabb kéménykürtőbe is beleshettem. Ijesztő volt: mindnyájunkat elnyelhetett volna, ha valóban fenekestül felfordul a világ. Úgy hallottam a felnőttektől, hogy már fel is fordult...

Évekkel később arra járva döböntem rá, milyen mesebelien kicsi volt az a ház, amelyet szülőházamnak is mondhatnék. Rövid idő múlva lebontották. Nagyságához emlékeimben rendületlenül ragaszkodom. Azóta még inkább, hogy a feleségem csodálkozva megjegyezte: „Nincs abban valami végzet-szerűség, hogy kisgyerekkorodat Igriciben, a királyi énekmondók falvában töltötted?”

Személyi igazolványomban állandó lakhelyül Budapest, XII. ker., Szanatórium utca 2. szerepelt huszonhárom éven át. Akkor azonban, amikor anyám 1951 augusztusában Igriciből elhozott Pestre, még 97-es utcának hívták. Csak Amerikában neveznek el számról utcákat – hallottam valakitől olyan hangsúllyal, hogy büszkének kellett lennem rá. A szanatórium gyógyszeraktárrá átalakított templomának sekrestyéje lett a lakásunk. („Sekrestye? Sekrestyében éltél kiskamaszként? Micsoda elrendelése a sorsnak!...” – mondta ugyanolyan elragadtatással a feleségem, mint amikor az igricekkel hozott

szellemi rokonságba.) Nem a 97-es utca és nem a sekrestye volt a lényeg, hanem a különféle épületekkel teletűzdelt hatalmas kert, amelyet akkor Állami Fodor József Szanatóriumnak, majd Állami Fodor József TBC Gyógyintézetnek hívtak. Ez alakult át az 1960-as években Országos Orvosi Rehabilitációs Intézeté. Éppen érettségire készültem, amikor anyám orvos barátnője, Ila néni körbevezetett a 8-as pavilonban, ahol gerinctöröttet ápoltak. Egy velem egykorú fiú ágyánál megállt. „Leesett a cseresznyefáról, és nyakát szegte” – mondta szenvtelenül, mintha csak egy mandulaműtétből lábadozó betegről volna szó. Én döbbenetben álltam, a beteg elmosolyodott. „Már tudja a kezét kicsit mozgatni, nemsokára önállóan ehetsz” – jegyezte meg a doktornő, s valamit mondott a kart mozgató különleges idegpályákról, amelyek az ujjak korlátozott használatát lehetővé teszik a nyakcsigolyatörötteknek is. „Angolul tanul, fordító lesz. Valamiből meg kell élnie...” A fiú mosolygott... a világ legtermészetesebb módján. Ahogy én sohasem fogok tudni mosolyogni. Nemegyszer jutott eszembe ez a kórházi ágyon ujjai megmozdulásában reménykedő fiú, amikor észrevettem, hogy csecsemőkorú unokáim milyen elmélyülten tudják ujjukat bámulni. A szemlélődő bölcs ember mosolyát láttam volna akkor ott, a más létdimenzióban élni kényszerült fiatalember ajkán?

A szanatórium számomra mindvégig kert volt, ahol – most visszagondolva az ott töltött időre – paradicsomi állapotok uralkodtak. A betegektől elzárt bentlakók egy része nagycsaládot alkotott, s mivel tagja voltam, nem hiányzott a háborúban odaveszett apa. Hogy fogalmat alkossak róla, helyébe képzeltem a szanatórium igazgatóját, Riskó Tibor bácsit, aki sebész-szikéjével vívott ki országos hírnevet magának. Az ötvenes évek közepén egy lehetetlen helyen lévő nyakcsigolyatályogot operált a torok felől. Húsz év múlva az Egyesült Államokban töltött ösztöndíjas hónapok alatt Washingtonban részt vett egy olyan műtéten, amelynek során ugyanilyen tályogot operált egy *team* az akkoriban frissen kidolgozott módszer szerint. Ő két évtizeddel azelőtt már ösztönösen alkalmazta ezt az évek csapatmunkájával összehozott amerikai módszert – a magyarországi szocialista elzártságban. Kilencvenöt éves korában, 2017 februárjában halt meg. Ápolója elmondta, hogy halála előtt napokon át hívott telefonon, amely mindig kicsengett, de senki sem vette fel... Mióta maroktelefonom van, nem nyúlok a hagyományoshoz a különféle akciózóktól, vigécektől, kedvezményes egészségügyi vizsgálatot ajánlógóktól tartva, akik kérésének – részvétből – sohasem tudok ellenállni. Ő semmit se akart ajánlani, csak elbúcsúzni szeretett volna tőlem, aki életkoromat tekintve egyre kifulladásban a nyomában loholok.

Idillikus kamaszkoromnak az vetett véget, hogy anyám 1959 májusában férjhez ment a szanatórium élelmezésvezetőjéhez, akinek gyógyíthatatlan tüdőbeteg felesége öngyilkos lett. Ismertem őt. Harmonikusnak nem mondható új világ köszöntött rám, függetlenül attól, hogy nevelőatyámat rendes embernek ismertem már évekkel azelőtt. Legfőbb erénye a becsület volt. Egy almát sem volt hajlandó „csak úgy” elhozni a raktárból. Tudomásul vettem, s magamban értékeltem is. Ezzel azonban nem tette boldoggá mindennapjaimat. Nem is magamat, hanem anyámat sajnáltam. A gyerek élete csupa megfejt-hetetlen titok. Különösen a kamaszoké...

A nyári vakáció lehetővé tette, hogy két hónapra kiszabaduljak új családom szorongató lelki traverzei közül. Június végén minden évben Mezőcsátra utaztam a nagynémémhez, aki mindig azon kesergett, hogy nincs nevenapja, mert Zsanettnak hívják. (Mígnem egyszer örömmel felszólította anyámat, hogy köszöntse őt Janka napon. Én Zsanett nénit szerettem, de a Janka nevet ki nem állhattam, s ezért sohasem írtam alá az üdvözlőlapot.) Aztán egyik nyárról a másikra eltűnt az L-alakú ősi otthon, s az udvar közepén sátortetős családi ház éktelenkedett. Disznóól, tyúkól sehol. Csupa modernség lett az

évszázados porta. Nagynénémék mintha előremenekültek volna az új kolhozosítás során. Amikor Zsanett néni közölte, hogy aznap májas kenyér lesz reggelire, rögtön megjelent előttem a kacsaszíros kenyér, rajta pengevékony májszeletkéekkel, s az ékkövekként ragyogó lilahagyma-karikákkal. Azzal térített magamhoz, hogy menjek a boltba, s vegyek májkonzervet.

Szerencsére nagynéném és férje, meg az unokabátyám lényegüket tekintve alig változtak, nem úgy, mint hajdan meghitt környezetük. Annak meghatározó része az a sűrűn lefüggönyözött, öregségszaggal és birsillattal átítatott sarokszoba volt, ahol nagynéném komor anyósa lakott. Különös kegye folytán bejáratos lehettem hozzá. Az almárium fölött hatalmas festmény függött, amelyet az ajtóból látva bibliai jelenetnek véltem. Nem az volt, hanem *A tizenhárom aradi vértanú* színes vásári nyomata. Nemcsak a tábornokok megjelenítésének módja tetszett, vagyis az, hogy a festő szinte a mennyországba emelte a mártírokat, hanem az alatta lévő szöveg is: „Az ősök keresztet iktattak az állam címerébe a vérrel szerzett magyar hazának, mely ma is ország, de nem állam. Arad pedig a magyar Golgota...” Nem értettem, mit jelent az, hogy „ma is ország, de nem állam”... Nem értettem, de tetszett megfejtésre váró titokzatossága.

Szerettem volna lemásolni a festményt. Hosszú napokat töltöttem ölemben rajztáblával a képet bámulva. Mit sem törődve azzal, hogy közben meghalt a szoba lakója, kicipelték a bútorokat, s lebontották körülöttem az L-alakú házat, kiforgatták múltjából az udvart, az utcát, a kisvárost, az országot... A festmény ott függött előttem a végtelen tér egy kihasított szeletén. Szülőföldem lett a vértanúk által egyszerre eltakart és láthatóvá tett táj; ebbe a festménybe keretездött az én életem is. Eldöntetett: hőseinek sorsával, történetével kell foglalkoznom... A korral, amelyben éltek.

E hősök keltek segítségemre 1959. október 6-án, amikor orosz tanárunk, Mády Zoltán reggel bejött a budai Rákóczi Ferenc Általános Gimnázium I. c. osztályába, s a gyásznapi emlékeztetőre megkérdezte, ki tudja felsorolni az aradi vértanúk nevét. Én, aki addig szinte minden órán egyest kaptam oroszból, most kitűnő felelettel rukkoltam elő. Elmondtam Kossuth emlékebeszédének az aradi vértanúk festményén olvasható sorait is. Poór István nevű padtársam másnap kezembe nyomta az 1848-as pesti forradalmi rendőrség díszbuzogányát. „Tessék, a tiéd! – mondta. – Az oroszórán tartott magyar percekért...” Ezt követően Mády tanár úr az orosz tudással önbizalmat is csöpögtetett belém. Év végén kiderült, egyes osztályzatainak nem volt különösebb jelentősége. Oroszból az egyébként minden tárgyból bukott diáknak is legalább harmasa volt. Mády tanár úr senkinek se engedte meg azt a luxust, hogy ne tanuljon. Azt vallotta, hogy először a buktató tanárt kell megbuktatni, majd eltüntetni a katedrától. Ettől függetlenül minden elégtelenről beírással értesítette „a kedves szülőt”, azzal is nyújtva a rétestészta-szöveget, hogy „a gyerek év eleje óta bele se szagolt az orosz könyvbe, s ezért a bukás elkerülhetetlen”. A terjedelmes üzenetek miatt az ellenőrző könyvecskét háromhavonta cserélni kellett. A jó oroszosztályzattal és orosz tudással aztán a tanár úr az év végén kellemes meglepetést okozott mind a szülőknek, mind a bizonyítvány miatt veszélyérzetben vergődő diáknak.

Mády tanár úr egyébként az orosz mellett magyar, német és latin szakot végzett, doktori értekezéséhez lengyelül tanult, s fizetés-kiegészítésként szanszkritot tanított a bölcsészkaron, s pártfejeseket angolra. Talán ez utóbbi mentette meg attól, hogy kirúgják a gimnáziumból, ahol 1956 őszén cserkészcsapat szervezésébe fogott.

A mezőgazdasági politechnikai oktatás elleni lázadás véd- és dacszövetségévé kovácsolta az osztályt, s ennek eredményessége, tartóssága minden ideológiai nézetkülönbséget felülírt. Eszmei terrorra csak a Fradi-drukkerek

tettek kísérletet, de ezt visszafogta az, hogy hétfőnként nem jutottak szóhoz, annyira rekedten jöttek iskolába a vasárnapi nézőtéri ordítózástól. A kedélyeket az is lehűtötte, hogy annak idején az Újpest nyerte a bajnokságokat.

Az osztályban uralkodó sajátos szeretet-léghőzár miatt, amelynek megteremtéséhez a társak mindegyike és néhány tanár is hozzájárult, örömmel jártam gimnáziumba, s a mindennapi élmények miatt szívesebben töltöttem falai között az időt, mint otthon. Kőszeghy Álmossal, Nemes Lajossal, Bácsatyai Kálmánnal, Kiss Árpáddal azóta is tartom a kapcsolatot, s lélekben Balázs Gyulával is, aki néhány éve meghalt. Amellett, hogy jól tanult, fantasztikusan kézilabdázott. De nemcsak emiatt volt olyan kisugárzása, hogy mindenki padtársa akart lenni. Úgy érezte az ember, mintha születésétől fogva ismerné őt. Heinisch Palinak lengyel volt az édesanyja, s ez eleve alapja lett a barátságunknak. Álmos elárulta, hogy bátyja, a beszédes nevű Dzsingisz tizenöt évesen a Corvin közben harcolt és súlyosan megsebesült. Promeszdján doktor operálta, aki egy-két évvel azelőtt Rákosi Mátyás torkát is a Rókus-kórházban. Promeszdján (Promeszdheim?) doktor a hírneve miatt megengedhette magának, hogy ne tegyen eleget annak a pártutasításnak, amely szerint a kórházakból is el kell távolítani a feszületeket. Rákosi, miközben a torkában matattak, riadtan bámulta a műtő falán logó keresztet. A sikeres műtét után nem mert fellépni Promeszdján doktor ellen... Ki tudja, hátha még egyszer szüksége lesz halálbiztos... vagy inkább hajszálpontos kezére. Szóval Promeszdján doktor, aki füttyült Rákosi Mátyásra, megállt az operálás utáni kábulatból magához tért Dzsingisz ágyánál, és a tőle szokatlan megrendültséggel tisztelgett előtte, akiből két golyót szedett ki: „Kis hőszóm...” – mondta.

Dzsingisznek már novemberben menekülnie kellett, mert keresték a pu-fajkások. „Most Svájcban él” – nyugtatott meg Álmos.

Gábor Áron utcai lakásuk egy rejtkehelyéről sokadik otlétemkor nyugati újságkivágásokat varázsolt elő: a forradalom dokumentumfotóit. Az egyik fénykép metsző élességgel vésődött az emlékezetembe, mondhatnám azt is: a lelkembe. Valamelyik pesti sikátorban, talán a Práter utcában férfi és nő távolodik a fényzónában ázó utcatorkolat felé, ahol egy tank áll keresztben. A páncéltoronyból kiemelkedő katona mellett nemzetiszínű zászló. A férfi – mintha kicsit meggörnyedne a hátán keresztbe vetett géppisztoly súlyától vagy az előző napok élményeitől – biztos támaszra leve öleli át a nő vállát, akin a kardivathoz illő viseltes vászonköpeny feszült. Kicsit lehajtott fejjel, fáradt léptekkel mennek a tankkal eltorlaszolt tündöklés felé, amelyen túl emeletes házat látni elmosódva. E levelezőlap nagyságú képet lélekben *A tizenhárom aradi vértanú* rámájába tűztem.

Fájdalmas volt az érettségi bankett... Amikor a kiürítendő búcsúpohárba pillantva egy villanásra a bizonytalan jövővel is farkasszemet néztünk... Három hét múlva, 1963. július 9-én hivatalosan értesítettek, hogy felvételt nyertem az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának történelem–lengyel szakára.

Mihelyt tehettem, elköltöztem otthonról. A sors tálcán kínálta a megoldást: első éves egyetemistaként 1964 februárjában az Eötvös-kollégium bentlakója lehettem. Ebben segítségemre volt Tibor bácsi felesége, Bia néni, aki a bölcsészkar személyzeti osztályán dolgozott...

A Ménesi úti kollégiumi épületet is szülőföldemnek tekintem – könyvtárával és sportpályájával együtt. Ottani diáktársaim plántálták belém a gondolkodás, a szókimondás bátorságát, s ösztökéltek rendszeres tanulásra. Szobatársam, Bollók János magyar–latin–ógörög szakosként eminense volt a bölcsészkar-nak. Pedig Gérard Philipe-es külleme miatt állandóan zaklatták a rádióbeli „nők negyedórája” hívfogalmi: a lányok, asszonyok. (Szerettem volna, ha engem is zaklatnak, de hiába.) Nem mertem János előtt nyavalyogni, hogy agyonnyom az

én két szakom tananyaga, és évet szeretnék halasztani. Szégyenemben inkább tanultam. Mélyen hívő, templomba járó ember volt, s ebből nem csinált titkot akkor sem, amikor diákbizottsági titkárrá választották. Tóth Gábor igazgató úr másnap bizalmasan megkérte, hogy mondjon le, mert „odafönn” alig várják, hogy valami ürüggyel kinyírják az Eötvös-kollégiumot. Megválasztásánál kínálóbb ürügy nem is kellene „nekik” – tette hozzá. János lemondott posztjáról. Kitűnő diplomájával a Fóti Gyermekvárosba került napközis nevelőtanárnak. Évekkel később Tóth Gábor igazgató úr – több idősebb professzorral együtt – mindent megtett, hogy volt diákja bejusson az egyetemre oktatónak. Sikerral, jóllehet korai halálához élete kisiklatott évtizede is hozzájárult.

A fölöttem járó magyar–néprajz szakos Kósa László oly tapintatos határozottsággal pallérozta kiválasztottjait, hogy észre sem vették, ha a tanulószobában az általa elolvasásra ajánlott könyvvel kezükben virrad rájuk az új nap. A nap, amelynek – Laci intelme szerint – mindig felkészülten kellett nekivágni.

A kollégiumból szinte mindenkit felsorolhatnék, aki ilyen vagy olyan módon hatott rám. Kezdve a sort a fölöttem járó Szabó Tiborral, Gereben Ferencel, Varga Lajossal, Kiss Sándorral, évfolyamtársammal, Gombócz Jánossal... és mezőcsáti földimmal, Szabó Csabával, aki fejre húzható elektródás varázsipka nélkül is egy hónap alatt megtanult olaszul, mert hindi szak a meghirdetése ellenére se indult abban az évben, s a latin mellé hirtelenjében fel kellett vennie valami mást... De említhetném kínai szobatársamat, Ho Su-cét is, aki minden reggel várta a világháború kitörését... (Miközben Bollók Jancsi a forradalomét...)

A költészethez – sok éves szünet után – a kollégium igazi poétája, Rózsa Endre útmutatása szerint tértem vissza, de már nem csupán olvasóként. Ő ismertetett meg leendő sors- és költőtársaimmal: Győri Lászlóval, Kiss Benedekkel, Konczek Józseffel, Mezey Katalinnak, Oláh Jánossal, Péntek Imrével és Utassy Józseffel. Vagyis a versírás varázslatát is a kollégiumnak, kései szülőföldemnek köszönhetem. Többek között pszichológia–magyar szakos szobatársam hűgának... A mosolyának, bár személy szerint nem nekem szólt... Hanem csak úgy... a nagyvilágnak. (Kicsit hasonlóan a nyaktörött fiúéhoz, és mégis mennyire másként.) Mert ami egyszer megtörtént, azt már nem lehet kitörölni a bennünket is magába gyolcsozó világmindenségből. A mosolyt se. A kozmosz részeként nekem is jutott a fényéből. Annyi legalábbis, hogy bűvkörében megírjam első verseimet...

2017 októbere

NOVOTNY TIHAMÉR

Szagrális hangulatok, emelkedések

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budapest

HÁRMAN – PATAKI FERENC, HENN LÁSZLÓ ANDRÁS ÉS POPOVICS LŐRINC KIÁLLÍTÁSA

Mindazok, akik összegyűltek abban a patinás kiállítóteremben, amelyet Vízivárosi Galériának nevezünk idestova majd harminc éve – a művek többszörösen összecsengő harmóniája révén –, minden bizonnyal olyan ünnepi és méltóságteljes, mondhatnám, magasztos varázslatban részesültek, amelyet valószínűleg távoztukban sem felejtettek el. Mert Pataki Ferenc, Henn László András és Popovics Lőrinc *Hárman – Fesztmények, Grafikák, Szobrok* című tárlata (2017. június 29 – július 25.) ilyen volt a forró nyárban.

Mindjárt az elején le kell szögeznünk, hogy a három szegedi érdekeltségű alkotó egymástól teljesen eltérő anyagokat és formanyelvet használ, mégis közös érzéseket, gondolatokat és képzeteket, valamint azonos fogalmakat keltenek, ébresztenek az emberben.

Megítélésem szerint ebben a vizuális hármasságban a *mágikus, kultikus, mitikus, misztikus, archaikus, rituális, meditatív, kontemplatív, szagrális és transzcendens* jelzők fejezik ki az alapszólamot, s valamilyen módon az égi és földi zónák találkoznak az Idő és a Tér szent és örök képzeivel, a felaprózás az oszthatatlansággal, a pogány hitvilág a keresztényivel, a személyesség a Fennebbvalóval.

De találhatunk más érintkezési pontokat is a három művész alkotómódszerében és ellentétpárokban gondolkodó szemléletében. Figyelemre méltó például, ahogy az időfolyamatok, a metamorfózisok fizikai értelmezései keverednek azok sűrítéseivel, jelképekké dermesztéseivel; ahogy a részek eggyé olvadnak az egésszel; ahogy a természet-képzetűségek ütköznek a geometria hangsúlyaival; ahogy a szépség és a míveség fokozott megnyilvánulásai feleselnek az informel anyag-szerűségekkel; ahogy a terjeszkedő formák megértik magukat a szerkezetességekkel; ahogy a távollátás pozíciói egyezkednek a közelre hajlás nézőpontjaival, a madártávlatos szemlélődések a mikrostruktúrák szempontjaival; ahogy a biztonságos visszatérő és ismétlődő motívumok felszámolják magukat a szokatlanságok egyediségeiben; ahogy az atlantiszi múlt felemelkedő szigetei találkoznak a jelen beszűrődéseivel és a jövő megérzéseivel.

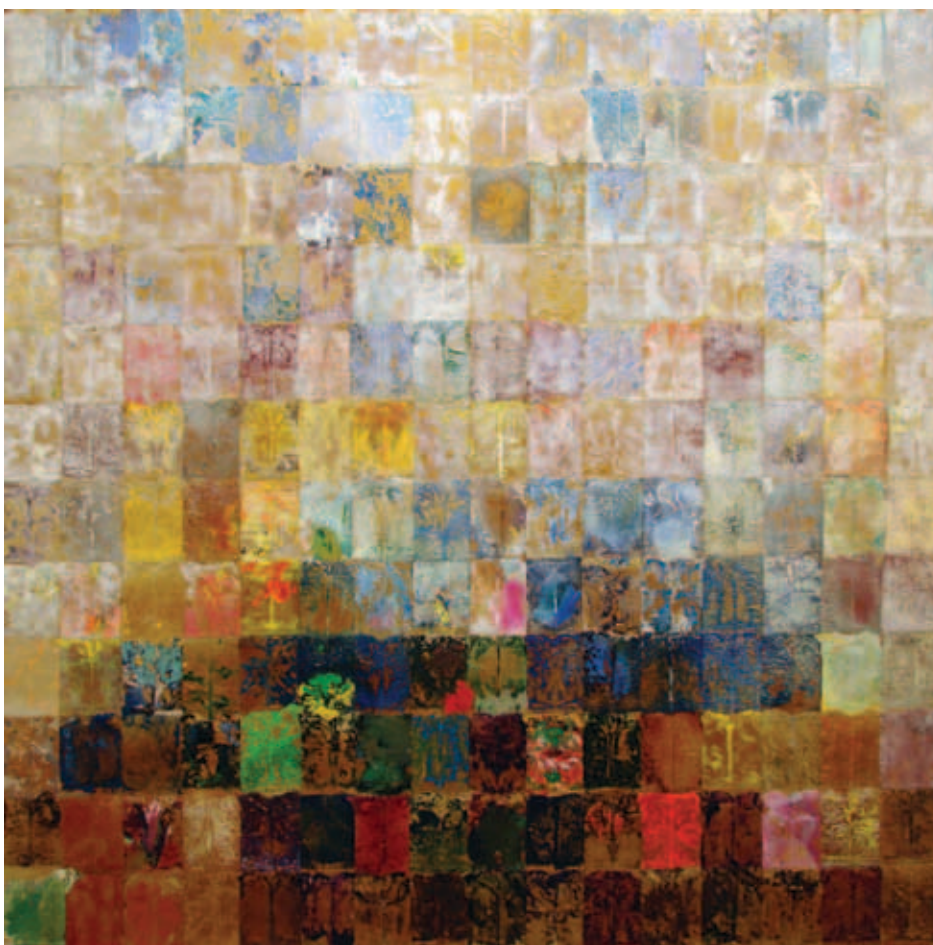
S mindezek mellett mindig és mindenhol, az összes munkában rendkívül feltűnő az anyagok iránti feltétlen tisztelet és szeretet; a megmunkálások igényessége és változatossága; a színek és materiák összehangoltsága, érzelmi, hangulati, gondolati és szellemi egységgé formálása.

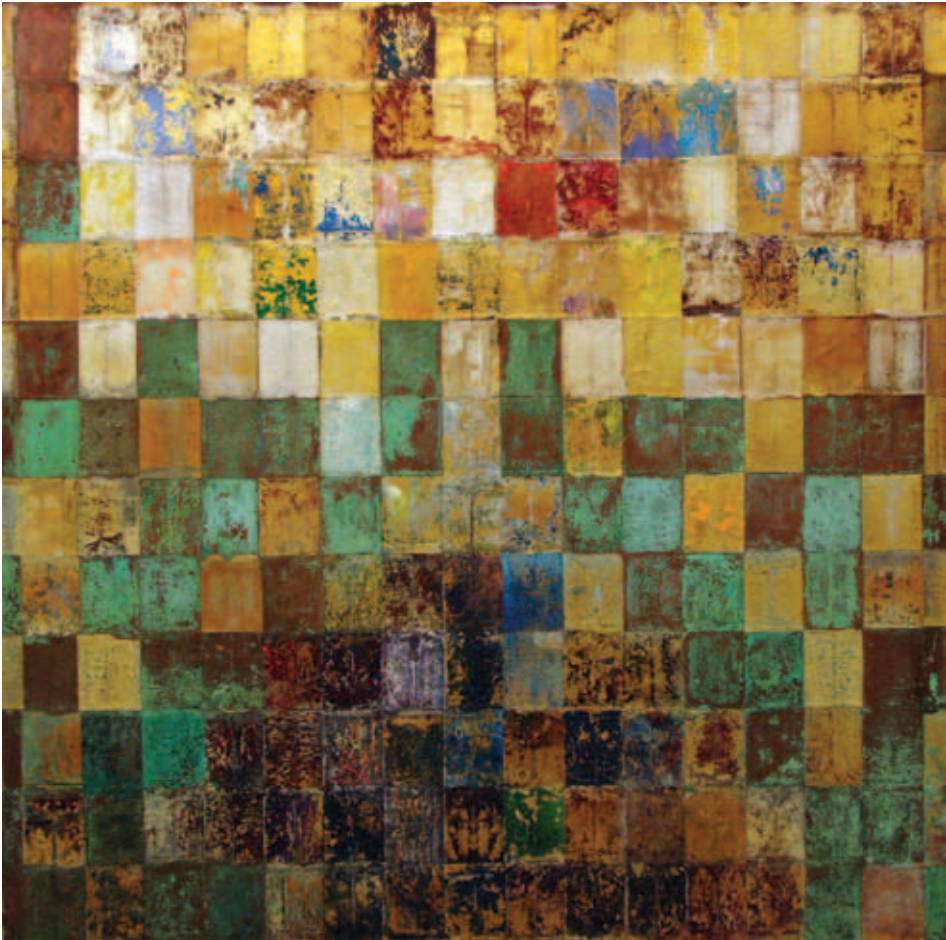
Pataki Ferenc – a kiállítók korelnöke – az *Írások, sasok* című, idén megjelent kötetének egyik ismertetőjében olyan gondolatokat fogalmaz meg, amelyek bár Henn László András művészetéről szólnak (*Rítus ó-arányban*), mégis mintha mindhármuk világszemléletére éppúgy igazak volnának:

„Világunk kaleidoszkópszerű jelenségeiben azt a tárgyat vesszük észre, vagy arra a történetre figyelünk föl, látjuk meg élesen kiragadva, amelynek jellege eltér a megszokottól. Ugyanakkor a kedves ismerősség, a megszokott harmónia, az azonos ismétlődés békességgel és nyugalommal tölt el. A világ tele van láthatatlan motívumokkal, elsüllyednek tűnnek kincseink, melyeket aztán megint világra ébreszt egy másik kor másik szelleme. A látás folyamatában meghatározó a valamihez hasonlítás, a felismerés öröme. A megismert tudás egy másik síkon érvényt szerez magának, kibújik rejtőző burkából, és a szemlélődő, szemét legeltető ember a felismerés átélésével tudatosítja: átéltem már hasonló mozzanatot, s ráébred az »egyszer volt már ilyen« – a »délja vu« – élményére. A dolgok látszólagos keveredése, összevisszasága ugyanis egy tisztán kivehető rendszer szerint, ismétlődésekben növekszik és csökken, árnyékba merül, és magát egy másik dimenzióban látva fényre derül.”¹

Ezek a felismerések tehát nemcsak Henn László András asszociációs alapokon működő, az olvasottat a tudattalannal, az elhatározottat a váratlannal, a sejtelmeset a lélektanilag törvényszerűvel,

PATAKI FERENC, A látható tükrözi a láthatatlant, 2004; Jelenések könyve, 2014

PATAKI FERENC, A mennyország kapuja, 1988; A mindenség zenéje (Tisztelet Bartóknak), 2006

a külső impulzust a belső látással, a kollektív tudattalant a személyes emlékképekkel, a megfigyelést a meditációval, a primordiálisat a jelenkortudattal, a hagyományt a pillanatnyisággal, az anyagelvűséget a divinációval (istenüléssel, átlekésültséggel, átszellemítéssel) keverő munkáira, de Popovics Lőrinc szakrális-orfikus és Pataki Ferenc szakrális-ikonikus műveire éppúgy érvényesek.

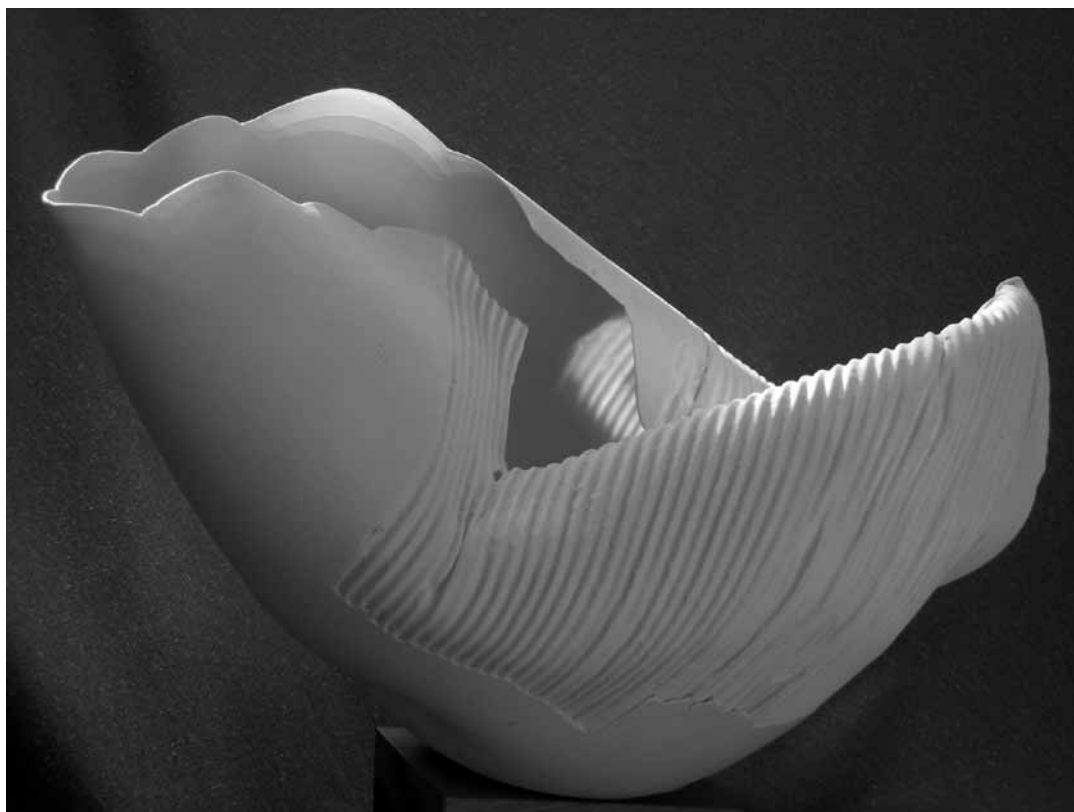
Pataki Ferenc fatáblái, érzékeny konceptuális – fémlemez – képei (a nyolcvanas évektől kezdődően napjainkig) a más természetű festményeihez vásárolt – kiüresedett, kiüresített – tubusainak újrashasznosításával készülnek. Valamennyi kiperéselt, kisimított, a kupakjától, valamint a váll-és nyakrészétől tépés útján megszabadított, majd a falemezekre pikkelyszerűen felrakott festéktubusa mindig ugyanaz, csak másképpen: egyszerre színes tűzű és színtelen kopottságú; foltos ruhájú és fémes (aranyos-ezüstös) ragyogású; ráncos erezetű és ránctalan mosolyú. Minden egyes darab külön élő szimmetrikus életfát idéző vagy más és más anyagalt megjelenítő entitásként fogható fel. Mégis a levedlett fémruhák új és új mátrixszerű hangulategységekké állnak össze, s az ismétlődő mértani rendet követő elemekből, fraktálszerűen felépülő ikonosztázok keletkeznek.

Popovics Lőrinc fekete gránitból és csiszolt, maratott, ragasztott üveglapokból összeállított mágikus jelei, szimbolikus útjelzői, szakrális érzeteket keltő fényörzői és fénylabirintusai, jelképpé dermesztett szent források és záporai, kristállyá lényegülő eróziói, valamint az isteni felhőkkel társalgó magas hegyei éppúgy az ősi hagyományok és képzetek, a szentségességek, valamint a mai modern eszmerendszerek, illetve a *Biblia* világában tanyáznak, akárcsak kiállítóársai művei.

FÉNYT HOZZON... VI. – ARS SACRA KIÁLLÍTÁS

A Vízivárosi Galériában 2017. szeptember 7. és október 3. között immár hatodik alkalommal, azaz 2012-től évenként megrendezett *Ars Sacra* tematikájú tárlatsorozat okmegjelölő, céltételező, magyarázó hívószava – a *fényt hozzon* – egy nem szó szerinti *Biblia*-idézetre támaszkodik, amely *Lukács evangéliumának Benedictus* részében keresendő, és így szól: „Irgalmából [Isten] meglátogat minket a Magasságból, hogy világosságot adjon [!] az embereknek, akik a sötétségben és a halál árnyékában ülnek, lábunkat meg a béke útjára irányítsa” (Lk 1,79).

BORZA TERÉZ, Lélefény (Mindannyiunkat egy lélek itatott át), 2016

Igen tiszteletreméltó szándékjelölés ez, amely ha nem volna, ha meg nem fogalmazódna, bizony kevesebbek lennének, s talán lelkünk el is veszne. Egyszerűen beleszédülnénk korunk elbabrált történetébe, elferdült valóságstóriájába, a bűnök és aberrációk permanens korrupciójában élő kárvallott ember negatív, létrontott világába.

Hamvas Béla az *Őt meg nem tartott előadás a művészetről* című írásában nemcsak a kórkép, de a lehetséges megoldás felvázolásában is érdekelté teszi az embert. Saját korának nem is olyan régi valóságáról (mely korunk realitására most még hatványozottabban érvényes) többek között a következőket állítja igen szuggesztív metaforájában: „Minden jel arra vall, hogy a történetnek, ha valami közbe nem jön, zoológiai megoldása várható. A mohóbb és a ravaszabb, a brutálisabb és az elvetemültebb minden vonalon győzedelmeskedni fog. A végső ellenállás felszámolásának stádiumában vagyunk. A vallás, a tudomány, a filozófia az embert elárulta, a *rebellis majom* [!] számára kész szolgákat tenyészt, és a humánus részére egyetlen tér nyújt még némi menedéket, a művészet, az is egyre bizonytalanabbat, mert a lemorzsolódás tömeges és rohamos.”²

De hogy még pontosabb kórképet kapjunk erről a létrontott, korrump valóságról, s hogy még jobban megértsük az ars sacra mozgalom jelentőségét – továbbra is Hamvas gondolatainál maradva –, tegyük árnyaltabbá mai helyzetünket. Könnyen beláthatjuk ugyanis: „a primordiális realitás természete, hogy a tisztességes, értelmes és morális, becsületes, tisztakezű és szívű embernek magától érteendő előnyt nyújt, mert az a növekedés, a *világosság* [!] végeredményben a normalitásnak jegyében áll. Ha ezek a pozitívumok következetesen és szükségszerűen hátrányt szenvednek, ez csak sajtáságos egyetemes romlás következménye lehet. Ez az, amikor előnyben a mihaszna és kártékony ember áll.”³

Ennek az egyetemes romlásnak a folyamatát tehát Hamvas a művészet erejével kívánta megállítani. Mert: „a művészet nem a valóság (természet) utánzása, a művészet nem kifejezés (pszichológia, modernizmus), hanem az eredeti valóság helyreállítása, amelynek feltétele, hogy a művész önmaga is az eredetit, az alapállást életében megvalósítsa. [...] A művészet a legmagasabb tudást, az embernek önmaga átvilágítását, felemelését és megtisztulását hozza. Ha nem, csupán mánia vagy a libidó kielégítése, és nem ér semmit. A múzsai egzisztencia számára nincs más feladat, mint a korrump valóságot megváltoztassa, és az eredetit helyreállítsa.”⁴

Ez az új keletű ars sacra mozgalom tehát a művészet erejét a megváltás és a megváltottság keresztényi reménye és tudata által kívánja növelni, megsokszorozni a korrump valóság megváltoztatása, meggyógyítása érdekében. Másképpen fogalmazva: pozitív hang szeretne lenni a létrontott, aberrált világban.

Számomra e tárlatok kortársi kifejezési skálája a Krisztusban megigazult, hitvalló művésztől az isten- és igazságkereső, illetve a test-lélek-szellem, valamint a szép-jó-igaz szakrális hármasságában gondolkodó, a katarzist, a személyes megtisztulást és az önmeghaladást sem megtagadó, az egyetemes belső értékeket és az emberi közös nevezőket kutató minőségi művészetig terjed.

Így, ha végiglapozzuk a Vízivárosi Galéria ars sacrás meghívó-katalógusainak eddigi példánya- it, ha felidézük magunkban az itt látott műtárgyak szellemiségét, se rossz értelemben vett giccsel, érzélgősséggel, ízlésficammal, se langyossággal, korszerűtlenséggel nem találkozunk. Ehelyett mindig magas fokú formai, anyagi, technikai eszközhasználattal és érzelmi-gondolati változatos- sággal, valamint erkölcsi tartással, magasrendű érintettséggel, illetve bibliai háttérrel, s nem utol- sósorban istenes szemlélettel szembesülhetünk.

A jelenlegi tárlat résztvevőinek mozgástere a *Kereszt*, a *Fény* és az *Idő* oszcilláló hármasságá- ban zajlik, s e hármassághoz kapcsolhatók más témaköreik is.

A KERESZT mint megkerülhetetlen „gravitációs” misztérium jelenik meg Lugossy Mária fekete üvegplasztikájában (*Misztérium*, 1994); a hit pajzsaként, a kereszt templomaként, illetve az Úr titok- zatos testeként, házaként fogalmazódik meg Hernádi Paula zománcképein (*Kereszt I. [Pajzs]*, 2015; *Kereszt II.*, 2016; *Az Úr háza*, 2016); majd keresztvető (a keleti hagyományt a nyugati tradícióval egy- bevető) hitvallássá alakul Fehér Márta *Vér és hó* (2017) című, itt-ott éteri fehérrel átfestett fotó- szekvenciáján és vetített filmetűdjében.

A FÉNY mint lélekfény, a feltámadás fénye, a mustármag növesztő ereje dereng fel Borza Teréz fehér porcelánmisztikájában (*Lélekfény [„Mindannyiunkat egy lélek itatott át”]*, 2016; *Feltámadás fé- nyre*, 2017; *Mustármag [„Ha csak akkora hitetek lesz is...”]*, 2016); mint teremtő, életfenntartó igei vilá- gosság ragyog fel Szöllőssy Enikő digitális nyomat-triptichonjában (*Fényt hozzon I–III.*, 2017); mint fénykapu, mint szakralitás szivárog át a téren, dereng fel a távolban, hogy azután égi kapocsként

HENN LÁSZLÓ ANDRÁS, MediStáció IV., II., 2014

HENNI LÁSZLÓ ANDRÁS, Genesis: A Frigylada

Szent Erzsébet (2012) fehér fátylába és Szent Ferenc dicsfényébe költözzön Zöld Anikó olajfestményein (*Fénykapu*, 2014; *Szagrális fények*, 2008; *Szent Ferenc és madarai*, 2013); végül, mint távoli enyészpont, mint közeledő távlat, mint az Égi Jeruzsálem előképe szövődik a látómezőnkbe Hager Ritta gobelinjében (*Kiút*, 2015–16).

Az IDŐ az időtlennel, a történelem az örökkévalósággal, a kárhozát a megváltottsággal, az erendő bűn az eszkatológia tudatával, a test a lélekkel felel egymással Katona Katalin antikizált ádám-évás szárnyaszegett torzó-plasztikájában (*Időtlen I–II.*, 2013) és Lugossy Mária *Végtelen gravitáció* (2001) című számítógépes nyomtatásban.

A keresztény ember, a keresztény értékeket valló, kereső művész számára vigasz, hogy az Örökkévalóság szereti az Idő gyermekeit, vagy még pontosabban idézve William Blake látomásos festő mondatát: „az Örökkévalóság szerelmes az Idő gyermekeibe”.⁵ S ez már valahogy több is, mint vigasz: az emberi rész és az isteni rész tudatos szinergiája, együttműködése, amelynek nyomán újjászületik Isten képe a valódi személlyé váló teremtmény lélekben. Ugyanis a (keleti) kereszténység értelmezésében a személyiség: Isten képének eltorzult alakja. „Torz azért, mert az Első bűn megzavarta a kapcsolatot a Legmagasabbal, mert Ádám, mint mondják, a Paradicsomban az Istenszemlélet, a *theoria* magas fokán állt. Az Ősbűn felforgatta ezt a nyílt viszonyt, ami az embert a Másikhoz – legyen az személy vagy világ – fűzte” – írja Nacsinák Gergely András a *Miszticizmus – Misztika* című tanulmányában, majd így folytatja: „ezért sem óvakodna vissza a valódi misztikus képviselője a Paradicsomi Kertbe: az eredendő tenyésztettel szembeállítja azt a tudatosan kimunkált, megváltottságban ragyogó struktúrát, amit a vallás a Mennyei Jeruzsálem képével jelöl.”⁶ – Hát valami ilyesmiben gondolkodik, ilyesmibe helyezkedik, ilyesmin munkálkodik az ars sacra mozgalom számos résztvevője...

JEGYZETEK

¹ PATAKI Ferenc, *Rítus ó-aranyban = Írások, sasok*, 2017, 57.

² HAMVAS Béla, *Őt meg nem tartott előadás a művészetről = Művészeti írások I.*, Medio, Budapest, 2014, 17.

³ *Uo.*, 19.

⁴ *Uo.*, 81.

⁵ Pásztor Péter idézi a festőt Kalmár István képzőművész katalógusához készült előszavában: *Biblia pauperum modernorum, avagy Biblia a mai lelki szegényeknek*, 2004.

⁶ NACSINÁK Gergely, *Miszticizmus – Misztika = A szem böjtje – Tanulmányok az orthodox kereszténység művészetéről*, Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest, 2003, 47–48.

NOBILIS MÁRIÓ

„Közeledjetek...” III.

Ars Sacra kiállítás

NOBILIS MÁRIÓ (1965) Budaörs

A fáma szerint a budai Alkotás utca egy, a mai Déli pályaudvar környékén állt egykori ház timpanonjában valaha volt domborműről kapta a nevét, amely azt ábrázolta, ahogyan az Úr a teremtéssel foglalatoskodik. Talán az is igaz, hogy e dombormű eredete összefügg Haydn *Teremtés* oratóriumának budai ősbemutatójával. A derék budai sváb polgárok által a dombormű alapján Schöpfungshausnak hívott épület nyomán hamarosan az egész utcát elkezdték Schöpfungstrassének hívni. Amikor viszont a reformkorban fellángolt a hely- és utcanév-magyarítási buzgalom, az előzményekről talán nem tudva a német szónak egy másik jelentését választották, így lett a mára forgalmas főútvonalá vált út magyar neve Teremtés utca helyett Alkotás utca. (Talán mondhatjuk: szerencsére, mert az előbbi névváltozat az ötvenes éveket biztosan nem élte volna túl, az utóbbi viszont nagyon is tetszett a munkásmozgalmi füleknek is...) Teremtés, alkotás – valóban közeli, egymásba játszó szavak, de valójában nem szinonimák...

Az idei budaörsi *Ars Sacra* kiállítás (Zichy major, Budaörs, 2017. szeptember 23 – október 5.) megnyitása lényegében egybeesett a magyarországi egyházak közös, ökumenikus rendezvényének, a Teremtés hetének kezdetével, amely arra hívta meg a hívő közösségeket (és egyenként tagjaikat), hogy – visszatekintve mindannyiunk közös kezdetére, teremtettségünkre – álljanak meg meditatív elcsöndesedéssel e szépséges titok előtt, de ismerjék fel azt is, milyen felelősséget ró rájuk e teremtménység és egyben a társ-teremtői meghívottság ténye. A minket itt körülölelő alkotásokon végigtekintve ennek a kérdésnek egy fontos változata ötlük fel bennünk. Milyen értelemben *alkotás* és mennyiben *teremtés* a művészi szolgálat? Mit tud, mit képes közvetíteni, mit tükröz vissza talán szándékán kívül is a teremtés isteni és titokzatos gesztusából az, amit joggal művészetnek mondhatunk? Mi mindent foglal magában az az összefüggés, amelyet az Egyház egyik könyörgeése így fejez ki: „Urnk, Te adod meg a művészeknek, hogy tehetségükkel fényes ragyogásodat tükrözzék”?

Megelőlegezve az alkotásoknak a *teremtés* szó művészi értelmét, tekintsünk rá a fogalom néhány aspektusára a körülöttünk kiállított művek tükrében. Az emberi alkotás és az isteni teremtés különbségének origója, hogy míg az ember minden alkotás során *anyagból anyagit* hoz létre, és eközben szükségszerűen – hacsak nem akar lázadni – alázattal kell viseltetnie az anyag sajátosságai iránt – és pont ez az alázat adja az alkotás méltóságát és szépségét –, addig az isteni cselekvés lényege éppen a *semmiből való létbe hívás*. Az anyag iránti alázat különösen szép példáit láthatjuk Csutoros Hajnal kézzel, eperfa papírra felvitt porfestékében, Sz. Varga Ágnes szintén pusztá kézzel kidolgozott szénképeiben, Bálint Ádám ecset nélküli akvarelljeiben – mintha ez a terem kifejezetten arról akarna tanúskodni, hogyan küzdi meg a művész az újbóli közvetlen, eszköz nélküli eggyé válás feladatát az anyaggal, amelynek formát akar adni. Nagyon közel áll ez a szándék ahhoz, ahogyan a Teremtés hete szeretné meghívni az urbanizált valóságba belesüppedt mai embert a természettel való közös természetűségének és így teremtett mivoltának újbóli, tapintásszerű felismerésére! Ott van ez az anyagot illető alázat Gvárdián Ferenc samottszobraiban is, és egészen érdekes módon Tóth Csaba képeiben, aki korábbi alkotók festményeit használja – a legnagyobb tisztelettel kezelt – anyagául, új értelmezési szintekbe emelve azok eszenciáját.

Határozottan mondhatnánk tehát, hogy eszerint a művészi alkotás *nem teremtés*... Ám ha nem lenne az mégis valamiként, akkor a lényegi hiányozna belőle.

A kiállításon elhangzott megnyitó szöveg szerkesztett változata.

És valóban. A hívő tapasztalat az isteni teremtésben nem csupán mechanikus „létrehozást” lát, hanem felfedezi benne a *szereket üzenetét* is. A bibliai teremtéstörténet kulcsa keresztény szemmel nézve nem a munkafolyamat aprólékos leírása, hanem az a tény, hogy az Úr a hét teremtoi nap során hétszer mondja ki, hogy amit teremtett, az „jó”. S ha engedjük mélyebben hatni magunkra ezeket a körülöttünk lélegző alkotásokat, akkor ezek legtöbbszörben is felragyog a többlet, a *jel*, amely túlemeli az emberi kéz munkáját az egyszerű formáláson. Sz. Varga Ágnes „fény-csapdáin”, például a – lám! – *Jel* címűn a fehér lehet csupán egy résnyire nyílt ajtó tetején a fénycsík meg egy megvilágított asztallap, de hátrébb lépve akár egy üstökös csóvjája (netán a betlehemi üzenethozóé?) és a világosságra vágyó világ derengő homálya is. Bálint Ádám teafestékekkel, folyékony agyaggal átitatott papírlenyomatokból készített képein, miközben aprólékos, fáradságos munkával összeállnak, egyszerre betűkre emlékeztető alakzatok jelennek meg: felsejlik az értelmes üzenet lehetősége. *Enterének* lefelé mutató nyila pedig őskori szakócák képeiből áll össze: a technika őskézdeteinek táblóján egyben kirajzolódik az ember küldetésére „nyomott” teremto, isteni „Indulj!” is. Meghökentően egy irányba mutat ezzel, ahogyan a Tóth Csaba felnagyított Krisztus-kezeit átverő szög – a középső tabló Alfájának, a kezdetnek oldalán – akár szintén egy indítógombot is ábrázolhatna: a megváltását, az újjáteremtését.

Tóth Csaba egyik képeinek címe egyébként akár a kiállítás mottója is lehetne: „*A művészet reszakralizálása*”. Mindannyian ismerünk a teremtés küzdelmét és méltóságát – úgy tűnik – feladott hozzáállást sugárzó „művészi” produktumokat, mint ahogy a teremtettségének hátat fordító emberi magatartás példáit is. A körülöttünk látható művek azonban nem ilyenek. Alkotóik felmérték, hogy *visszatekintő előrendülésre van szükség: a teremtéssel együttcselekvő művészet igazi hivatásának visszaadására*. Ez a vállalás nem egyszerű: ez egy prófétai küzdelem. Olykor hangos kiáltást, olykor a kiközösítés eltűrését vagy épp hosszadalmas, csöndes aprómunkát kíván, míg csak a műben ki nem rajzolódik a tiszta, noha nem mindig könnyen kibontható jelentés. Tóth Csaba latin szavai a klasszikus képeken egyszerre messzi múltban gyökerező keresztény kulcsszavak, és ugyanakkor a II. vatikáni zsinat és az azt előkészítő katolikus keresztény megújulás kulcsfogalmi is: *Corpus Christi* – mint templom, azaz Egyház –, *Corpus mysticum, mysterium Christi*. Ezek a fogalmak tanúsítják a küszködést: milyen sokrétű feladat (művésznek és prófétának egyaránt) *újramondani a régít az újnak, és a régiben megmutatni a ma frissen érvényeset*.

A teremtésben aztán mindig ott a *kommunikáció* is. Gvárdián Ferenc szobraiban, például az Egry József-portréban, a Pilinszky-portrékísérletekben, a szoborra éltetett pietà-képben folytatódik a különböző művészeti ágak egymás közti kommunikációja. Sz. Varga Ágnes szénfeketái és fényei, Csutoros Hajnal szubtilis és robusztus formái is mind beszélnek, mind kommunikálnak, de nem adják könnyen üzenetüket: megkívánják a – felszínes – önmagunktól való eltávolodást és a mélyben rejlő ismeretlenhez való közeledést – ahogy a kiállítás címe is meghív erre. Bálint Ádám *Cselédlépcsői* pedig arra is figyelmeztetnek, hogy a művészi kommunikáció egyben *ember–ember találkozás* is: az emberalkotta, mégoly mellékesnek tűnő struktúrákban is ott fénylik a – negatív vagy pozitív módon benne rejlő és kirajzolódó – interaktív többlet.

S végül: a teremto gesztus *élet* hoz létre. Gvárdián Ferenc *Angyali üdvözetén* a művész Mária egyik kezébe – pár bekarcolt vonallal – egy liliomot helyezett, a másik kezét pedig üresen szándékozta hagyni. Ám ha megnézzük a szobrot, észrevehetjük, hogy az anyag önálló útra indult, és repedései, göcsörtjei mintha egy gyöngyvirágot helyeztek volna Mária másik kezébe: az „Istenanya könnyeit” – ahogy a gyöngyvirág jelentését a régi virágszimbolika meghatározza. A könnyező Mária-képek meghökentető művészi párhuzama ez: a mű elkezdte továbbalkotni önmagát.

A művészi alkotással való alázatos találkozás számunkra, befogadók számára is a *társteremto-vé válás* lehetőségét nyitja meg. Megnyílunk-e mi is e kiállítás mozzanatai előtt, hogy az alkotásban felsejlő teremto szeretet bennünk is folytatódhasson?

EKLER ANDREA

Ünnepek és hétköznapok

Az egyéni és a közösségi sors értelmezése

Csoóri Sándor költészetében az ünnepek és hétköznapok motívumai alapján

EKLER ANDREA (1971) Budapest

Csoóri Sándor költészetének vonatkozásában ünnepek és hétköznapok vizsgálata nem a versek tematikus megközelítése, hiszen lírájának sajátossága a nyelvi szürrealizmus mellett a metaforikus-ság. Egy megidézett ünnep vagy egy hétköznapi pillanat megjelenítése sosem önmagért való.

Csoóri Sándor versei azt az érzetet keltik bennem, mintha mindig ünnep lenne. Versnyelvének felfűtöttsége, energikussága, gondolatisága, hagyományba ágyazottsága súlyt, jelentőséget ad a szavaknak. Arra az erőre gondolok, amelyről a *Találkozásaim az anyanyelvvel* című korai vallomások esszéjében is vallott. Arra az olvasót megszólító indítatásra, amely – ahogy ő fogalmazott – a „nyelvünkben rejlő sűrű, földúsítható erők mozgósításához”¹ vezetted. Arra, amellyel esszéiben szót emelt a hétköznapjainkat és ünnepeinket kíséző, átlényegítő költészetért, a nyelvért.

Több a hétköznapunk, mint az ünnepünk, Csoóri Sándor utolsó versei is feltárják ennek okát. Az ember számára éppoly szükséges a csend, mint az ünnepek hangjai, s közösségi élménye mellett meg kell élnie az oszthatatlan egzisztenciális magányát is, amikor tükröt tarthat önmaga elé, amikor lehetősége nyílik a számvetésre. Csoóri Sándor verseinek tanúsága szerint az ünnepek és hétköznapok sodrásban a magány ideje nem mindig választható, s ha választott is, gyakran csalódásból fakad.

De sohasem adta fel a nyelvet, a költészetet, a szabadságot, a magyarság eszményét.

Ahogy a Szakolczay Lajossal folytatott párbeszédében fogalmazott: „Egyre gyakrabban gondolkodom arra, hogy valamikor az egyházat kellett Luthernek és a követőinek megreformálniuk, hogy a hit megmaradhasson, most viszont magát az életet kell megreformálnunk. S ehhez legnagyobb szükségünk az irodalomra lesz, a költészetre, a nyelvre, amelyet nem a természet alkotott, hanem maga az ember.”² Hitt a nyelv különleges képességében, abban, hogy az ábrázoláson, tükrözésen túl felül tud emelkedni a valóságon. A költő léte nyelvi lét, Csoóri Sándor a nyelvi kiüresedettséget az emberi élet válságaként értelmezte. Aggodalmas sorai szerint: „Titkot, erőt, lenyűgöző leleményt nemigen rejteget már a nyelv. Gondolatot még csak-csak, de életet, amely hitelesítője, társa lehetne a gondolatnak, mint nő a férfinak, alig.”³ Már 1973-ban felhívta a figyelmet a hagyományból merítő élőbeszéd gyűjtésére. Akkor mozgalmakat indított az értelmiség egy részének kiáltása. Nem véletlen, hogy az oral history műfajának elméleti kutatásában a magyar tudósok élen jártak, a mai napig tanítják a „magyar iskola” elméleti vívmányait világszerte. Emellett Csoóri Sándor rendszerváltozást követő lírájában, esszéjében egyre erőteljesebben megjelenő csalódottsága nem meglepő, hiszen a költészet nyelvi szürrealizmusát hamarabb megértették a parasztemberek, mint aggodalmának lényegét a rendszerváltozást követően az értelmiség nagyobb része. Egyfelől ennek az aggodalommal teli nyelvi őrségnek megjelenési formái vezettek a kiválasztott versekhez. Másfelől a morális válságnak nekifeszülő, erkölcsi revíziót sürgető, az értelmiség hivatását ebben a tekintetben is felvállaló költői út. Ahogy Görömbei András találóan összegezte Csoóri Sándor két alapvető tanulmányának (*Szántottam gyöpöt, Egykor elindula tizenkét kőműves*) lényegét: „ugyanaz a magatartás szorította háttérbe balladáinkat, amelyik mindig a kényelmes kibúvókat keresi a tényekkel való szembenézés helyett”.⁴ Hasonlóképpen vallanak az emberről az ünnepi és hétköznapi rítusai vagy azok hanyagolása, elvesztése, valamint megélésük vagy devalválásuk. Csoóri Bartók Béla, Ady Endre, Nagy László, Federico García Lorca és mások nyomán – ahogy Bartókról szólva a *Tenger és diólevél*-ben fogalmazott – „az emberi természet mélyén rejtőző” evidenciákat, „a mindenséget érzékelő” ösztönöket, a közös emberi értékeket kutatta, féltette, ezekről vallott verseiben, esszéiben egyaránt. Versei a bartóki modell értelmezése nyomán „A létezés teljességével szembenéző ember egyensúlyteremtő akaratának”⁵ megnyilatkozásai.

Egykor, főként a paraszti kultúrában a naptári ünnepek, jeles napok, az emberi élet fordulói (születés, házasság, halál), a mindennapi élet szokásai (pl. a munkákhoz kapcsolódó szokásrend vagy az időjárás megjövendölésére szolgáló, megfigyeléseken alapuló szokások) és a „közönséges” hétköznapi egységet alkottak, s ezt az egységes tudást idővel népi kalendáriumokban összegezték. Csoóri Sándor költészetében ott lakozik ez az ősi hagyományokból, keresztény kultúrkörből, az ember létélményéből fakadó megismerésekből teremtett szintézis; profán és szakrális egysége; az írott és íratlan erkölcsi szabályok, vallás, mítosz, szertartások ölelésében és néha szorításában élő ember; az idő a maga természetes körforgásával és az emberi létet behatároló végességével, tragikumával. Ezért kísérletet tettem arra, hogy verseit személyes kalendáriumként olvassam.

A Csoóri Sándor által metaforikusan megidézett ünnepek egy része a költői szerepvállalás – a magyar és európai költészetben – hagyományosnak tekinthető Krisztus-szerepéhez, a kereszthez mint a vállalt sors motívumához köthető. A Jézus sorsát idéző aranyvasárnap, karácsony, virágvasárnap, nagypéntek, húsvét és pünkösd a költő sorsának részévé válik.

Az *Aranyvasárnap* a személyes tragédia verse. Lírai nyelvezete az idill nyomait őrzi, visszaállítására törekszik. Felépíteni egy olyan nyelvi világot, amelyben a befőttesüvegek, a megérintett sál, a kenyeresruha, a hálóing életté állhat össze. A vers drámaiságát fokozza a nyilvánvaló élet-halál ellentét mellett a lírai hangnem és a lírai én magányos drámai pozíciója közötti feszültség. A halál tudatával magára maradt emberé. Hiszen karácsony előtt, amikor mindenki a születés ünnepére készül, a Megválóéra, ő maga búcsúzik és megváltásra vár. Lírai hangneme csak a záró sorokban török meg, egy kifakadó fohászban: „Úristen, most tudom csak, hogy mindenki örült, / akit a halál megérint / és szájába kihílt hajszálat kever”. Visszatérő motívuma, a haj többnyire kétféle kontextusban jelenik meg: az egyik a halál, a végesség, a lezárttság, a megemészthetetlen veszteség; a másik a szél motívumával gyakorta kapcsolódó szabadságeszmény. Ezúttal a szájba keveredett kihílt hajszál az élet elmúlása mellett a szabadság hiányára is utal, a beszéd lehetetlenségére, akár párversében, *A kezed nyoma* címűben, hallgatásra ítéltetik halott és élő egyaránt: „Teli van hóval a szám, / megint teli van hóval – / Kinek mondhatnám el, hogy már halott vagy két órája?” S a megváltásra váró lírai én elítéltekné aposztrofálja magát, a tisztító víz, a szentelt víz helyett fejére csöpögő lúgos hólé a reménytelenség állapotát idézi.

A *Karácsonyi készülődés* a karácsonyi várakozás, a hagyományos szokásrend és a lírai én közösség iránti aggodalmainak párhuzama és találkozása. A csillag, az angyalhaj, az aranyalma, a csengők idézte harmónia mellett az ajándékok sora a megváltásra váró földi létet, világot idézi: „S alárokam a kerek Földet, / ajándékként ígért jövőnket, / kicsomagolt, vad álmainkat, / értünk vérző halottainkat, / lemondásaink jaj-nyugalmát.” Azzal, hogy a lírai én finom iróniával a pásztorokkal azonosulva, szerepükben tetszelegve „gajdolgat”, a költői szerepvállalás kérdése és a vers társadalomkritikai éle válik hangsúlyossá. A karácsonyi várakozás kontextusában az aggodalom, a kritika a megváltásra váró egyetemes emberi esendőség, fájdalom szimbóluma is.

A *Virágvasárnap*, a kereszthalál előtti vasárnap, Jézus bevonulása Jeruzsálembe. Ez a vers kezdő képe, kis módosulással: „Valahol most egy tulipán-szájú, / kicsi számárka ordibál, / hátára odaképelem magam / s vagyok Jézus király.” A költő jézusi szereppel való azonosulása révén ezúttal a történetet az egyetemesből a saját körébe vonja, s a magyarság megváltásának igényét hangsúlyozza. A Jézus és a költő között elmosott határ felszámolja profán és szakrális határait is, hiszen nézete szerint a költészet is szentség. Ezzel párhuzamosan tárul fel a magyarság hitvilágának összetettsége, rétegzettsége, az ősi hagyományok és a keresztény hit kettőssége, pontosabban eggyé olvadása: „Szent István, térdepelj közénk, / magyarok térítő királya, / nagyobb király térített minket, / idők vasából koronája. /.../ Így éneklünk, s az ördöglábú asztal lesz majd a nagydobunk – / parasztonk és Jézus király, / egymást karolva mulatunk.” A költői ölelésben megjelenített parasztság a remény képe: van, aki felvállalja sorsukat, küzd értük, hagyományaikért, nyomorúságos igazságküzdelmükben melléjük áll, ugyanakkor a költő a parasztság ölelésében haza is talál, nyelvéhez, gyökereihez, tradícióihoz. A küldetés nagysága talán nem Jézuséhoz mérhető, mégis teher is, a mulatás nem felszabadult, inkább az elkerülhetetlent sejteti. A lírai én öniróniája lehetőségei és a teher súlya, valamint az önmaga és Jézus közötti viszonyrendszerből adódik. Ugyanakkor egy pillanatra sem kérdőjeleződik meg a kereszt elfogadásának ténye.

A *Nagypénteki aggodalom* ironikus felütését a Jézussal azonosuló ember földi végességével való szembenézés s az örök világosság, a feltámadás kételye teszi drámaivá. Az irónia a látszóla-

gos könnyedségből, a költői szójátékból („A háttér isteni!”) és a nyugodt, virágzó táj megjelenítéséből ered: „Nagypéntek újra. Gyászlepel az égen. / Keresztfa, létra, minden a helyén. / A háttér isteni! A golgotás dombon / virágzik épp a som és a kőkény.”

Ugyanakkor a vers többes szám első személyben szól, a költő és a magyarság, a magyarság és az emberi megnyilatkozásaként: „Lehet, hogy edzett vértanúként régi / sebeinkbe csak ma halunk bele? / Azt hallom: lesz ecet és szivacs bőven – / de harmadnapon vajon föltámadunk-e?” A vers kezdő sorának egyik szava: „újra” a magánkalendáriummá összeálló versek visszatérő eleme. Míg a pálya első szakaszában született versekben a „megint” szó fejezi ki az ünnepek és a hétköznapi ismétlődő momentumait, később ugyanezt az „újra” szóval jeleníti meg. Valamennyi alkalommal a kinyilatkoztatásszerű kijelentés részeként szerepel, a versek kezdő sorában. A mondatok kinyilatkoztatásjellege nem a költői önhittség megnyilatkozása, inkább a végtelen ismétlődés bizonyosságából fakad.

Jézus húsvét előtti elvonulásával, önvizsgálatával, sorskérdésével állítható párhuzamba a *Közeleg a húsvét* szonettformában megfogalmazott költői, emberi kételye: „Hiába volt, hiába volt”. A kétely nem is kérdésként, hanem összegzésként, megállapításként, kijelentésként a bizonytalanság drámáját a beteljesült végzet bizonyosságával, a feltámadás örömeinek, vigaszának elhagyásával fokozza. A vers ugyanakkor a keresztcipelő költő drámája is, kételye költői szavának „megváltó” erejébe vetett hitére is kiterjed. A *Fagyos húsvét* a bizonytalanságot az ember magárahagyatottságával fokozza. A versből feltörő szomorúság a feltámadás bizonyosságának tudatában feloldhatatlannak tűnik: „Hova nézzen a szem, ha nincs mi megvakítsa?” A *Húsvét másnapján* költői számvetés és szembesítés. Az emberi csalódottság szinte törvényszerű, hiszen a húsvét drámája és felemelő bizonyosságának katarzisa után emberi ésszel szinte felfoghatatlan, hogy minden ugyanúgy folytatódik tovább, mintha a természet deszakralizálná a csodát: „Húsvét másnapján is kiált a kakas, / pedig te azt hitted már: / túlvagyunk minden áruláson.” Valójában azonban a vers a lírai én emberiben való csalódottságának fájdalmas szintézise. A közös sors közös bűnököt szül, közös szembenézést követel. A többes szám második személy is erre a közös létélményre utal. A bűnök bűne, az árulás mellett a hazugság semmisíti meg az embert, aki nem okult Jézus sorsából, nem merített erőt a jézusi ajándékból. A morális kiüresedés az ember semmivé, senkivé válását eredményezi: „senkik vagyunk, / senkik, csupán a Hold eltévedt vendégei”. A *Húsvét után még egyszer húsvét* lírai éneje éppen ezzel a folyamattal szegül szembe. A költői szerep a jézusi példával egyesül: „Nem vagyok nála több, / de nem vagyok kevesebb se”. Ellenszegül az idő múlásának, a földre és földbe rántott helyzetének. Szavaival életet lehel előbb önmagába, majd a hozzá ellátogatókba. A szó, a költészet ereje révén új feltámadást remél és ígér, vállalva az azt megelőző halált is. E költői szerepvállalás magabiztossága kap hangot a *Keserű, pünkösöd előtti énekek*ben. A cím a magányos, elhagyatott költőre utal, a kölcsönös szeretet, a Szentlélek kiáradásának ünnepe előtti napon. Kimarva, tanítványok hiányában kihez szólhat a költő? Szerepében pillanatra sem inog meg, monológját szélnek ereszti, hátha, ahogy a tanítványok a Szentlélekkel, úgy az emberek az ő szavával telnek meg. A vers felütése költői helyzetértelmezés, sértettség nélkül, látszólagos belenyugvással. A szív visszhangjaként megjelenített lázadást a bizonyosság bölcsessége váltja fel. A haza és a megértés hiányából eredő csalódottság elhalványul a költői teremtőerő embereket felrázó szándéka mellett. Ezért a vers záró gondolata nem kérdésként, inkább felszólításként értelmezhető: „Halljátok, / micsoda zsiromság ébred, / s micsoda dohogások erősödnek?”

Megidézett ünnepkörét tekintve így zárul a költő privát keserédes üdvtörténete.

Lírájában az emberi élet fordulói közül az elmúlás a leghangsúlyosabb. A halál az emberi lét, a természet sajátjaként része az ünnepeknek és a hétköznapiaknak egyaránt, mint a fénynek az árnyék. Összegző verse, az *Ami maradt* az elmúlás bizonyosságával tekint vissza az új feltámadásra váró emberre, a dacosra, a megértésre, a társakra vágyóra. Nyitó és záró sorainak keretében értelmet nyer a vállalt küzdelem s egyetemes értelemben maga az emberi lét. Ami maradt, az minden, az idő végtelenje, a természet ereje, ősi tudása, az ünnepekben a keresztény hagyomány, a földben a gyökerek túlélőereje. „Ami maradt, az már az örökélet: / hamvazószerdák, nagycsütörtökök. /.../ Élek, könnyülök, lassan fény leszek, / boldog kertekre bízom rá magam: / babvirágra, mályvára, ne-felejsre, / ők tudják jobban, merre visz utam.”

A halál motívumára épül például a pályatárstól búcsúzók *Sarkadi Imre halálára* vagy a létkérdéseket sorjázó, az ember kiszabott életével szembenező költői kérdésfolyam, az életmű egyik meg-

határozó verse, a *Föld, nyitott sebem*, a szerelem életteli erejéből merítve az elmúlással a reményt szemhelyező *Fűre, madárra* vagy a *De az a víz még itt folyik*. Ezek a versek az emberi lét köztességének élményéből merítenek, a földbeágyazottság és a menny végtelenje közötti út egy-egy szakaszát villantják fel. Visszatérő motívumuk a koponya, amely különböző értelmet nyer a versekben: a mulandóság, a halál, a Golgota, a szellem, az átmenetiség képeként.

A hétköznapiak idéző versek motívumai közül a leggyakoribbak a kék szín, a hó, a „motyogók” képe, az arc és a mérhető idő motívumai.

A kék a végtelen, a transzcendens, az angyalok és Szűz Mária, a versek többségében az elmélkedés színe. A címében, ritmusában, játékoságában is dalt idéző *Kék hó, kék madár* a kék szín köré rendezi a hétköznapi hajnalban született benyomásokat, gondolatokat. A hajnal fényében kék a havas táj, az utcák, a fáradt nők szemének alja, a fagyos kéz, a féltő asszony gondolataiban a csábító szemek. A hétköznapi rutinját az otthon hagyott asszony képe oldja, mintha a lírai én a havas hidegbe magával vitte volna az otthon melegét. A szintén szerelmet idéző *Látok kék lámpát lengeni* folyamszerűsége a férfi csillapítatlan vágyát szimbolizálja. A vers lendülete mellett eposzokat idéző nyelvi megformáltsága sugározza azt az elementáris erőt, amelyet a bűnre csábító vágy táplál az ezúttal a megfoghatatlanságot, meghódíthatatlanságot szimbolizáló kék lámpa hívogató fényében. *A világoskékből sötétkékbe* finnországi tétlen vagy képzelte szemlélődésének színe is a kék. Az említett két vers könnyed játékosága ezúttal a finn táj tavainak, földjeinek éggel egybemosódó természetét ragadja meg, a játék azonban komolyra fordul. Dalí képeit idézi a nagybetűvel jelölt, szimbólummá növekvő halál sötétkék hangokkal idillbe rontó színesztéziája.

A versekben a szezonális teendők, az évszázados megfigyelések bölcsessége, az ünnepek időtlensége mellett a hétköznapi időhözköttöttsége is megjelenik. A versek évszakokhoz, hónapokhoz, napszakokhoz való kötődését a címek is kifejezik. Míg az évszakok közül az ős, a hónapok közül a szeptember dominál. Ez is a halál-motívum hangsúlyos szerepére utal. Az ős hagyományosan az elmúlás, a törékenység, a létösszegzés szimbóluma. Az *Ősz*, az *Őszi töredék s a Várom az őszi esőket* soraiban Ady bús melankóliájára rímel: „Ősz, világeleji évszakom, / szétáztatod a várost, mint az újságpapírost, / s beroszdásodok téled a kezem. / Lassan már csak búcsúzni tudok: / szép volt a nyár, / az volt az életem” (*Ősz*). Az ős és az őszi hónapok Csoóri költészetbeli magánmitológiájának meghatározó elemei. Ahogy a hóhoz, úgy a vízhez mint őszi esőhöz, áradathoz is ambivalens viszony fűzi. A tisztaság, a megtisztulás lehetősége mellett az eső a sötét titok elfedésének, a pusztításnak is eszközévé válhat. Kiszámíthatatlansága a természetnek kiszolgáltatott ember jelképe. Az ős hasonlóképpen, saját univerzumában a kezdet és a vég, az *Őszi töredékben* a hétköznapi és a történelem egyetemes folyamatába helyezve lenyűgöző tömörséggel ragadja meg ezt az ambivalenciát: „marhavagonban utazik észak felé a nyár, / de gurul haza a dió”. A *Várom az őszi esőket* létösszegző búcsúvers. Reznált bölcsességgel oldja az ambivalenciából eredő feszültséget az őszi esők halál-szimbólumának és az életet, újjászületést jelképező gyertyafénynek társításával.

A szeptember a Csoóri-versekben a múltékonyság, a változékonyság, a színek orgiája. Mint egy Krúdy-regényben: elvonuló nők, múltó szerelmek, álom és valóság között lebegő bujaság hava, amely kék és sárga színek, muskotályos illat, szilvaíz és lebegő sálak színesztéziájában, sűrűn folyó mondatokban jelenik meg a *Szeptember, boldog hónap*, a *Szeptemberi nők* vagy a *Szeptemberi rézkarc* című versekben.

A hétköznapi rítusok a mindennapi élethez kötöttek a lét feltételei, ugyanakkor egyén és közösség csapdájává is válhatnak. A *mindennapi történelem* az emberi élet egyetlen mondatba sűrített esszenciája. A hétköznapi teendők között észrevétlenül napszámossá váló ember tragédiája. A vers lírai éneke a kályha begyújtásától a pohár fellelésén, mechanizmusok során át fokozatosan jut el a kései lázadás kísérletéig, az őrjöngésig. A mondat végére az élethez hasonlóan pont kerül, azonban a feszültség feloldatlan marad.

Az *Ünnepek és hétköznapiak* szintetizáló vers. Valódi és mondvacsinált ünnepeké, az évszakoké, a hónapoké s a virágcsokros, zajos ünnepek mellett a hétköznapi csendes motozásáé és motyogásáé. Szimbolizálja azt a szerzői folyamatot, amely a születéstől a halálig vezet, s amely az ünnepek közösségi élménye helyett az idő előrehaladtával a hétköznapi magányát, az ünnepek látványos rítusai helyett a visszavonult elmélkedést helyezi előtérbe.

Csoóri Sándor *Figyelmeztető táblák* című esszéjében javasolta, hogy „tartsuk meg az igazság napját. Sőt a zűrzavar napját is, mert a történelem során soha ilyen zsarnoki fejtelenségben nem él-

tünk, mint ma. Az erő nagyobb, mint bármely törvény. /.../ Az erő börtönbe zárja a szellemet, s mulatságossá teszi az igazságot.”⁶ 2007-es gondolata sajnos azóta még tágabban értelmezhető. Azonban az esszéjének záró soraiban foglaltak lényegét nem írja újra és nem negligálhatja az idő: „Ha nem asszimiláljuk a saját értékeinket, múltunkat, mint ahogy Bartók és Kodály a népzeneben ezt elvégezte, egészen bizonyos, hogy más asszimilál bennünket. És a föntiek folytatásaként: Ha nem cselekszünk, elfelejtünk élni.”⁷

JEGYZETEK

¹ Csoóri Sándor, *Találkozásaim az anyanyelvvél = A pokol könyöklőjén*, vál., szerk. PÁLFY G. István, Helikon, Budapest, 2010, 170.

² Csoóri Sándor, SZAKOLCZAY Lajos, *Nekünk ilyen sors adatott. Interjú, versek, fotók*, Írott Szó Alapítvány – Magyar Napló, Budapest, 2006, 75.

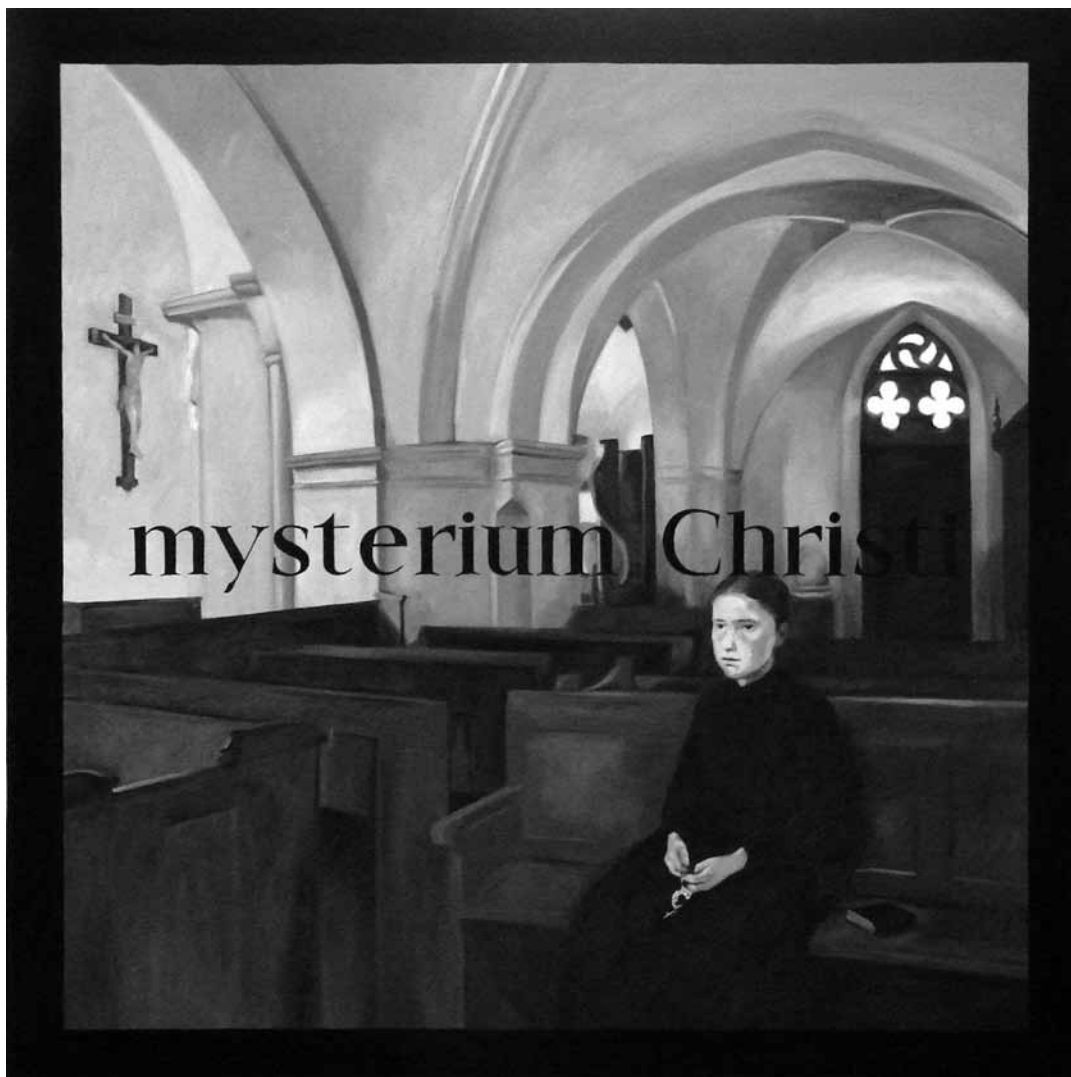
³ Csoóri Sándor, *Találkozásaim... i. m.*, 177.

⁴ GÖRÖMBEI András, *Csoóri Sándor költészetszemlélete*, Tiszatáj, 2000/2, 74.

⁵ Csoóri Sándor, *Tenger és diólevél = Visszanéztem félutamból*, Helikon, Budapest, 2004.

⁶ Csoóri Sándor, *Figyelmeztető táblák = Uó, A pokol... i. m.*, 741.

⁷ *Uo.*, 744.

TÓTH CSABA, *Akit értünk a keresztre feszítettek (Az élet megszentelése)*, 2016

SZAKOLCZAY LAJOS

A megmaradás záloga: Sütő András

Találkozások, emlékek a hőskorszakból

A SZELLEM SZABADSÁGÁNAK A NEVÉBEN

Mi mással kezdhetném, mint egy ajándékba kapott *Szent Biblia*-dedikációval: „»Mert ahol ketten, hárman egybegyűltek, ott én is veletek vagyok« – Lajosnak szeretettel Sütő András Bp. '74. dec.”

Miért épp akkor jutottam az eszébe, és miért akart megtisztelni egy külföldről (ha jól emlékszem, Hollandiából) hozott Károli-*Bibliával*, magam sem tudom. Akkor már jó pár éve ismertük egymást, személyesen ugyancsak találkoztunk, és több levelet is váltottunk.

Sütő Andrást nem ismerni – pedig hol volt akkor még az *Anyám könnyű álmot ígér* szenzációja – bűn lett volna egy olyan embernek, aki az életét (nagy szó, ne hangozzék dicsekvésnek) a határon túli magyar irodalomra tette föl. A marosvásárhelyi Igaz Szóból többször rám tekintett, s jómagam már elég korán élveztem írásainak stílusát és természetes humorát. Akarjuk, nem akarjuk, ezek a „félíg kész” művek (*Fecskeszárnyú szemöldök* stb.) alapozták meg a későbbi, színpadon szenzációs sikert aratott drámákat. Mert a hangulati tökély ott volt bennük. Úgy neveltették, hogy közben az ember elgondolkozhatott az élet dolgairól.

Első találkozásunk? Talán, ha jól emlékszem, 1970-ben történt. A kecskeméti Forrás szerkesztőségében, amelynek akkor én „külsős” (budapesti) szerkesztője voltam. Az Írószövetség meghívottjai szívesen vállaltak vidéki utakat – Lezsák Sándorék Lakiteleken ezt kamatoztatták: rengeteg határon túli alkotó megfordult náluk –, hiszen így nagyobb körben is érvényt tudtak szerezni szavaiknak. Sütő ilyesformán kerülhetett Kecskemétre. Nyíltsága magával ragadott, ugyanis „közös volt a fonnivaló”. Beszélgetés közben egyszer csak átölelt. Mosolyunkat, vígságunkat megőrizte egy, magam sem tudom, azóta hol bujdosó, fekete-fehér fotó.

Tehát nem voltam neki ismeretlen, amikor otthon, Erdélyben első levelemet fölbontotta. Ha az emlékezetem nem csal, az *Anyám könnyű álmot ígér* című könyvéhez gratuláltam. Mi fogott meg benne? A szociografikus hűségen messze túlmutató széprózai kaland, amely Pusztakamarást embereivel, történeteivel, a család fókuszába emelt zivataros történelmével szinte az égbe emelte. Viszont nem tetszett a könyv befejezése. Túl rózsaszínűnek éreztem. És ezt meg is írtam neki, gondolván, úgy tisztességes a barátság, ha őszinték vagyunk egymáshoz.

Válaszleveléből tudom, kíváncsi volt az okfejtésemre. Bizonyosan meg is írtam kifogásaimat, ma már nem emlékszem, hogy pontosan miket. Minthogy 1967 ősze óta – akkor hívott meg Kolozsvárra Palocsay Zsigmond felesége *meglepetésként* Zsiga bá' születésnapjára – elég sokszor megfordultam Erdélyben (főképp Kolozsvárt és Marosvásárhelyen), többször is találkoztam vele.

A nevezetesebb kiruccanások közül elsőként Petőfi-utunkat kell említenem. Kovács Sándor Ivánnal, a Kortárs főszerkesztőjével – akkor már hívására én is a lap egyik szerkesztője voltam – bebarangoltuk Erdélyt, hogy nemzeti klasszikusunk születésének 150. évfordulóját megünneplendő anyagot (kéziratokat, emlékezéseket, dokumentumokat) gyűjtsünk a folyóirat számára. (Ebből kerekedett ki az 1973-as januári számunk.) Sikerral jártunk, ezer emberrel találkoztunk.

Kikkel? Az emlékként megőrzött olajfestmény-nyomat (Orlai Petrich Soma Petőfi-arcképe) szégye hűen őrzi a kézzel írott neveket. Csak párat belőlük! Kós Károly, Szabó T. Attila, Szervátiusz Jenő, Szervátiusz Tibor, Gy. Szabó Béla, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, Szilágyi István. Fürdőztem a boldogságban, egy induló irodalmárnak ennyi emberrel – ma már mind klasszikus – találkozni hihetetlen élmény volt.

Készült az MMA támogatásával.

Még a kezdet kezdetén Sütő elvitt bennünket Zsögödre is, Nagy Imréhez. Az öreg festőművész (híres volt fukarságáról, „csak” a köznek adományozott) megkérdezte: „Éhesek vagytok?” Hümmögöttünk. „Jó, nincs itt semmi, csak méz.” Valamely étteremben-kocsmában költöttük el az ebédet. Viszont adakozónak tetszett, hiszen Kovács Sándor Ivánt – mindenki meglepetésére – egy mángorlófával ajándékozta meg. Sütő megszólalt: „És a Lajosnak nem adsz?” Szeretett piktorunk megdöbbenve maga elé nézett: „Milyen Lajosnak?” „Hát a Szakolczaynak!” – volt a felelet. S megtörtént, ami állítólag addig soha: Imre bácsinak kinyílt a szíve, és nekem is kezembe nyomta a becses emléktárgyat.

Ehhez hasonló élmény volt talán a hetvenes évek közepén a Marosvécsre való *kocsikázás*. Erdélyi Helikon bölcsője? Ott éreztem igazán a szívdobogást. Az *Anyám könnyű álmot ígér* szerzője, akara-akaratlan, ezért szervezte a kirándulást, tanítani akart. Éreztem, „testközelből”, a hagyomány fontosságát. Ahogyan bolyongtunk a tisztáson, egyszer csak megszólalt: „Állj János mellé!” S elővette a fényképezőgépét. „Hová?” Nem értettem a kedveskedő, szinte családi gesztust. S odamutatott Kemény János sírkövére: „oda”. A fotót azóta sem láttam, de egyáltalán ha valahol megvan, lelkesen hirdeti a tájba való kultikus beépülésemet.

Az első Sütő-írásom, valójában egy kis portré, a Kortárs 1973. augusztusi számában jelent meg. Benne nem a meleg vizet fedeztem föl, hanem egy unikumot. Ugyanis az író egyik híres esszéjében, a *Nagyenyedi fügevirágbán* a szegénységről szóló verse (emlékeztem rá egy régebbi Igaz Szóból) szó szerint olvasható volt. A főszerkesztő hajdani tanárként nyilván hozzá volt szokva az osztályozáshoz, ötöst kanyarított a dolgozatom aljára.

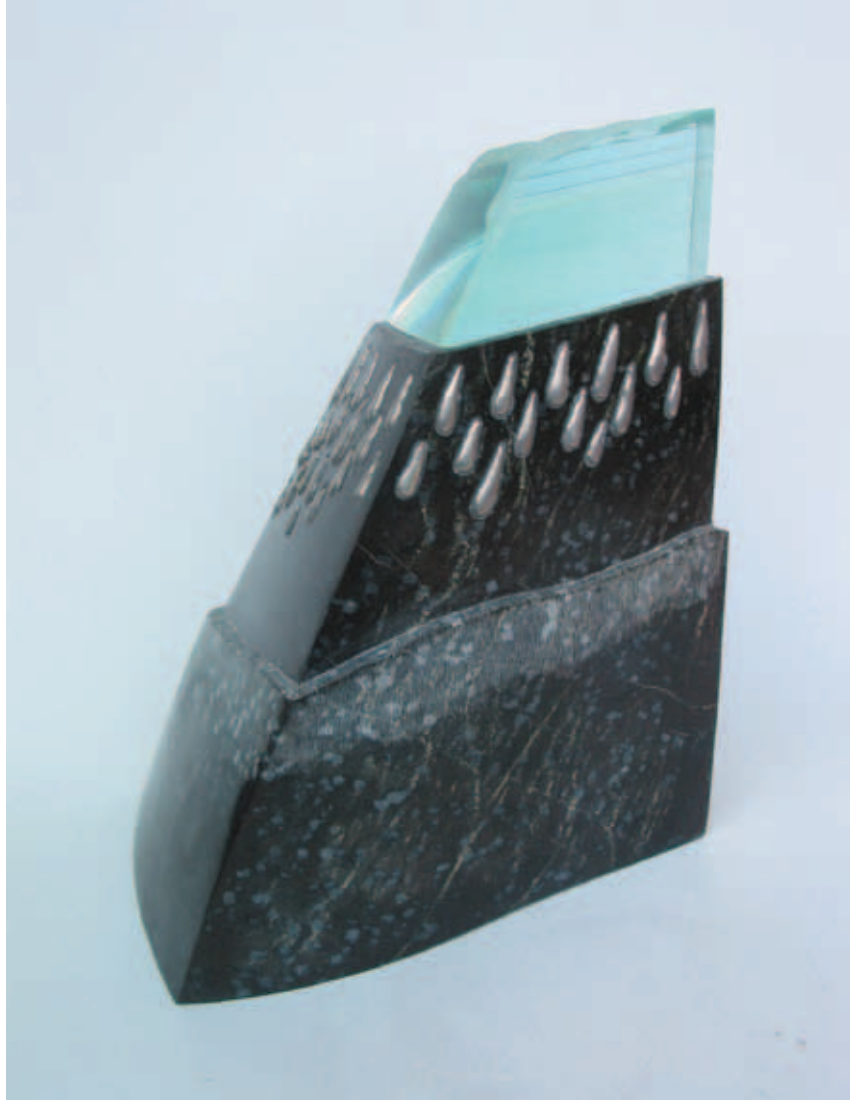
S a kezdetet az évek folyamán rengeteg tanulmány, kritika, élménybeszámoló, jegyzet stb. követte. Már első könyvemben (*Dunának, Oltnak* – 1984) egész ciklust szenteltem az író munkásságának, s az *Alakok és helyzetek Sütő színpadán* című tanulmányból az is kiderült, hogy színpadi ténykedését sem hagytam figyelmen kívül. Lett légyen a bemutató vagy az azt követő valamely előadás Budapesten, Kolozsvárt, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Révkomáromban, Kaposvárott (az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* ősbemutatója!), Gyulán, Szegeden, Békéscsabán, Veszprémben – és még hosszan sorolhatnám a képes beszéddel ugyancsak meghódított városok színpadait –, rögtön ott termettem, hogy kritikát írhassek a marosvásárhelyi szerző megannyi sikeres honfoglalásáról.

Többször is megnéztem egy-egy előadást, hogy biztos lehessen a dolgomban. A Securitate embere lázasan figyelt a karzatról (kolozsvári Állami Magyar Színház), amint világító tollam fénykörében papírra vetem jegyzeteimet. Amikor a *Karnyó*né kolozsvári bábszínház-előadása végén bekiáltottam, hogy *bravó* – Kovács Ildikó, a rendező zseniális meglátással a főszerepet egy férfi színészre osztotta, azóta se láttam ilyen invenciózus öreglány-megidézést –, *bűnöm* följegyeztetett (hónap, nap, időpont, hányadik sor, hányadik szék). S a bukaresti hivatalosság épp Sütőt kérte meg, hogy tolmácsolja felém kívánatukat: ne többet!

Ha nem voltam megalégedve a sepsiszentgyörgyi színpad nagyságával (ti. a zsinórpádlás nem engedte, hogy az *Egy lócsiszár virágvasárnapjában* a tronkai várurakra ráboríttasson a kapu), visszatértem az eredeti kolozsvári előadáshoz. Ilyen-olyan fölbukkanásomkor sokszor szerencsém volt; most pedig nem, hiszen hiába utaztam Kolozsvárra, az egyik főszereplő, Héjja Sándor az előző nap valamely próbán a lábát törte, s az általam kiszemelt Sütő-darab előadása elmaradt.

Hogy Sütő Andráshoz, jobban mondva az általa elképzelt és megvalósított megmaradás-eszméhez mindvégig hű maradtam, a világosnál világosabban bizonyítják *Erdélyi ősz* (2006) című könyvem több műfajú, száz oldalnál többet kitevő írásai (portré, esszé, tanulmány, kritika – irodalom, színház). Ha nem esett is jól Sütőnek – kinek esik jól a bírálat? –, mindig azt írtam, amit gondoltam. Tévedtem volna, amikor az *Advent a Hargitán*-t – ha jól emlékszem, *tamásis* beütései miatt – kritizáltam? Meglehet. Ám úgy tartottam tisztességesnek, hogy a *barátság jogán* bizonyos dolgokkal szemben elmondjam fenntartásaimat is. A *Csipkerózsika-vita* megmutatta, hogy Sütő mely – nekem ugyancsak nem közömbös – irodalomeszményhez ragaszkodik. De én az irodalmat, noha fontos a *népszolgálat*, mindig nagyobb körben való megmutatkozásnak tudtam, amelyben helye van az avantgárdnak is.

Görömbei András monográfiája kapcsán ugyancsak összeakasztottuk a bajszunk, mert *homályosnak* éreztem, amit a debreceni irodalomtörténész a Székely Jánost bíráló Sütő-kritikáról (nyílt levél) mondott. Hát persze, hogy a filozófiai műveltségű író (Székely filozófia szakon végzett Kolozsvárt) másképp gondolkodott – még *önboncoló* (Szabó Lőrinc) verseiben is –, mint az ifjúmunkások forradalmi lázában égő (politikai szerepet is vállaló) barátja.

POPOVICCS LŐRINC, Hegy felhőben, 2013; A fény őrzője, 2014

De épp ez a sokszínűség adja a romániai magyar irodalom velejét. S hogy ebből a „nézőpontból” is lehetett a kisebbség-nemzetiség-hatalom dolgában érdemlegeset mondani, arra Székely későbbi remekművű drámája, a *Caligula helytartója* a döbbenetes, fölrazó erejű példa. (A Harag György rendezésében Gyulán bemutatott előadás így vagy úgy mérföldkő a hazai színpadra vitelek történetében.)

Több Sütő-írás előhívója voltam (természetesen a Kortársat képviselve), így például a Szenci Molnár Albertet köszöntő *Olajágas galambserégé* is (Marosvásárhelyt 1974. június 1-jén kaptam kezembe). „A törekeny és mulandó reménységet számunkra Molnár Albert öltöztette nyelvünk halhatatlan köntösébe, a galambszárny-szépségűbe. Véges létünkben ővele is a szavaink támadnak fel újra meg újra. Minden elmaradott csodák helyett: ez is vigasztalásunk.”

Sütőt az írótisztelő támadásoktól megvédve-elbújtatva (Astoria Szálló) írtam vele egy emlékező szöveget a gyermekkor játékaikról. A kézzel írott lapok és a gólyalábon álló felnőttet és a gyermeket ábrázoló (tinta)toltrajzok – ez utóbbiról: „Én és a tiszteletes úr. Nem tudok úgy rajzolni, mint a költő Nagy Laci bácsi, de talán megjárja” – a papírdzsungelben való keresgélés közben akárhányszor a kezembe akadnak, földerítenek. A kis szöveg, amely kérdezz-felelek formában a Népszavában jelent meg (1975. május 17.), bölcs befejezéssel zárul: „Otthon, amidőn valamelyikünk hosszú és magányos útra indult, öregeink azt kérdezték: jól felöltöztél-e? Botod van-e? Hát éneket viszel-e magaddal? Vagyis védelmet a sötétség és az úti veszedelmek ellen. Azt mondanám én is: gyermekek, ne hagyjátok cserben az Éneket!”

Illyés Gyula mindkettőnk számára szent ember volt. Magatartása, erkölcsse, a kisebbségekért (és a magyarságért!) vívott ezer csatája miatt. A Flóra asszonyt köszöntő *A félszárnyú csoda*, a kézírás lendületében is akarva-akaratlan ott a gondoskodó szeretet, hogyne indítana meg, amikor az erőt adó bástya értékeltetik. „Az életmű gondozójaként, emberi melegségének, ezerfelé rebbenő segítőkészségének romlatlan és fáradatlan állapotában mindennapos csodát mivel: annak hitével kápráztat el bennünket, hogy a József-hegyi házban otthon a gazda is. Ceruzáját hegyzi, golyóstollát tisztogatja az elvégzett és elvégzendő munka pihenő percében. A félszárnyúvá lett csoda, magányának panasza helyett a tegnapi páros repülés, a halhatatlan együttlét szép látványát küldi felénk ma is biztatásul. Isten éltesse őt még nagyon sokáig.”

Nagy ugrással, hiszen csak szemezgetni tudok kapcsolatunkból – többek közt az *Engedjétek hozzám a szavakat* cenzúrapéldányát is őrzöm –, hadd említsem a *Mert minden madár...* megszületését. Szintén a Kortársnak kértem egy vallomást az írótól – szerencsére Száraz György főszerkesztésének idején visszakerültem „fölnevelő dajkához” –, amellyel mint friss Kossuth-díjast fogjuk köszönteni. 1992. március 23-án délben vettem át tőle a kéziratot a Vármegye Galériában, ahol közösen néztük meg Nagy Imre kiállítását.

A saját magának föltett kérdésre – „hogyan tovább?” – íme, az erkölcsi tanulságként is fölfogható felelet. (Sütő már ekkor a megmaradás záloga volt.) „Ugyanúgy, mint eddig. Erdélyi magyar sorskérdéseink foglyaként. Kollektív létünk omlásának krónikásaként. Az önvédelmi kisebbségi küzdelem cselekvő és szemlélődő részeseként. A beolvasztásnak, nemzeti mivoltunkból való kiforgatásunk, erőszakos asszimilálásunk érdekében folyamatosan erősödő román nacionalizmussal szemben természetes etnikai létünk, tehát sajátosságunk méltóságának a védelmezőjeként.

Az emberhez méltó emberi lét egyetemes igazságának megszállottjaként.

Mostan pedig hangot hallok, mely így szól: Uram, ön összetéveszti az irodalmat az emberjogi szervezetekkel, sőt a Romániai Magyarok Demokrata Szövetségével is.

Azt mondom erre:

– Az ember – így tehát az író is – ott kezdődik, ahol összetéveszti magát mindazzal, amitől elnyomói, rabtartói őt magát és népét megfosztották.

Részemről ez nem program, nem ilyen-olyan és amolyan irányzatvállalás, nem népi-nemzeti, avagy urbánus elkötelezettség, hanem az egyetlen lehetséges válasz a történelemnek, sorsomnak rám és ránk zuhogó pörölycsapásaira. Ez az én válaszom, amit nem óhajtok senki számára kötelező ars poeticává szigorítani, ám épp a szellem szabadságának nevében elvárom, hogy engem se kötelezzon senki más megoldásra. Nem egyébért, hanem a törvény miatt, amely szerint az ember nem ugorhatja átál saját árnyékát, arról nem is szólva, hogy minden madár úgy énekel, ahogy a csőre áll.”

Ez az én Sütő Andrásom!

Ezért állhatott gyertyával világítva azon marosvásárhelyi menet élére, ahol végül is bátorságáért a szeme világával fizetett. Öt év múlva, pontosabban: 1997-ben ezt a Sütő Andrást köszöntöttem hetvenedik születésnapján egy egypéldányos albummal (kódexszel!) a Várszínház színpadán – egy kicsit meg is lepődött, hirtelen nem tudta mire vélni a dolgot –, tolmácsolva a közösség (írók-költők és képzőművészek) hódolatát. Vincze László szentendrei papírmolnár barátom állta a „cehhet” – ő ajándékozta a kézzel merített papírt, ő gondoskodott a fatáblás, disznóbőrbe kötött album (a fényes csatok sem maradhattak el) elkészítéséről –, nekem csupán a féléves gyűjtőmunka jutott (amely azal kezdődött, hogy kétszáz *kérő* levelet írtam töltőtollal a szellem nagyjainak). A kézzel írott verseket, illetve grafikákat, fotókat ráragasztottuk a *kódex* alapját adó különleges papírra.

Természetesen a klasszikusokkal, Illyés Gyulával (*Lőtt lábú madár*) és Nagy Lászlóval (*Susogó gím-üzenet*) kezdődött az ünneplők sora – ők még a föld alól is világítottak –, de Sütő előtt, neki ajánlott verssel, Csoóri Sándortól Nagy Gáspárig, Kányádi Sándortól Farkas Árpádig, Tollas Tibortól Gál Sándorig és Csorba Győzőtől Fehér Ferencig számtalan költő hajtott főt. Ugyanakkor nem kevés képzőművész küldte el az ajándékát (rézkarcát, ceruzarajzát, fotóját stb.), hogy barátunk érezze a közösség szeretetét. Schéner Mihály, Orosz János, Szabados Árpád, Gyulai Líviusz, Ágotha Margit, Kókay Krisztina, Prutkay Péter, Kárpáti Tamás, König Róbert, Vén Zoltán, Orosz István, Almásy Aladár, Kiss Ilona, Püspöky István, Muzsnay Ákos, Keresztes Dóra, Ruttkay Sándor – íme egy csinos sor az ünneplő képzőművészekből!

Dolgozhattam bárhol – a Kortárs után az Új Írás, majd a Budapestet követően ismét a Kortárs szerkesztősége következett –, az írók, magyarán az érték istápolása volt a legfőbb feladatomban. Íme egy részlet a Sütőnek 1975. augusztus 26-án írott levélből (írógépmásolat lévén megmaradt, csak később tértem át a töltőtollra): „Egy írónak mindig alakul valamiféle irománya, s ha meg nem alakul, már alakultan fekszik remekmű-tetszhalál kellős közepette a fiókban! Szabadítsa ki, Kedves Uram, ama remekművet – lehet pár flekkes monokli is, útirajz vagy egyéb szükséges jó! –, és röpiük az Új Írás felé! Nagyon szeretném, ha Tőled nem jönnék üres kézzel! A máglya-csillag mikor fogja bevilágítani a Kriterion egét? Készül-e a *Szavaknak* folytatása? Andrisom, ez lenne a nagy helyzet, csak sodorjon már arrafelé a szél!”

FÖLMENTÉSEM ÜGYÉBEN

Tisztelt Bíróság!

Eddig csak a falevelek sugdosták, hogy perbe vagyok fogva, ezért kérem Önöket, hogy ismételjék meg bűnömet! Minthogy tudomásomra jutott, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumból pár levél – kizsákkítva Sütő András kézzel írott Naplójából – a Tisztelt Bíróság asztalán landolt, kíváncsi vagyok a vádpontokra!

„1986. dec. 26.

Alföld 12. Szakolczay fanyalgásai Görömbei könyve kapcsán, Belém harapdos itt-ott, s újból nekiront az Advent-nek. (Talán harmadszor, mióta bemutatták.) Úgy néz ki, hogy ez a fiú, aki hajdan bele-pislogott az életünkbe: átkeresztelkedett. Új istene segítse!

Tán akad majd, aki hamis állításait megcáfolja. Sajnos, divatáramlatokon hányódó irodalmárnak látszik. A Csipkerózsika-cikkemből köztiszonyit sem értett meg. A Székelyhez írott levelemből sem. Annak gondolati magvát ma is vállalom. De másként írnám meg. Szegény Szakolczay!! Most úgy gondolja: pecsenyét sütogethet ily régi konfliktusok tüzenél. Engem a közös nyomorúság azóta közelebb sodort Székelyhez, mint e kis drukkerok gondolták. (És fordítva is!) Ám ők még mindig ugatnak.”

Tisztelt Bíróság!

Egyértelmű a vád: elhagytam a *közös hajót*, s egy jobb élet (pénz, sors, paripa) reményében kikeresztelkedtem. Sohasem tennék ilyet, megmaradtam, aminek kereszteltek: katolikusnak. Sütőnek ez a megállapítása, noha torkomba vágott, nem is fáj annyira, mint az, amelyikben az írja, hogy belepislogtam az életükbe.

Ennél súlyosabb vádat nem ismerek! Köztudott – Ausztráliától a Fokföldig (Kolozsvár, München, London és Szabadka érintésével) ezer levél tanúsítja –, hogy a munka örültje vagyok. Vagyonom nincs, sosem is volt, de pénzt és fáradságot nem kímélve azért jártam be csaknem fél évszázad

TÓTH CSABA, Agnus Dei, 2017

BÁLINT ÁDÁM, Enter, 2017

„KözeledjeteK...” III. című kiállítás, 2017, Zichy major, Budaörs (részlet II.)

GVÁRDIÁN FERENC, Hommage à Avignoni Pietà, 2017

alatt a Kárpát-medence (és egy kissé távolabbi országok) tájait, hogy az ott termett értéket fölmutathassam. Önzetlenül tettem, amit tettem, sosem vártam ezért köszönetet. Jóllehet az idők folyamán egy-két (nem várt!) díj az ölembé hullott, ám nekem a boldogságot az adja, ha valamit tisztességesen meg tudok csinálni. Húsz könyvem bizonyítja, talán itt-ott sikerült.

A párt, a munkásörtség és a besúgóhálózat igyekezett magához édesgetni, de nem sikerült. Maradtam annak, aki voltam – és mindvégig maradok –, szellemi szegénylegénynek! A divatáramlatokon, noha szélesebb spektrumát ismerem az irodalomnak, mint a Felperes, sohasem lovagoltam. Mindig az itt is, ott is föltünetező érték vonzott.

Tisztelt Bíróság!

Súlyos vádat vágtak a szemembe, de – ha lehet – kérem fölmentésemet!

Még egyszer leszögezem, nem a „kikeresztelkedés” és a többi vád bánt, hanem az a kitétel, amely a megfeszített (többnyire honorárium nélküli) munkát – a Felperes szavával – „belepislogásnak” értékelte. Ez ellen életem végéig tiltakozni fogok!

Fölmentésem indokaként idecsatolom egyik, talán tíz év előtti írásomat, s kérem a Tisztelt Bíróságot, hogy ez alapján ítéljék meg bűnösségemet!

NÉVEN NEVEZZÜK-E A CSODÁT?

A szabadsághimnuszoknak, legyenek azok az *Énekek énekét* visszhangzó szerelmi vallomások, megvan a közösség- és otthonosságérzetet sugalló aurájuk.

Úgy szállonganak akár éter nélküli térbe is, mint a vándormadarak vagy – Öntől a Szenci Molnár Albert zsoltárjait idéző példa – mint az *olajágas galambsereg*.

A megverték szenvedését s az együvé tartozás örömét hirdetik a rablánc széttörését hozó eséllyel.

Az igazak nem véka alatt tartják a gyertyát, hanem – megadva a világolónak a méltóságot – olyan helyre: magaslatra helyezik, ahonnan látni bátorító fényét.

Ön, mezőszéki világító, porban és sárban caplató, jól tudta ezt. Vagyis hogy a Vlegyásza felhőt súroló tornyos tornyai – ezzel Kós Károly is szembenézett – jelenthetik a magasság rengetegét, a hó szigorában megdidergő helyi kozmoszt, ám az elnyúló, botladozó, nyelveket keverő tarka rétnak is lehet olyan kilátója, amely a mindent kimondani tudó álom szabadságképzetével magasodik a hófödte csúcsok fölé.

Néven nevezzük-e a csodát?

Pusztakamarás.

A falu behúzott nyakkal ül a történelem iskolapadjában – Zsiga báró, Kemény Zsigmond könyvtárát igencsak fölperzselték –, de elkomoruló magyar nyelve és a magukra hagyottak lélekdadogása ellenére is tiszta példa: a fölemelkedés, az *érettük* való küzdelem világító fáklyája.

Ön tette azzá.

Nem csupán azzal, hogy unokája, Lacika számára az anyanyelv fészkeből azokat a pelyhes kis madarakat kiszabadította, de azzal is, hogy történelmi – gondolkozásmódokat ugyancsak ütköztető – szószékké emelte ama *cöveklábú* asztalt.

Az ígért könnyű álom nehéz valóság lett, hiszen a köréje ültetettek – Bethlen Gábor nagyságos fejedelemtől a Kolhaas szívkalitkájának is nevezhető Lisbetig hosszú a sor – mindannyian kiharaptak egy szeletet a szabadság kenyéréből.

Ez volt életépítő, életmentő gesztusuk. Ezzel akartak a Nagy Romlás – a haza- és önfeladás – útjába állni.

Kolhaas és Nagelschmidt, a béketűrő és a lázadó forradalma, Kálvin kőtáblái és Szervét költői lángolása s a hőmezőbe ültetett virágok: a Fügedes lányok furcsa, önfelszabadító táncai éppúgy megfértek ama asztalon a „díszítmények” – a frissen hámozott zölduborka és a *Biblia* – mellett, mint a Nagy Sándor-i hódítást kisebbségpolitikai bölcsellemmel elmesélő példázatok vagy a család emberség-ügyeleteseinek, például Gyümölcsoltó Gergelynek csodaszámba menő – készelődítő – tettei.

Mert békesség-asztal és forradalmi gyűlde volt az a Mezőségtől egészen az Atlanti-óceánig elnyúló-kerekedő hatalmas malomkerék. A „lesántultak és a hitükben összetörték” – ez volt a cél is – fölemelkedésének a záloga.

Őn, Sütő András, jól tudta, hogy le lehet becsülni az évszázadokra visszanyúlóan sikeres harcmódot, a zsákban futás művészetét, de a közösségért felelős józan – legyen az fejedelem vagy király, avagy a toll szolgálatos – nem teheti meg, hogy számot ne vessen a történelmi „hegyemet” ezen kapaszkodóival.

Mert Kálvin – minden időnek más a parancsa – befalazhatta azt a törvényt, ám Szervét azért született, hogy megmutathassa: az észnek nincsenek korlátai.

Ha lenyessük a madár szárnyát, akarva-akaratlan a kút mélyrealitásába húzzuk vissza a költészetet. Sok minden egyéb mellett Perszeopoliszba azért kell mennünk, hogy az *időutazás* erkölcsével tanúsíthassuk: a mezőségi padlaton is érvényes az a – végső soron az életért vívott – haláltánc.

Uram, minő szédítő asztaltáncos Őn, hogy semmitől sem fenyegettetve, csak ropja, ropja! Mezőn, síkságon, ama *földkerekek* asztalon, hogy félresodort, létükben megimbolygó szavak kalitkájából kiszabadíthassa, eszmélkedésünknek kifutópályát teremtve, történelmi és nemzeti sorsunk rab madarát.

Amikor elindult gyertyával és könyvvel a kezében a tömeg élén, gondolt-e a veszélyekre – minő dráma, hogy épp a *megteremthető* világosság érdekében kellett otthagynia szeme világát –, eszébe jutott-e, hogy az igazság cövekelté út végül *golgotai* is lehet?

Mi már csak azt látjuk: a *világ világossága* attól a corpustól is kapta fényét, amelynek emberi neve volt: Sütő András.

SÜTŐ ANDRÁS LEVELEI

1. [írógéppel]

[dátum nélkül]

Kedves Lajos!

Leveled – kézszorításod – jól esett olvasnom. Köszönöm. Mit mondjak? Így s ennyire sikerült. Kevéske része annak, ami volt s van. Valójában ez töltötte ki az életünket. A krónikát folytatom. Persze, ki kell lépnem Pusztakamarásból. Magam is elindultam onnan egyszer; ha vissza is térek hetenként: a korszak – már évszázadnak tűnik – az otthoni dolgoknál vaskosabb tényekkel terhes. Az élmény tetemes része: urbánus fogantatású. A mozgalom! Valami egészen más, mint egy Nagy Istvánnak vagy épp Déry [áthúzva!] József Attilának kijutott. Írom s a többi meglátjuk.

Te – jelek szerint – nem érted az epilógust. Én azt nem, hogy mi lehet ez a nem-értés? Ott áll a két öreg, s néz ki belőlük a lélek, mint toronyból a bakter. A többi: ennek a hangulatnak részelemeiből áll. Ám lehetséges, hogy szándék és megvalósítás – mint oly gyakran – most is egymásra vicsorog. Az első vagy, aki ezt a részt így értelmezi, hogy nem érti. Épp ezért a te okfejtésedre volnék leginkább kíváncsi. Ha gondolod, hogy megéri, írd meg nekem a dolgot. Lehet, hogy igazad van, én azt nem tudhatom. Különben egyetlen értelemzavaró mondat valóban becsúszott. Így hangzik: „A kimondott szó s az érvényesített igazság között húzódik az ösvény, amelyen az író babért nem szerezhet. Nincs hozzá hatalma.” Ennek a világos értelme eredetileg az lett volna, miszerint: az író kimondhatja az igazságot; az még nem valódi igazság. Az igazság ui. csak érvényesített formájában lehet igazság. Ha az anyag létformája: a mozgás, akkor az igazságé: az érvényesítés.

Erről van szó. Új kiadásban valahogy így hozom.

Különben nincs miért haragudnom, hogy az epilógust így – mint értelmetlenséget – említet. Lám, tünődésre készítettél velem, hasznomra.

Mégis: írd meg, mi zavar?

S mikor jössz erre?

Ölel szeretettel:
Sütő András [kézirással]

[érkezett: 1970. XI. 3.]

2. [írógéppel]

VI. 2. [kézírással]

Kedves jó Lajosom,

bizony, hosszú volt ez a hallgatás; magam nem tudtam – talán elvesztettem – a címedet; akkortájt munkahelyed sem volt épp a legbiztosabb. Hová írtam volna neked, mégpedig rögvest, megköszönöm kedvességedet, figyelmedet és főleg a szállodabeli örökösödést, hogy megint el ne raboljon valaki cirfandlizni.

Nos, e kis gyónás – és tán kegyes föloldozásod – után hadd térjek rá a lényegre. Szerintem, míg meg nem halok, azzal a néhány versikével nem érdemes foglalkozni. Lírai naplók, nem is versek. Még aztán alig van néhány, 7-8 kb. Azt se tudom, merre vannak, mikor hol jelentek meg. Hidd meg, céloban a legcsekélyebb mértékben sem akadályoz a hiányuk.

Petőfi-ügyben szeretettel várunk. Mások is jelezték már jövetelüket. Ha nem csalódom, ezek szerint Kovács Sándor Ivánnal jössz. Bizonyára sok friss anyagot sikerül majd összegyűjtenetek.

A kért cím a következő: B. A. Aleea Carpati, nr. 51., apart. 67. Tirgu-Mures. Épp a napokban mesélte valaki; évek óta gyűjti a Petőfivel kapcsolatos emléanyagot, persze, nagyrészt foto-anyag. Majd meglátjátok, mire használható.

Örülök, hogy a Kortárshoz kerültél. Gratulálok.

S egyben öllelek szeretettel:

Sütő András [kézírással]

[érkezett: 1972. VI. 9.]

•

3. [írógéppel]

[dátum nélkül]

Kedves Lajos,

leveled vettem, könyvet köszönöm. B. Varga Lajossal nem sikerült találkoznom; vagy nem talált, vagy nem jött. Hát majd megoldjuk a dolgot valahogy. Egy bizonyos: interjúd elől meg nem szaladok. Adó-sod vagyok vele. Valóban jó lenne lejönnöd a Tamási-évfordulóra. Tudomásom szerint 17-én tartják az ünnepséget. De jobb, ha hamarabb jösztek, nehogy megváltozzék menet közben a menetel.

Remélem, vihetitek magatokkal a megígért Illyés-íráscskát. Kérlek, Kovács Sándor Ivánnak mondd meg: ha vénasszonyok potyognak az égből, avantgardista vénasszonyok, akkor is megírom. Ha – az idő rövidsége miatt – csak szusszanásnyi lesz is: el nem hagyom. Épp tegnap jöttem vissza Imre bácsitól. Le kellett rohannom lóhalálában, hogy két órácskát a szóban forgó festménye előtt üldögéljek. Így hát a napokban remélem, hozzálátok. Jelek szerint épp azokban a napokban lesz itt Féja Géza is, ma vettem levelét jöveteléről. Nagyon örülök neki; végre személyesen is megismerem.

Gyere hát, Lajos, szeretettel várlak!

Ölel:

András [kézírással]

[érkezett: 1972. IX. 11.]

•

4. [írógéppel]

[dátum nélkül]

Kedves Lajos! [kézírással]

Jó egy hete, hogy elküldtem Ivánnak az Illyés-köszöntő néhány módosított oldalát. Remélem, megkapta. Kérlek, jelezd nekem, a tértivevény még nem érkezett meg, ez nyugtalanít. Mármost Téged is megkérlek: nagyon alaposan bogarászd át a kéziratot, ui. – mint utólag megállapítottam – rengeteg ostoba gépelési hiba csúszott bele, a nagy sietségben pedig akkor nem volt időm átnézni.

Hirtelenében most csak ezzel zavarlak. Igen szép Bethlen-ünnepségünk volt Enyeden. Tasnádi Gábor és Ablonczy [sic!] Laci majd beszámol róla.

Ölel szeretettel:

SAndrás [kézírással]

[érkezett: 1972. X. 23.]

•

5. [kézírással]

1973. IV. 20.

Kedves jó Lajosom!

E pillanatban indulok Amerikába, kb. 40 napra. Kérlek, ha lehet, halaszd el ügyünket. Visszatérve, kapsz tőlem írást.

Megbocsáss a távirati szűkszavúságért. Később többet írok.

Ölel szeretettel:

Sütő András

6. [írógéppel]

[dátum nélkül; a borítékbélyegző:1973. X. 9.]

Lajosom,

futtában néhány sort, merthogy Miska már utazik.

Szívből köszönöm a portrét. Moszkvai levelet hasonlóképpen.

Sokmindenről kellene szólanom, de most nincs idő rá.

Várunk, várlak s öllelek.

Sütő András [kézírással]

7. [kézírással]

'73. nov. 6.

Kedves Lajos!

1.) Megkaptad-e levélkémet, amelyben a Kós-szöveghez egy apró javítást kértem?

2.) Üzent-e Létay, hogy a szülőföldi szövegből is kiesik egy mondat? Vagy már itt [aláhúzva!] javított?

Várom üzeneted a megbeszélte Jogvédő-i ügyben.

Most csak ennyit s így futtában.

Ölel:

Sütő András

8. [kézírással]

[dátum nélkül]

Kedves Lajos!

Nem hívtál, tehát minden rendben van.

Mármost: egy apró javítás: ahol a szöveg így szól: „gazdája ellen a hajtóvadászat...” – az imígyen javítandó: gazdája ellen a hajtás [aláhúzva!] stb. Érted-e?

A lényeg marad, a vadászat nem megy. Isten neki!

Most csak ennyit.

Ölel

SAndrás

10. [gépírással]

'75. V. 29.

Kedves jó Lajosom!

Köszönöm Szép Szó-beli tünődéseidet. Szerény mivoltomtól függetlenül: egyik legjobb és legszebb, költőiséggel meghintett írásod. Múltkori írásod olvastán – a gyermekkori játékok dolgában – épp elgondolkoztam: hogy is lesz ez most már, hiszen arról beszéltél – ha jól értettem –, hogy a két témát (a játékokat és a Szavakat) egybeötvözöd. Abból aztán külön kis írás lett, emez a Szavakra épült. Jobb így. Megérzik rajta a szállodai nyugalom, a zaklatástól mentes tünődés lehetősége. Nos, még egyszer köszönöm.

Végül is mi van veled?

Itt jártak Ivánék, a magam részéről semmit veled kapcsolatosan szóba nem hoztam, ők nem említettek. Így hát nem tudom: hol vagy és mit csinálsz. Írj magadról. S megkérnélek egyúttal: néznél be a Jogvédősökhöz, múltkori módon, tájékoztatnál ottani dolgaimról. S megkérnéd őket: vegyék figyelembe, hogy oda készülök. Mármint, hogy átutalást ne eszközöljenek.

Itt járt Nagy Laci, Kormos Pista, Kiss Feri. Sajnálatos, csak átröppentek, alig-alig jutott idő egy kis beszélgetésre, széki lakodalom várta őket. Annus Jóska is meglátogatott, igen tanulságos beszélgetésünk volt. Magamról: be szeretném fejezni a Szavak-könyvecskét, kibővítvén két folytatással, hogy egységes legyen. Két darabom, a Lócsiszár és a Kálvin – remélem – rövidesen nyomdába kerül a Kriterion gondozásában. Egyéb: a Gondolat fölkerít, mondanám meg, mit hozhatna ki tőlem. Megírtam, a fülük botját sem mozgatják a válaszomra, van annak tán két hónapja is. Nem zaklatom őket, azt se tudom, ki írta a levelet, amit nem találok. Időközben Illés E. 40 ezer példányban rendelte meg D. Gézától az Anyám-könyvet, remélem, ebből lesz valami. Hát írj, Lajosom, és ha lehet, inkább gyere; személyesen jobb ízű a szó.

Ölel Sütő András [kézírással]

•

9. [írógéppel]

'75. II. 16. [kézírással]

Kedves Lajos,

többrendbeli ügyben fordulok hozzád, azonkívül, hogy újólag is megköszönöm rengeteg segítségedet, amit nekem s Évának, meg a fiamnak nyújtottál a sok futkosással. Remélem, azután, hogy eljöttünk, nyugalmasabb napokat adott neked a sors – és az irodalompolitika. Mármint, kedves Lajos, arra kérnélek: ellenőrizd, hogyan jut vissza hozzám a nagytata-fénykép, amihez a család igen-igen ragaszkodik. Továbbá: levelet írtam Kovács S. Ivánnak, azt kérdeztem, igaz-e a rémhör [sic!], miszerint MÁR nem dolgozik a Kortársnál. Nem válaszolt. Téged kérlek, valamiképpen juttasd emlékeztébe a levelem, te pedig írj nekem ebben a dologban. És abban is, hogy ugyancsak Iván megkapta-e a táviratomat – ha nem ő, akkor másvalaki nálatok –, melyben hibaigazítást kértem. Képzeld, az írásomban egy közismert Illyés-versbe rettentő hiba csúszott be, úgy látszik, nem volt idő az alapos ellenőrzésre. Én ugyan megkértem valamelyiket – már nem tudom, melyikötöknek szoltam –, hogy az idézett verset a Poharaim című kötet Újévi ablak című verse alapján – még szedésminta dolgában is – vesse össze a szedett változattal. Nem történt meg, most Gyulának vagyok kénytelen bocsánatkérő levelet írni. Kérlek, továbbá, kedves Lajos: előlegezz nekem tavaszig – akkor ui. megyek állítólag hozzátok – 50-60 forintot s küldj 5-6 példányt a Kortárs 2-es számából. Soká lesz, míg a Szavak kötetben is megjelenik, ezért a Kortársat küldöm el néhány [arra? – Sz. L.] érdemes barátomnak. Lám, a Látóhatár nem hozta a Kék halált, úgy látszik, megsokallta valaki a dolgot, vagy tán a Szavaknak tartogatták a megtiszteltetést? Vagy mert Czine nem volt otthon? Hát ezt csak úgy zárójelben mondom. Tinektek, mindnyájatoknak köszönöm a Szavak közlését.

Válaszodat várva ölel:

Sütő András [kézírással]

•

11. távirat

Postabélyegző kelte: '76. III. 12

premier marcius 17 kozold baratainkkal
andras

•

12. távirat

Postabélyegző kelte: '76. III. 13.

bemutato elhalasztva pentek 19 re
andras

•

13. [írógéppel]

'75. X. 23. [kézírással]

Kedves Lajos! [kézírással]

Valóban vártunk azon a napon, most már értem, miért nem jöttetek. Ezek szerint jól éreztétek magatokat Lajkánál.

Köszönöm a fölkerést. Egyelőre semmi kéziratom. Ami lesz: a Tiszatájnak már odaigértem. Hanem ha elkészül az új dráma: Kain és Ábel, akkor ígérhetek, ha a lap igényli...

Addig még találkozunk. Ha igaz, mint mondtam, december elején ott leszünk Évával a Kálvin-be-mutatón. Erről jut eszembe: ugornál föl alkalomadtán a Jogvédőhöz. Tegyétek félre nekem a Kálvin-honoráriumot. (Itteni Jogvédőkkel a dolog ilyen értelemben megbeszélve.)

Erről – Kálvinról – jut eszembe Géza bátyó vallomása: Úgy látszik, a szöveg hatása egyöntetű, mert nálunk is szidják épp elegen az ún. „elsőbbiségtudat” miatt, amit én úgy fogtam föl inkább, hogy a szerkesztő magát az összeállítást (Illyés, Bocskay stb.) óhajtotta vele gazdagítani. Viszont valóban: nálunk sem hajlandó senki sem – az istennek sem – ezt imigyen fölfogni. Tehát objektív hatásában máshová érkezett a jegyzet, mint ahová – esetleg – indult. Potomság.

Tévedtünk, Lajos: új Kinga-lemez nincs. Hiába is kerestük. Kedves asszonyodnak mihamarabbi gyógyulást kívánok, téged pedig öllelek, s adj át valamit belőle Juhász Ferinek is. Személyesen nem ismerem őt, s ez nyilván az én hibám, mert hiszen tehetségben ő a nagyobb, a mi nagyobbik testvérünk.

Kósa Csabának is [kézírással]

Sütő András [kézírással]

14. távirat

1976. X. 6.

imre bacs szoveg rovidesen megy
andras

15. [írógéppel]

'77. II. 9. [kézírással]

Kedves Lajos!

Régóta teszem-veszem a leveled, osztogatom az időmet, hogy miként írhatnám meg a pályám emlékezetét. Mármost: mivel sarkunkban a tavasz, majd azután a nyár, én úgy gondoltam, hogy hagyjuk ezt az anyagot azon alkalomra, midőn – szerencsétlenségből – fennállásom ötvenedik esztendejét töltöm, június 17-én.

Addigra nyugodtan összegyűjtögetem a fotóanyagot is, a szükséges dokumentációt. Egyetlen problémám, hogy fölöslegesnek tartom magamat mutogatni, meg a cserepeimet, ócska vasalóimat és egyéb hobbys dolgaimat. Mint említettem, a magam részéről más formát keresnék a mondandó számára, talán sikerül is.

Káin? Egyelőre sehol. Még bízom benne s részint magamban is, de nem tudom, májusig lesz-é belőle valami. A közlés dolgában állom a szavam. Uram, mikor jó felénk? Néhány igen szép írásodat olvastam, kézfogásom küldöm. Feri? Remélem, meggyógyult. Újévi kézjegye jólesett, köszönöm neki, neked, mindnyájatoknak.

Szeretettel ölel:
Sütő András [kézírással]

16. [írógéppel]

'77. II. 11.

Kedves Lajos!

Levélkém, melyet Levente barátom juttat el hozzád, aki különben személyesen is óhajt veled találkozni (ifjú költőnk, ismer téged stb.), nem a legrózsásabb.

Nincs kézirat!

Földrengés utáni körülmények között semmit sem tudtam írni.

Ha kész is lenne a kézirat: engedélyeztetése roppant bonyolult. Anélkül MOST nem küldhettem volna. Kérlek, csinálj, amit tudsz, míg könnyebb napok jönnek.

Mikor jössz felénk?

Juhász Ferit öleld meg nevemben.

Téged én öllelek:
SAndrás [kézírással]

•

17. marosvásárhelyi képeslap [kézírással]

Lajos barátunkat ringassa térdén a múzsa. Jó szívvel gondol rá: Sütő András

Hát én újra itt, és Te nem szállsz fel a kolozsvári állomáson: Kulcsár Kati

Üdvözlettel: Nagy Károly

[érkezett: 1977. VIII. 30.]

•

18. [írógéppel]

'83. VI. 1. [kézírással]

Kedves jó Lajosunk!

Hogy van az, hogy nem látjuk egymást? Budapesten sosem találkozunk. Meg már Szentgyörgyön sem? Összel meglesz a Kollokvium. Akkor talán?

Köszönöm régi-régi soraidat a tévéfilmecskéről. Ezt is, meg a Hervay Giziről írott kis ékszer-esszédet. És egyáltalában... jó lenne már szót váltani, mint réges-régen... És a könyved? Én azt még nem láttam. Remélem, mihamarabb.

Sok szeretettel ölel:
Sütő András [kézzel]

•

19. [írógéppel]

Sikaszó, 95. IX. 3.

Kedves Lajos!

Azóta, hogy elvileg és „lehetőség szerint” írást ígértem neked a Kortárs számára, sok idő telt el, közben néhány sürgető lapodat is kézhez vehettem. Kérlek, „siketségemet” próbáld megbocsátani. Nem közönyben avagy sértettségben hallgatok, hanem *létvégi hajrában* és testi nyomorúságban. Munkaerőm megcsökkent, közügyek és naplógondok kötöttek le az elmúlt két esztendőben. Veheted észre a Vörösmarty téren, ahol kiadóimnak kellett segítenem könyveim eladásában. Egymás után két könyvhéten dedikáltam Debrecenben, Budapesten és Győrben déli 3 órától este 8-9-ig, olyan ütemben, hogy kávé sem ihattam, meg a dolognak is úgy vetették végét, hogy a szervező ember odament a sor végére: „Emberek, innentől kezdve ne várakozzanak, mert végét kell vetni a dedikálásnak.” Nem panaszként mondom, hanem disznóságként, hogy az ilyen jelenség előtt szemet hunyt a média; olyan kamerás embert is láttam, aki futásnak eredt a sátram előtt álló sornak a látán. Azt gondolta, hogy vasvillás, gatyás népfiaok fogják megtámadni az Esztétika budapesti hadállásait. De félre a tréfával! Hadd köszönjem meg inkább az *Ugató madárról* küldött írásodat. Ezt jó lenne olyan költőnek (és szellemi vezérnek) is olvasnia, aki ezt a drámát Marosvásárhelyt „bundás nacionalizmusnak” nevezte. Dupla szekunda: nem tudja, mi a bunda, s még nem tanulta meg, mi a nacionalizmus. Ez nem is lenne baj, ha mostanság egy-egy ilyen korszerű mocskolódás nem lenne feltétele bizonyos irodalmi ösztöndíjak elnyerésének. Végeztem! Lajos, nem felejttem kérésedet és ígéreteimet. Ahogy levegőhöz jutok, küldök neked valamit. A Kortárshoz mostanság nemigen jutok hozzá, a Forrást kapom, meg a Tiszatáját. Azt nem kívánhatom el, hogy mint régen, ingyen küldjétek, ui.

jól tudom: nincs rá pénz. Előfizetőként pedig nem akarom a levél- és újságelcsípő Gondolat s Magyar Betűt Elhárító Banda jövedelmét gyarapítani.

Ez a kései reagálás a cikkedre nem attól van, hogy elefánt volnék, mely tudvalevőleg az embernél sokkalta később fogja föl agyában a talpába fúródott tuskét. Ó, nem! Főleg, hogy kritikád nem túske (a szívemben), hanem inkább szellemi szolidaritás. A dologra úgy került sor, hogy hajnali óráimban itt, Sikaszóban tallózatok kényszerűleg „későbbre félretett”, megőrzésre érdemes, mert hisz baráti kézből röppentett levelek között.

Aztán egyszer majd, nyugodtabb órában arról is elbeszélgetünk, hogy az ifjonti hévtől, érdekesebb mondatoktól eltekintve miért vállalom ma is Székely Jánoshoz hajdan intézett leveletemet. Ez nem holmi öszvérkonokság, csupán annak bizonyossága, hogy amiként kubikos, gyepmester, király, császár, azonképpen költő sem létezik, aki Isten lenne, azaz: önmaga által és önmagáért létező valami... Hát ezt csak futtában, mert a horizonton fölbukkant a nap, amely hasznosabb ténykedésre serkenti az embert. De Jánossal engem ez a véleményem sem ugrasztott össze. Szívmeleg dedikációk igazolják.

Ave
Sütő András [kézzel]

TÓTH CSABA, Emlékezés a régiekre, 2002

ABLONCZY LÁSZLÓ (1945) Budapest

ABLONCZY LÁSZLÓ

Élők és holtak árnyai

Major Tamás két évada (1958–1960)

1. rész

1958. SZEPTEMBER 7-ÉN este *Kapunyítás a Nemzeti Színházban* címmel Marton Endre rendezésében a Magyar Televízió egyenes adásban tíz, a repertoáron szereplő előadás részleteiből összeállított műsort sugárzott. Várkonyi Zoltán és a Petőfi Színházból, tán öngyilkos férje, Halász Géza emlékétől is szabadulni akaró Bara Margit konferált. Hírverésnek azóta se volt külön, igaz, hogy a tévé ébredező korában legfeljebb néhány ezren láthatták az évadelőzetest. Személyi változásról, művészi erősödésről a direktor nem számolhatott be. Új tagként érkezett Töröcsik Mari, aki főiskolásként is, ha a filmezés engedte, a Nemzetiben játszott, Bárdi György egy évad után majd Buss Gyulával együtt távozni kényszerül, mert magánéleti pajkosságuk közügyi botrányként az igazságszolgáltatásig visszhangzott. Baráti gesztus, hogy a Madách Színház leváltott igazgatóját, Téri Árpádot Major színészként szerződtette. Úgyis mondhatjuk, hogy Téri visszatért a Nemzetibe, mert 1950-ben innen került a debreceni színház élére, ahol Mensáros László, Simor Erzs, Márkus László, Soós Imre és mások nevével jelzett kiváló színházat szervezett, továbbá Vámos Lászlót és Blum Tamást is társul hívva elsőrendű operaegyüttest is működtetett a Csokonai Színház ragját emelve. Egyébiránt a káderesítés jegyében általános vezetőváltást vezényelt Aczél György; Palló Imrét, akit a forradalom idején a társulat választott meg, eltávolította az Opera éléről, s megbízott igazgatóként Fajth Tibort nevezte ki; Magyar Bálintot pedig Goda Gábor váltotta a Néphadsereg Színház direktori posztján, Egri István az együttes óhajából vezette a Petőfi Színházat 1956-tól, ő is távozni kényszerült. Alighanem Major erősen hangolta a fordulatot a Színművészeti Tanács vezetőjeként is, mert polgári iránnyal vádolta egykori főtitkárát a Néphadsereg élén, s nagy hívét, Somló Istvánt szerette volna helyére. Somló levelezésében 1958 tavaszán már feltűnik a hír: „Megint színingazgatóvá akarnak »ütni«” (május 10.). Somló nem vállalta, de testvérének Párizsba írott leveleiből kitűnik: figyeli az eseményeket. Major direktori munkájáról is értesülünk: a nyitás előtti nap érkezett haza, s „most kezdi rohamlépésben megfogalmazni az új szezontennivalóit”. A kapkodás és a rögtönzés tehát folytatódott, noha az évad végén a Film Színház Muzsikában éppen a programos és tervszerű munkát ígerte. Tábory György régi barátság folytán segített Somlónak, és a Nemzeti megszerezte *A rettegés birodalma* című Brecht-darab előadási jogát, amit Marton Endre rendezésében 1958. október 7-én be is mutattak. De az igazi esemény, mi több, „Szenzáció: Kovács Alice elment a színháztól!” A Vígszínházhoz távozott Kovács, aki 1945-től mindeneként huszonnégy órában testestől, lelkestől szolgálta Majort és a Nemzetit.

(Már nemcsak a társulat sokallta Kovács Alice uralmát, hanem a fölöttes elvtársaknak is feltűnt a családiásnak tűnő igazgatás. Mint Czímer József írja: „...a színészek gyakran mondogatták, hogy a színházat néha nem is Major, hanem Kovács Alice igazgatja. Néhány tulajdonsága biztonságossá tette helyét. Az egyik: abszolút szakmai hozzáértése. Kísújjában volt egy színház menete, és azt biztos kézzel tudta irányítani. A másik: feltétel nélküli pártossága. A harmadik: tökéletes jólétesültsége. Mindenkiről szinte mindent tudott, legalább annyit, amennyit feletteseinek tudniuk kellett, mindig tudta, kit kell gyűlölni és kit támogatni. A vakmerőségig menő bátorsága, önállósága nem mondható sem erénynek, sem hibának... Ami őt emberileg ellenszenvessé tette, az az, hogy a magabiztossága egyre inkább önteltségbe, parancsolgatásba, itt-ott pökhendiségbe fordult” [Átszállás ugyanarra a vonatra]. Pontos jellemzés, Czímer emlékezete abban téved, hogy Kovács Alice már nem Magyar Bálint „ellenőrzésére” és „kézben

Részlet a szerző Major Tamás, *avagy a nemzeti színjátszás becsülete* című, készülő kötetéből.

tartására” érkezett. Majornak el kellett távolítani titkárnőjét, de furfangos tervet gyanítunk, mert a Goda vezette Vígszínház tikárságára kerülvén minden tervről, eseményről értesíthette korábbi igazgatóját.)

Kovács Alice rajongása nem apadt Major iránt, aki a felsőbb vezetésre hárította az áthelyezést. Molière-i jelenetnek is mulatságos, amit Somló ír: „Tamás titokban örül, hogy felsőbb körök határozata szerint sikerült megszabadulni tőle... Alice mint szélütött csirke kóvályog a városban... Tamást hajszolja, aki elfoglaltságára hivatkozva kitér” – hiteti ezt Major Somlóval...! Mert a Néphadsereg ügyeiről, az igazgatósági értekezletek történéseiről Kovács Aliz jelentései nyomán Major azonnal értesült. Fontos volt neki, már csak azért is, mert Major változatlanul spekulált Somló irányítására.

Jubileumi számok ékesítik az évad eleji plakátot: Szeptember 13-án a *Pygmalion* 400. estjéhez érkezett, október 22-én az *Othello* 250., október 28-án a *Peer* 50. előadására került sor. De a rendező már nem lehet együtt színészeivel: Gellért Endre szeptemberben az Ibsen-drámaköltemény felújító próbáján az elmegyógyintézeti képnél sírógörcsbe zuhant. Azokban a napokban testvérét kísérgette pszichiátriai kezelésre. Majd ő is végképp összeroppant;

(„A negyedik emeletről ugrott le, a lichthofba. Szűk épületkút volt, az csökkentette nyilván a zuhanás gyorsaságát. Ülő helyzetbe ért földre, egy pillanatra kábult csak el. Ahogy szemét kinyitotta, a szeme előtt, szinte az ölében egy eltört szódásüveg borotvaélesre, nyílegyenesre tört cserepe. Ezzel vágta föl az ereit; a forradás is elborzasztó, csaknem arasznyi mindkét csuklóján, lilásvörös. Bal keze ma is béna, ott az idegeket is elvágta” [Illyés Gyula: *Napló – 1958. december 30.*]. Gellértet tűzoltók hozták fel az aknából, s kórházi kezelés következett, aztán otthoni tápászkodás, időközben válás, majd 1959 tavaszán újra kórház. Okaikról keveset tudunk, Molnár Gál Péter Gellért-életrajzában szava sincs az utolsó évek belső vívódásairól. Illyés jegyzete fő okként a rendező és felesége közti harcra céloz. Bizonyos, hogy más viaskodások is omlasztották erejét; a forradalom s ami utána következett... Tanítványának, Földes Gábor győri főrendezőnek kivégzése 1958 januárjában, majd júniusban végzetes leszámolás Nagy Imrével. Ebben a véres politikai megtorlásban vezetőtársának, Majornak a szerepe; évtizeden át túrta, s eddig túrhette Major politikai és emberi játékait. Sőt: fedezte; a társulat előtt csöndesítette azt a morális és művészi hullámverést, amelyben a színház dolgozott vagy dolgozni kényszerült. Művészi viaskodás is súlyosbította Gellért helyzetét, hiszen a Brecht-előadás és a *Peer Gynt* sem sikerült úgy, ahogyan korábbi Shaw-, Illyés-, Németh László-rendezései visszhangoztak a színi életben.)

Akkor még, 1958 őszén mindenki remélte gyógyulását, mert Gellért szellemi, erkölcsi, pedagógiai ereje, sugárzása jelentette azt az emberi és művészi biztonságot, amely Major művészi és vezetési szertelenségét renddél, megnyugtató üzemmenetbe terelte, szervezte a Nemzetit. Gellért a *Tizenhetedik baba nyarat*, a Laurence Olivier Royal Court-beli repertoárjából előhívott darabot már el sem kezdhetette, Várkonyi Zoltán vállalta s vezette bemutatóra (október 31.). A *Tragédia* is változatlanul húzta a közönséget, igaz, a spektakulum már fáradóban, Major se ambicionálta Lucifert, inkább Ungvári játszotta. Ám az ideológiai ostor újra csattant: a nagybeteg Révai József funkcióból kihullottan se nyugodott. Madách drámakölteményének 1955-ös bemutatóján kérődzve, immár '56 jegyében politikai tüzet okádott: „Ma már, visszatekintve, nyilvánvaló, hogy mindazoknak, akik akkor hangosan és az asztalt verve követelték *Az ember tragédiája* haladéktalan előadását... nem Madáchért és nem nemzeti irodalmunk hagyományaiért fájt a fejük. Hanem egyszerűen újabb alkalmat akartak teremteni, hogy Madáchba kapaszkodva és Madáchcsal takarózva felléphessenek a társadalmi haladás eszméje és világnézete ellen, hogy Madách Imre nagy művének leple alatt tüntethessenek a hazánkban épülő szocializmus ellen. *Az ember tragédiáját* is faltörő kosként használják fel a szabadság nevében a szabadság igazi rendje ellen” (Társadalmi Szemle, 1958/9). Következménye mégsem lett, az aczéli kulturális vonal éppen azt akarta igazolni, hogy nem a Rákosi-időket éljük. Ám hogy Kádár az '57-es júniusi pártértekezleten összecsapott Révaival, s Major is a pártvezérnek tetszően hangolta szólását, így Révai már hiába teoretizálta mételyes eseménynek a *Tragédia* előadását, az '54-es változat még egy jó esztendeig éltette a repertoárt.

Egyébiránt politikus őszint szervezett Major, oka volt ennek, mert a parlamenti „választások” légkörében is formázta színháza műsorát. Marton az 1957/58-as tanévben rendezőosztályával maga is készült, mert a diákjai között (Lengyel György, Lechner [Léner] Péter, Laxenberg [Bencze] Zsuzsa, Posch [Pós] Sándor) felosztotta a jeleneteket, s a párhuzamos színészosztály hallgatóival vizsgáztak *A rettegés birodalmával*. Majd az új évadban Marton a Nemzetiben állította színpadra. A Brecht-előadás a hitleri hatalom korát idézi, pontosabban: „...annak fürkészése, hogyan működik ez a rémuralom, milyen hatással van a rettegő, nyomás alatt görnyedő emberekre, miként alakítja át őket”

(Kéry László). Mint az alapos, filológiai készültséggel elemzett darabról megállapítja, laza jelenetek egymásutánja ironikus és komor színek váltásában áll össze előadásná – dicséri a fekete körfüggöny előtt kiemelt történésfolyam láttatását, ugyanakkor a kritikus szerint Marton Endre néhány fontos képpel csonkította az előadást (*Shakespeare, Brecht és a többiek*). Major Tamás egy röpké jelenetben szerepel (6. kép: Lohmann), akit Somogyi Erzsébet, Apáthy Imre, Olty Magda, Kohut Magda, Máthé Erzsébet, Kállai Ferenc sorában az ítésként említésre sem érdemesített. A *Ljubov Jarovájával* folytatódott az új előadások sora. Amely voltaképpen Horvai István 1950. decemberi rendezésének felújítása (1958. november 20.). Nem hívta Horvait, mert '56 vétkeseként Major sokszor és nyilvánosan piszkolta egykori elvtársát. A címszereplő, Máthé Erzsébet emlékezete szerint Major elúszott a rendezéssel, s a bemutató estéjén a szünetben még rendelkezte az utolsó felvonást. A szovjet műnek kötelező dicséretekből fölösleges idézni, de Illyés Gyula *Naplójából* már hihetően körvonalozódik az előadás: „A minta az *Éjjeli menedékhely*. A szerepek s a jelenetek az eljátszhatóság jegyében születtek. A mi színészeink azonban nem érzik se az egyiket, se a másikat: az előadás így kriminális, a darab hatása nulla, sőt ellenkezője annak, amit a szerző akart.” Sok más jel mellett az időzavarban, amely gyakran jellemezte Major rendezéseit, ez már Gellért Endre hiányát is szenvedte. Mert Gellért volt az, aki együttműködésük boldog időszakában gyakorta nézte, véleményezte Major munkáját, segítette, hogy az előadás időben, pontosan és rendezetten kerüljön a közönség elé. Választások össze voltak, s Major is jelölték. Mint a Film Színház Muzsika tudósít róla, a Rátkai Klubba szervezték a gyűlést, így a terem szűkös volta garantálta a belterjességet. A Nemzeti igazgatóját meglehetősen alultemperáltan ajánlották: előbb Fejér István, a Vidám Színpad igazgatója mondott beszédet, majd Szirtes György, az Operettszínház gazdasági igazgatója dicsérete a Parlamentben.

STÚDIÓ? A pártosra fényezett ősz harmadik változataként a Nemzeti Színház stúdiójaként hirdette, a Katona József Színházban december 7-én, vasárnap délután *Az értől az óceánig* címmel Vadász Ilona Ady-estet rendezett, amelyen Major is szerepelt, s a szín mozgalmasságára utal, hogy Eck Imre, Végvári Zsuzsa táncosok mellett női kamaraegyüttes, továbbá zenészek és Garancsy Márta, az Operaház tagja is fellépett. A műsor már valóban stúdió-keretben folytatódott, mert 1959 januárjától az Ódry Színpad lett a Nemzeti harmadik színpada, ahol februárban még kétszer megisméltették az Ady-estet, s március 12-én pedig Lorca fekete pecsétes, komor drámái után a víg művek szerzőjét is megismerhette a közönség, Vadász Ilona rendezésében *A csodálatos vargáné* került színre. Illyés: „Jó rendezésben... közepes előadásban. Végre egy darab, amelyet szégyenkezés nélkül mosolyoghat végig az ember. Ha elképzelem, hogyan hallgatták a kasztíliai parasztok, akiknek íródott, megérezem a szándék nagyságát, a költészet tisztaságát. Egyszerű, egyenes vonalú, rövid – ezek a fő erényei. Az, amitől tartózkodni tudott” (1959. április 9.). De a stúdió kísérleti terepe fölött ne lelkesedjünk. Amolyan repertoárpótlék és színészfoglalkoztató ürügyeként működött, s nem úgy, ahogyan 1956 nyarán Gellért és Major is gondolta. Hozzá: a színház leggyöngébb rendezőjére, az elvtársi alapon ott működő Vadász Ilonára bízni a kísérletezést? Merő abszurditás. Major hanyagsága? Másról van szó: Major pontosan tudta a pártpolitikai leckét, s ő nem vállalta a megújítás kockázatát. Így süllyedt kénytelen alibi-vállalkozássá a Nemzeti stúdiózása.

(Francia és nemzetközi színi élményeinek összegzéseként már 1956. július 28-án a Színház és Mozi párizsi tudósításában Gara Lászlónak így nyilatkozott Major: „Hozzánk mérten ismerjük el, sok mindenben kissé provinciálisak lettünk, engedjük a jövőben a merevségből, ami az akadémizmus veszélyét rejtje magában. Legyünk merészebbek. Kísérletezzünk többet, hiszen igen sok probléma vár megoldásra. A dramaturgia, a rendezés, a díszletezés új útjaira van szükség abban, hogy korszerű, a közönség számára izgalmas színházat mutassunk be.”)

Szendró József például vállalta a kísérletezést. Mert épp ez időtt, 1959 márciusában a debreceni Csokonai társulata az Ódry Színpadot este és éjszaka forrószínház előadással vendégszerepelt. A főiskoláról érkezett Pethes György rendezésében Anouilh *Romeo és Jeanette* Latinovits Zoltán és Szabó Ildikó főszereplésével, és Szendró együtt játszott a fiatalokkal. Debrecenben azonmód betiltották, de mertek és kockáztattak. A Nemzeti műsorlapja jelezte már, hogy 1959. június 5-én az Ódry újdonsága lesz a *Késdobálók*, ám a darabot különféle ürüggyel mégsem engedélyezték, s majd újabb évek anatómiája után a Madách Kamara mutathatta be 1965-ben. Kilenc évvel azután, hogy Hubay megírta a darabot. „Mi nem vagyunk semminek az ellensége, ami új” – mondta Major a VII. MSZMP-kongresszuson (1959. december 3-án), csak éppen azok a szerzők és művek nem kerülhet-

tek színpadra, amelyek a történelem közelmúltjának kérdéseit élesen exponálják. A „...mai élet összefüggéseit” – ahogyan Major fellengzősen fogalmazta majd a pártfórumon. „Modernül kell tehát alkotnunk, modernül kell játszsanunk” – szölte a verdiktje. De hát hogyan? Az alkotói, intézményi szuverenitás híján ugyan miként? Hubay darabjában Berek Kati és Szirtes Ádám játszotta volna a házaspárt a Nemzeti stúdió-előadásában. A téma épp a jelenből vajúdott: a házások az '56-os bolydulásban élesen vitáznak arról, menjenek-e vagy maradjanak. Maradnak, de ez se volt elég optimista ahhoz, hogy a közönség is láthassa a közelmúlt drámáját, noha a forradalomra semmiféle közvetlen utalás nem hangzik el. Művészi gondolatot és igényt tekintve Hubay darabja rangot adott volna a Stúdió hiteles voltának és a Nemzeti évadának is.

ILLYÉS GYULA A NÉZŐTÉREN. Darvas József *Kormos ég* című darabja (1959. március 29.), amelyet a közhangulat szerint Várkonyi Zoltán azért vállalt, hogy filmesként a Filmgyár élére kinevezett író kegyébe kerüljön. Illés Jenő szerint Darvas „...teljesen szakított a hagyományos parasztabrázolás terhes örökségével, valóban a mai falut ábrázolja, nem az ősi indulatoktól felszabadult titokzatos világot, hanem a szellemében, életstílusában, gondolatvilágában, ruházkodásában is más – mai falun élő embereket” (*Mai dráma – mai dramaturgia*). Hasonló fordulatokat más írásokból is idézhetünk, de az őszinte szavak nyomtatásban aligha jelenhettek meg. Illyés *Naplójából* vizsályosabb hangokról értesülünk, Veres Péter beszélte el a darabról és az előadásról rendezett vita hangvételét. Veres felolvasta Illyésnek véleményét: „...alig leplezett levágás. »De a többi! Ilyen kollektív s...nyalást is ritkán láttam! Úgy látszik, emelkedik Darvas napja!«” (április 14.). Aztán Illyés is megnézte az előadást: „Izgalmas, jó első felvonás. Igen, mert az expozíció annál feszültebb, minél több elemet vet föl. De ezek az elemek nem állnak egységbe. Teljesen külön ügy az író viszonya a néphez, a feleségéhez, a családjához. »Bemondások«-ra alapozott mű, s kezdetben mintha mindenki megkapná a magáét. Aztán...” – bizonyára a hamis végre célozva pontozza véleményét. Szerkezeti zökkenőket Kéry László is észlelt. Az *útvesztésben* gyötrődő Joó Sándor (Básti Lajos) drámájának hibájaként látja, hogy „Az október–novemberi napokban hatalmas erővel fellángoló nacionalizmus” tényeit Darvas nem ábrázolta (*Shakespeare, Brecht és a többiek*). A Katona József Színházban pedig Illyés Gyula egymást követő két estén időzött. „Soria: *Idegen nő a szigeten* [bemutató: 1959. március 22.], világsiker. Mitől? Egy okos, szerkesztéshez kiválóan értő, tehetségtelen (se lélekábrázoláshoz, se jelenetvezetéshez nem értő) ember műve, tetszetős, de alapjában nem illő színészekkel. [Mészáros] Ági kanáriszöke hajjal, Marton képzelme szerinti »angolos« hűvösséggel” (1959. április 2.). Apáthi Imre rendezésében a *Lyuk az életrajon* című Gádor Béla-darab jelen idejű derűs történettel szolgált (bemutató: 1958. december 19.). Illyés: „...kabarétréfa, operett és bohózatkeverék-vígjáték igénnyel, s így elég felemás. »Bemondásai«, »merészsége« szórakoztatja a közönséget” (1959. április 3.). Az évadot tekintve, a magyar dráma ügyében silány mutatóvány.

(Major emlékezésében [Major Tamás – A Mester...] némi sértettséggel is, úgy mondja, mintha Illyés Gyula darabjának színre állítása Benedek András és Gellért Endre privilégiuma lett volna. S ő a beavatatlan...! Illyés Fáklyalángja és a Dózsa György betiltva, s a költő múltidéző ígézetében újabb darab foglalkoztatja. Benedek Andrásnak a szerzővel való levelezése [Színházi műhelytitkok], továbbá Illyés *Naplója* alapján érdemes elbeszélni, hogy a színház- és a párthatalom egybevarrtágában egy mű sorsa miként alakult – a be nem mutatásig. Illyés 1958. szeptember 6-án Tihanyból értesítette Benedeket, hogy amit korábban eltervezett, „megcsináltam, ha vázlatyszerűen is...” Javaslatok és módosítások kérdéseiről jönnek-mennek a levelek, s szeptember 30-án Illyés tudatja dramaturg barátjával: előző nap Flóra elmondta Gellért Endre „lelki összeroppanását”. A rendező súlyos állapotáról értesülve kis szünet után Illyés Gyula azért is foglalkozott tovább a Malom a Sédén formálásával, hogy Gellért munkára serkentő gyógyulását segítse. 1958. december 30-án Illyés meglátogatta színházi barátját a kórházban. A családtagok szerint ez segítette Gellért gyógyulását. S a költő úgy véli, Gellért „Fesztelenül, egészséges nyíltsággal mondta el az előzményeket”. 1959. január 3.: „Befejeztem a színdarabot.” Idéztük már nézőtéri látleletét; feltűnő, hogy az elkövetkező hónapokban Illyés a szokottnál gyakrabban járt színházba, s nem csak a Nemzetibe. Trenyov, Wilder, Shaw, Maugham, Nash és más szerzők azért is érdeklik, hogy a dramaturgia irányait megismerje, de egy varieté-előadás nyomán a színpadi hatás árnyalatait is feljegyezte. Január 20-án Illyés újra a János Kórházban, s Gellért tudatja vele: darabját háromszor olvasta. Dicsérő szavai közben kiderült, már Révai József is értesült a drámáról. Kitől? Aczéltól. Illyés nem kérdezi, Aczél honnan tudja, bizonyos, hogy Majortól. Gellért Illyés jóváhagyását kéri, hogy Révai is megis-

merje. Jámbor reménnyel, hogy majd „a darab előadásának egyengetői közé” sorolható az egykori kulturális hatalmasság. „De illendő Majornak is szólni” – jegyzi Illyés, ám Major már Benedektől értesülhetett az Illyés-műről, hiszen Aczélt más nem tájékoztathatta. Bővült a kézirat-olvasók köre: február 7-én Molnár Márta kritikus hangú levelére válaszolt a költő: „Ha maga itt kommunista szereplőket lát, az író hibája. Írta volna meg világosabban őket. Szerintem viselkedésük, szójárásuk mást jellemez. Tragédiájuk éppen az, hogy azok, aminek a kor [s maga is] beskatulyázza őket... Nem maga nacionalista mégis, a kozmopolitizmus javára?” De itt most nem a darab értékeit, hibáit szemléljük, hanem a sorsát követjük. Néma napok és lapok; de arról értesülünk, hogy Kodály megzenésített Talpra magyar-ját némitotta a cenzúra, Karinthy Ferenc novelláskötetét befagyasztották megjelenés előtt, Illyés harmadik éve némaságra kényszerítve, még a Hetvenhét magyar népmesék új kiadása is tiltva, „...mert az utószóban egy mondat így kezdődik: »A tizennégy milliós magyarság...«”. Tartós a hallgatás; Karinthy Ferenc lelkes szavait olvashatjuk Illyés Naplójában, de Major és a felsőbbek változatlanul némák. Aztán egy felsőbb hang, március 26-i bejegyzés, Kodály említi a költőnek, hogy Kállai Gyulával beszélt: „Mi sajnáljuk legjobban, hogy olyan kitűnő népi írók, mint Illyés Gyula és Kodály Zoltán nincsenek teljesen velünk. Ő [Kodály] ezt felelte: Főleg az eszközeitekben nem vagyunk veletek.” Március 31.: a Fény presszóban váratlan találkozás Major Tamással: „...beszélni, találkozni akar. Mégis lesz a darabból valami? Majd föl hív.” Illyés kérdése már az elutasítás sejtelve. Mert Major nem mond semmit, haladékot említ, amely a menedék. „Április 1.: Dél tájt Major. Hát mikor ülhetünk össze?” Másnap, április 2-án Major újra telefonál; s már a váltóátállítás trükkje következik: „...előadják a Pereskedőket az Andromachéval, ha átjavítom Lőrinc fordítását”. A Malom a Sédén-ről tehát nincs szó, helyette új megbízatás? Április 7.: Major és Benedek három órán át a darabról beszélget. „Kitűnő” – így a hízelgő indítás. „Aztán Major: nem volna-e jobb, ha Berecz, akinek a megmentéséért az akció folyik, közelebb állna a kommunistákhoz? Nem sémára gondolt! De ha mégis kommunista lenne? Valami megbízatással ott, a határon. – Akkor csak a nézők kommunista részét »győzném meg« valamiről. Amiről őket fölösleges meggyőzni.” S folytatódik az alakokról, a helyzetekről az „igazi eszmecsere”. Aztán kitűnik Major postási küldetése: „Révai akar velem beszélni...Kétharmad részben tetszik neki, de egyharmada miatt öltre menne velem. Elmennék-e hozzá? Mert beteg. Szívesen. Akkor menjünk mind a hárman.” Április 11., Benedek nélkül: „Révainál. Major jön értem kocsijával, ő vezet, föl a Szabadság-hegyre.” A bal kezére béna Révaival az udvarias kezdés után a darab alakjairól és eszmevilágáról éles beszélgetés kezdődik. A fasiszta és a kommunista szereplők ábrázolásáról. „Berecz az Zsilinszky?” – kérdi Révai, mire Illyés: „Olyasmi.” Mire Révai: „Miért nem mersz soha kommunistákat ábrázolni? Félsz tőlük.” A költő: „Nem lehet, a modell feltétlen megsértődnek. De tudnám, nagyonis, akár téged.” S már ironikusba fordul a disputa, Révai: „Nem ilyen intellektuel szemüveges kommunistát persze.” Illyés válasza: „Pedig az a fő tartozékok. Másotok sincs jellegzetes, mint szemüveg.” Visszatérve a darab alakjaira, Révai kérdése: „A fasiszta, az remek. Ungvárinak írtad? – Nem gondoltam senkire. Major hosszan: milyen áldás, ha az író rögtön színészre gondolva ír. Most nézi Goldonit. Annak is az volt az ereje. Akár Shakespeare-nek Falstaff rajzolója közben.” Mészáros Ági játszaná a női főszerepet, Valit. „Ez pedig végleg visszavezeti régi helyzetébe” – mondta Major. Távolodva a darab ügyétől „az irodalom megrekedésének” kérdését vitatták, majd újra a dráma világnézeti kérdésével kapcsolatban Illyés törekvését összegezte: „...énnekem az egész terem a gondom, úgy, ahogy az utcáról összegyűlt. Én annak a beleegyező tapsát akarom. – Mi is. Én is. – De nem úgy, ahogy te kapod a tapsokat. Hogy berendeled az embereket, s te döntöd el, meddig helyeseljenek.” Illyés feljegyzését olvasva, az ideológus és a színházi ember nem győzte meg a költőt: kommunistává pedig nem alakítja Bereczet. Voltaképp ezzel a dráma sorsa beteljesedett. Hónapok múlnak, semmi utalás a Naplóban. Valamikor május táján Benedek: „Major Tamás véleményére nem emlékszem, csak idegenkedő magatartására.” Bizonyos, hogy Major a felső vezetést radarozta, amely pedig azért húzta-halasztotta a darab ügyét, mert Illyést szerették volna betereelni az alakuló Írószövetség karámjába, de a költő nem engedett, s Kállaiék sem. 1959. október 25-én Benedek András Illyéséknél: „Kíméletes, de mégsem köntörfalazó a bejelentése, hogy a darabot nem fogják előadni. Magam sietek segítségére: K[ádár] beszéde után én sem tanácsolnám Majornak. Véleménye, hogy Major el sem olvasta a letisztázott példányt. Az ő – Benedek – sürgetése elől, hogy mi lesz Illyés darabjával, hétről hétre ezt feleli: a jövő héten. Benedek végül Berczellerrel beszélt. Berczeller a nemzeti gazdasági igazgatója, de voltaképpen ő vezeti a színházat. Volt kapitalista, de kitűnő marxista indoklásokat tud fűzni mindenhez. Elolvasta a darabot, egy mondat volt a véleménye: Nem értem; ahol pedig értem, ott rossznak tartom.” Így hát minden reménytelen. Benedek: „Jobb így, mintha előadnák, rosszakarattal s rosszkedvvel. Meghamisítva s szándékosan meg-

buktatva. Mert ki is rendezhetné? A Nemzetinél csak »antinacionalista« rendező van. Más színháznál sincs más.” Gellért Endre kedélye s egészsége pedig már végképp elapadt. A társtalanságában a bizonyosság a pártkongresszus előtti napokban érkezett a költőnek: „Tegnap a verseskötet megjelenésének letiltása. Ma a Nemzetinél levő darabomról kapok végre hivatalos értesítést. Ez a hivatalos értesítés újmódon az, hogy Major Tamás hosszabb nyilatkozatot ad a Népszabadságnak A Nemzeti Színház új magyar darabjairól. Helyesebben a készülő darabokról. Abból, hogy a Malom a Séden-nek címét sem ejti ki, rám az az illendőség háramlik, hogy tudomásul vegyem az elutasítást, s ha véletlenül összeakadnánk, szót se ejtsek róla” [november 29.]. Kodály Zoltán a költővel beszélgetve már korábban jövendölte a darab sorsát: „– Van benne szó magyar nemzeti érzékenységről? – Van. – Akkor nem adják elő” [1959. február 22.].

Shakespeare és Goldoni mentette az évadot: Major rendezésében *A windsori víg nők* (1959. február 23.), majd a *Két úr szolgája* (1959. május 15.) került a Blaha Lujza téri színház repertoárjába. Kéry László véleménye: „Major Tamás rendezése élénk ütemű, ötletekben gazdag előadást produkált, amelynek azonban – jórészt a darab eredendő gyengéi miatt – voltak ernyedtebb szakaszai. Játékstílusban sikerült meglehetősen egységet teremteni; a komikus pátosz a helyzetek teljes erővel megjátszása. Helyenként gunyoros felhangú túljátszása – adta meg az egésznek alaptónusát.” Kéry észlelte, hogy szervi-szerkezeti módosulással Bessenyei Falstaffja a *IV. Henrik* első részéből átültetett Becsület-monológgal gazdagodott. A kritikus szerint idegen *A windsori víg nők* Falstaffjától, de egy játékbeli ötlet, jellem- és helyzetállalat: „...a hódításra-rablásra induló, majd többszörösen megcsúfolt Falstaff egy fényes fémtál tükrében nézegeti magát, s fürkészi orcáján az új letörések mögött a hajdani önbizalom nyomait” (*Shakespeare, Brecht és a többiek*). Vélhetnénk, hogy a velencei Goldoni-tanácskozáson (1957) járt Gellért Endre kapott kedvet Goldonihoz, de betegsége folytán Major helyettesítette. Ám ismerve Major komédiás kedvét Molière játékaival, s hogy 1956-ban a *Mirandolinát* már rendezte, szinte bizonyos: a maga kedvére tűzte ki a darabot. S hogy kedves Goldoni-játéka igazolja: 1980 őszén a Fővárosi Művelődési Házban újra színre vitte a *Két úr szolgáját*. Csak tündökönk: tán valami személyesség is lappangott ambíciója mélyén? Nem önvallomások kényszerrel persze, mert Major nem a lelki-lelkiismereti mélység, hanem a Játék, a „csibészesség” kísértő voltának virtuóz megjelenítése. Ahogyan a darab végén Truffaldino mondja: „...elkövettem ezt a csínyet. Fejest ugrottam belé, nem spekuláltam: de legalább büszkélkedhetem azzal, hogy senki sem kapott volna rajta, ha én magam le nem leplezem magam...” Major pedig sosem leplezte le magát, hanem maszkjait szaporította az idő hullámverésében.

(*Színház és élet összeszikkasztásában akár. Suka Sándor, Truffaldino alakítója idézte fel tévés portréműsorában, hogy a bemutatón az öreg Nemzeti négyes páholyában ült Kállai és Kádár. Suka nehéz körülmények között élt, s Major heccet eszelt ki. Előadás előtt mondta színészének: monológját zárja azzal, hogy a páholy vendégeinek kétségbeesett kérelemformán szóljon: „Nekem még lakásom sincs!” Így történt, s a második szünetben Suka öltözőjébe is bement Kádár, és megkérdezte: „Benne van-e szövegében, hogy »nekem lakásom sincs«?” A színész egyenesen válaszolt: „Nincs benne.” Erre Kádár: „Érttem. Küldjenek be egy kérvényt!” Beküldték a Kádár-irodának, és Suka lakáshoz jutott.)*

IRODALOM

BENEDEK András, *Színházi műhelytitkok* (Szépirodalmi, 1985); DEMETER Imre, *Köszönöm a tüzet* (Gondolat, 1971); CZÍMER József, *Átszállás ugyanarra a vonatra* (Printself, 1966); ILLÉS Jenő, *Mai dráma – mai dramaturgia* (Szépirodalmi, 1964); *Színészarcok a közelmúltból* (szerk. ILLÉS Jenő, Gondolat, 1968); ILLYÉS Gyula, *Napló – 1946–1960* (vál., szerk. ILLYÉS Gyuláné, Szépirodalmi, 1987); KARINTHY Márton, *Ördögörcs* (Ulpius-ház, 2003); KERESZTURI Dezső, *Árnyak nyomában* (Szépirodalmi, 1986); KÉRY László, *Shakespeare, Brecht és a többiek* (Magvető, 1968); KOCIS L. Mihály, *Van itt valaki* (Minerva, 1987); KOLTAI Tamás, *Major Tamás – A Mester monológja* (Ifjúsági Lap és Könyvkiadó, 1986); *Kós Károly levelezése* (összegy., s. a. r., szerk., tan., jegyz. SAS Péter, Mundus, 2003); *A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. Kongresszusának jegyzőkönyve – 1959. november 30 – december 5.* (Kossuth, 1960); NAGY Péter, *Két évad* (Szépirodalmi, 1966); SÁROSSY SZÜLE Mihály, *miszter Jávör – Az amerikai magyar színház története* (Püski–Corvin–New York, 1982); Shakespeare: *IV. Henrik* (= *Összes művek I.*, ford. Vas István, Európa, 1961); *A színház nem szelid intézmény – Írások Major Tamástól – Írások Major Tamásról* (összeáll., s. a. r. ANTAL Gábor, Magvető, 1985)

(folytatjuk)

FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ (1978) Budapest

FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ

Észrevételek és javaslatok a közoktatás rendszerének korrekciójához VI.

Úgy terveztem, hogy a Kortárs decemberi számában megjelenő írásomban a magyar nyelv és irodalom közoktatásban betöltött szerepével és helyzetével fogok foglalkozni, és a tantárgy aktuális állapotának leírását követően konkrét változtatási javaslatokat is teszek majd. Aztán az élet más-ként hozta, bár való igaz, a jelenlegi téma is régóta érlelődik bennem, hiszen korábban írtam már a pedagóguspálya nem létező vagy legalábbis jelentősen megkopott presztízseről, arról, hogy ha komolyan gondolnánk az oktatás színvonalának emelését, akkor a jól teljesítő oktatási rendszerek pozitív mintáiból, társadalmi, intellektuális és egzisztenciális értelemben releváns megoldásaiból és modelljeiből is ihletet meríthetnénk.

A politika döntéshozóin kívül egyre többen és egyre világosabban látják, hogy kevés sürgetőbb feladatunk lehet, mint az oktatás rangjának, helyzetének és minőségének javítása. A dolog nehézsége éppen az, hogy az oktatási folyamatokat meghatározó ügymenet a politika döntéshozóin múlik, és ahogy tapasztalhatjuk, nem szakmai szempontok és koncepciók vezérlik őket. Szemléletváltás nélkül nincs előrelépés, ez is egyre világosabb. Mondanivalóm nagyon is konkrét és súlyos jelenséget érint, ha a tehetetlenség mögött megbúvó indulatokat engedném felszínre törni, mondhatnám úgy is: aggasztó, egyúttal szégyenteljes a helyzet. De nem hagyom, inkább mesélek a hétköznapok „rögvalóságáról”.

Oktatási tevékenységemnek köszönhetően az elmúlt évtizedben nem pusztán a köz-, de a felsőoktatás különféle folyamataival kapcsolatban is sokféle tapasztalatot szerezhettem, vezetőtanárként a tanárjelöltek (azaz a leendő középiskolai tanárok) szakmai előmenetelével is foglalkozom. Beszélgetéseink és egyeztetéseink során a konkrét tantárgyi és módszertani kérdések mellett mindig szó esik a jövőképekről, a személyes motivációjukról és az elhivatottságukról. Az évek során ezeken az őszinte diskurzusokon sokféle elképzeléssel és világlátással találkoztam már, de az utóbbi időszakban egészen nyugtalanító észrevételeket hallok és tapasztalok.

Tudjuk, hogy az elmúlt évtizedben a magyar fiatalok a társadalomban mérhető és érzékelhető átlagnál magasabb arányban döntöttek úgy – alapvetően a biztosabb és kiszámíthatóbb életszínvonal reményében –, hogy ideiglenesen elhagyják az országot, és inkább külföldön próbálnak szerencsét. A jelenség nem teljesen ismeretlen és újszerű, ha nem is ilyen arányban, de korábban is volt rá példa, ugyanakkor azt is gondolhatnánk, hogy egy jól működő társadalomban az elvándorlás vagy a pályaelhagyás jelenségei (akár a külföldi lehetőségek reménye, akár a más típusú itthoni állások jelentsék a motivációt) a tanárképzéssel és az oktatással kapcsolatos szektort kevésbé érintik, hiszen eleve az megy tanárnak, az választja a tanári pályát, aki elhivatott, lelkes és kicsit talán megszállott is, azaz kitart a végsőkig.

A különféle mérések azt mutatják, túlzottan sztereotip ez az elképzelés, mert sem egyik, sem másik tapasztalat nem általánosítható. Fontos és magyarázó adatot jelentenek ehhez a felvételi statisztikák, amelyekből világosan látszik, hogy a tanárképes szakokra viszonylag könnyű bejutni (a jól teljesítő oktatási rendszerek alapvető presztízis- és minőség-növelő jelensége pedig éppen a színvonalas szakmai szűrés megléte, ahogy azt előző írásom tanulságaként is megfogalmaztam), olyannyira, hogy a természettudományos tárgyaknál nemrégiben még motiváló ösztöndíjprogramot is kellett indítani, népszerűsítendő a kevesek által választott szakokat. Mindezzel összhangban a személyes tapasztalatok is azt mutatják, hogy a helyzet reménytelen és kiábrándító, mert egyre több tehetséges, talpraesett és elhivatott tanárjelölt gondolja úgy, máshol próbál szerencsét, és bár tanári képesítést szerzett, mégsem ezt a pályát választja. Nem tudom, érthető-e, ezért megfogalmazom sarkosabban és pontosabban. Már önmagában az is komoly krízisre utal, hogy nem a legrátermettebb végzős gimnazisták mennek pedagógusnak, de

nálunk ráadásul a tanárképzés rendszeréből kilépők közül sem a legtehetségesebb jelöltekből lesznek a középiskolai tanárok.

Érthetetlen, de valójában alig találni a fiatalok attitűdjét, motivációját mérő és követő nyilvános és aktuális kutatást. Kivételnek számít Simon Katalin 2006-os tanulmánya, amelynek idézett sorai meglehetősen komor képet festenek a tíz évvel ezelőtti helyzetről – és a folyamatok azóta sem a pozitív irányba fordultak:

„Mivel a pedagóguspálya önálló faktort alkot, ezért megalapozottnak tartottuk a minta két részre bonthatóságát: (1) a tanári pályát előtérbe helyező (a középiskolai, az általános iskolai tanárt, illetve a tanítót 4-es vagy 5-ös erősséggel felvállaló) és (2) a bizonytalan vagy a tanári pályát legalább részben vagy teljes mértékben elutasító hallgatók különválasztását. A 387 válaszadó 47,287 százaléka tartozik az első, 52,732 százaléka a második csoportba. Tehát a tanár szakosoknak valamivel több mint a fele a főiskola elvégzését nem célnak, hanem csupán eszköznek tekinti a pedagógusvégzettséggel vagy anélkül betölthető munkahelyek és munkakörök megpályázásához.”¹

Bármennyire is ellentmondásosnak és cinikusnak tűnik, mégis ki kell mondanunk, hogy a kutatás tanulsága szerint kicsivel többen vannak azok, akik bár a tanárképzés rendszerében végeztek, mégsem készülnek oktatási pályára, mint azok, akiket minden külső körülmény ellenére továbbra is vonz a szektor. Ezzel párhuzamosan ráadásul az iskolaválasztás felsőoktatási motivációs rangsorában szereplő 16 szempont között csak a 13. helyen szerepel a „tanári indíttatás”, ami azért elég beszédes adat, főleg abban az összefüggésrendszerben, ha figyelembe vesszük, hogy a válaszadó hallgatók már tizedikként megjelölték az „elegendő pontszám” kategóriát.² Elég elkésztő, hogy sokkal inkább meghatározó, hova vesznek fel valakit, hova elegendő a felvételihez szükséges nem túl sok pontja, mintsem az, hogy érez-e bármiféle elhivatottságot az iránt a szakma iránt, amelyben egyébként a képzés végeztével a jelentkezők többsége deklaráltan nem is akar elhelyezkedni.

Hova vezet mindez, ha figyelembe vesszük, hogy a tanárrá válás folyamatában bizonyíthatóan motivációt jelent és szerepet játszik az a modell, amellyel a középiskolában találkozik az ember? Ördögi kor ez, amelyből a jelenlegi helyzet nemhogy kiutat nem jelent, de sokkal inkább mélyíti a válságot.

„Emellett a pálya iránti vonzódás kialakulásához szükséges, hogy legyen előtte néhány pozitív általános vagy középiskolai tanári modell. [...] A fenti indítékok egy része korábbi kutatási eredményekben is megjelenik [...], a pedagógusvégzettség kevésbé kiemelkedő középiskolai teljesítmény miatt történő megszerzése azonban eddig még statisztikailag nem igazolt.”³

Teljes összhangban van az eddig elmondottakkal a Medián Közvélemény- és Piackutatónak a British Telecom számára készített friss és a közelmúltban publikált mérése, amelyből az is világosan kiderül, hogy a 20–25, de még inkább a 14–19 éves korosztály számára a pályaválasztás során nem az elhivatottság, de még csak nem is a munkahelyi körülmények számítanak leginkább, hanem a stabil és átlag feletti fizetés az elsődleges: „A munkahelyválasztásnál a fizetés jelentősége kiemelkedő: a válaszok 80 százalékában szerepelt, és minden negyedik válaszadó szerint ez a legfontosabb.”⁴

Mondanom sem kell, hogy ez az elvárás nem növeli különösebben a pedagóguspálya népszerűségét, ahol a választásban a külső motiváció helyett (társadalmi elfogadottság, presztízs, megbecsültség stb.) eddig is leginkább az elhivatottság és a lelkesedés volt meghatározó. Ráadásul a kutatásból az is kiderül, hogy a szakmák és a végzettségek rangsorában a két említett korosztály számára a pedagóguspálya enyhén szólva is mérsékelten vonzó a maga 12%-ával.

Amikor a tanárjelöltek érvelésében szóba került a „pályaelhagyás” szándéka, döntő momentumként említették a valós perspektíva hiányát. Pedagógus-életpályamodell ide vagy oda, a leggyakrabban mégis arról beszéltek, hogy az elvégzett munkájukért tisztességes jövedelmet szeretnének kapni, és normális életszínvonalon szeretnének élni, ugyanakkor azt látják, hogy ezekkel az elvárásokkal nem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy tanárnak álljanak.

¹ Simon Katalin, *A tanári pályát választó hallgatók néhány, pályamotivációval összefüggő sajátossága*, Pedagógusképzés, 2006/1–2, 8. https://issuu.com/pedagoguskepzes/docs/pedag_gusk_pz_s_2006-1-2

² Uo., 8–11.

³ Uo., 9–10.

⁴ A kutatást ismerteti: http://hvg.hu/gazdasag/20171018_Vagyak_es_arnyak

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

Vizualitás és verbalitás között

Szavakon túl beszélgetéssorozat a kortárs művészet kontextusairól

1. rész

A *Szavakon túl* olyan programsorozat, amely különösen illik a Kortárs folyóirat összművészeti jellegéhez. A Kortárs irodalmi lapként indult, az évtizedek alatt sokat változott, az utóbbi öt évben igyekeztünk átalakítani profilját, és egy összművészeti folyóiratot létrehozni, ahol helyet kapott a képzőművészet és a zene is. Hat éve létrejött az online változat, amely ezeken a művészeti területeken túl a színházzal és a filmművészetrel is foglalkozik.

A *Szavakon túl* beszélgetéssorozat fókuszja a vizualitás és a verbalitás közti átmenetekre irányul. Minden alkalommal vendégünk egy irodalmi alkotó, aki a verbális alapú művészeti irányokat képviseli, és akit arról kérdezzük, hogy mivel kell megküzdenie annak, aki nyelvi eszközökkel alkot, miközben egy olyan környezet veszi körül, amely kommunikációs szempontból erősen vizuális. Az esteken a másik két vendég nem verbális művészettel foglalkozik – ők arról mesélnek, hogy milyen ebben az eleve vizuális világban alkotni, tájékozódni, művészként létezni. 2017 tavaszán a *Szavakon túl* vendége volt Batykó Róbert festőművész, Boros Mátyás képzőművész, grafikus, Falvai Mátyás író, Féner Tamás fotóművész, Halper László jazzgitáros, Hollós Ádám festő, Jász Attila költő, szerkesztő, esszéíró, Jurák Bettina táncművész, Oláh Dezső jazz-zongorista és zeneszerző, Szilágyi Csenge színművész, Térey János író, költő, drámaíró, műfordító, Vincze Ferenc író, kritikus, szerkesztő. A beszélgetéseket Thimár Attila, a Kortárs folyóirat főszerkesztője vezette.

A beszélgetéseket teljes terjedelmükben nem tudjuk közölni, noha nagyon érdekes volt mind-egyik. Az egyes alkotók fontos és jellemző mondatait válogattuk ki, amelyek a főbb csomópontokhoz, a beszélgetések fő irányához kapcsolódtak.

▼ **Létezik még manapság művészlét? Lehetséges 2017-ben, hogy egyetlen művészeti területhez kapcsolható valaki, vagy már eljutottunk egy olyan korszakba, amikor ez kicsit oldódik, és mindenki több mindennel foglalkozik egyszerre?**

✓ **Boros Mátyás:** Úgy látom, hogy létezik művészlét ma is. Szerintem a reneszánsz kori művészek ugyanannyira voltak üzletemberek, mint művészek. Majd jött a romantika, amikor történt valamiféle eltolódás az individualizmus felé – ekkor már nem csupán alkalmazott jellegű munkákat csináltak. Ez kiteljesedett a 20. századra, és most ennek valamilyen érdekes keveréke működik: egy képzőművész nem álmodozik a műtermében, hanem a saját munkái mellett sok minden mást is csinál. A nagy nemzetközi kortárs képzőművészek elég komoly promóciót és háttérmunkát is társítanak az alkotásaikhoz. Ez hasonlít a reneszánszra: van a művész, és közben egy egész műhely dolgozik neki vagy vele a háttérben. Nekem van műtermem, itt zajlik a munkámnak az autonóm része, ide nem jön megbízó, legfeljebb érdeklődők. Ebben a térben csak azt csinálom, ami engem foglalkoztat. Emellett van az életemben az alkalmazott grafikai vonal, ami nem a műteremben zajlik, hanem egyéb teremben, sokszor számítógép előtt. A két terület teljesen különválnak.

✓ **Falvai Mátyás:** A művészlét szerintem kétféle stratégia mentén képzelhető el. Az egyik szerint valaki mindenestül vállalja ezt az életformát, mindent ennek rendel alá, ezért van az alkotói létnek egy áldozatos olvasata – ami persze nem feltétlenül jelenti azt, hogy éhezik és tudóvészben halálozik el. A másik lehetséges életstratégia szerint az ember úgy tekint a művészetre, mint az életének kiteljesítését lehetővé tévő eszközök egyikekére, amely időről időre szerepet kap a mindennapjaiban. Ebben az esetben akkor művész, amikor művészetet művel. Hogy ez egy konkrét művészeti kifejezőmódot jelent-e, vagy kísérletezést különböző művészeti területek között, az alkati kérdés. Én egyre inkább egy olyan kultúrakereső, -fogyasztó és -előállító embernek érzem magam, akinek a legerősebb kompetenciája és késztetése, hogy az íráson keresztül fejezze ki magát. Bár korábban jelentek meg szövegeim és könyveim, az utóbbi egy-két évben nagyon keveset publikáltam. Viszont közben sok olyan konceptuális művészeti projektbe fogtam bele más alkotótársakkal közösen,

amelyek a művészet iránti szenvedélyemet valahol mégiscsak kielégítették. Persze szeretek magamra elsősorban íróként tekinteni, de egyáltalán nem várom el a külvilágtól, hogy akként tekintsen rám. Amikor abba a szerencsés helyzetbe kerülök, hogy tudok adózni a legfelsőbb késztetésemnek, a legintimebb ambíciómnak, az írásnak, akkor éppen író vagyok. Viszont azért kalandozom el másfajta területekre, mert szeretném kipróbálni magam másban is, és szeretnék olyasminek is részese lenni, aminek egyébként az íróasztalánál ülő író nem feltétlenül tud.

✓ *Jász Attila:* A folyóiratunkat, az Új Forrást ufónak szoktuk rövidíteni, és én ebben a mai világban ezzel azonosulok is. Húsz-harminc évig, amikor megkérdezték, mivel foglalkozom, nem mondtam, hogy költő vagyok – mert az hülyeség, nem fogalkozás. Ráadásul hogy jövök én ahhoz, hogy annak hívjam magam? A külvilág furcsán veszi, hogy verseket írsz: mintha ufónak néznének. Nem tudnak hova tenni. Hegyen lakom, normális emberek a szomszédaim, de amikor kimegyek egy könyvvel vagy lappal a kertbe, átintenek, hogy „sziesztázunk?” Én meg mondom, hogy nem, dolgozom. Megszoktam, hogy így néznek rám. A régi utcánkban, egy kertvárosban mindenkit a foglalkozásuk szerint neveztek az emberek: a bíróék, a kéményseprőék... Mi voltunk a költőék. Talán nem is tudták a nevünket. Eleinte nagyon zavart, hogy költöznek, és azt gondolják, hogy totál elszállt vagyok. De ezen már túlléptem. Ezért használom inkább az ufót: valaki, aki nem a Földről jött. Hiszen hogy lehet manapság, a 21. században versekkel foglalkozni? Az emberek nagy része szerint ez nem normális dolog. Most persze egy olyan közegben ülünk, ahol mindenki tolerálja, hogy az ember verseket ír, de a való világban ez nem ennyire evidens.

✓ *Térey János:* Én most épp egy színházi regényt írok, ezért nagyon sok színészinterjút olvasok. Egy színművész státusa, de főleg ismertsége egészen más, mint egy íróé. A szereplés jelentősége is eltérő. Egy írónak nagyon sok helyen kell megmutatnia magát, hogy a létezése esemény legyen. Általában úgy megy be valahova, mint bárki az utcáról – ami nem is baj. Engem nem ismernek fel akárhol, egyszerű állampolgár vagyok, bár előfordult már, hogy azért nem hagytak fizetni a moziban, mert én vagyok én. Ha sokat járok egy étterembe, és mondjuk, láttak a tévében, megjegyeznek, és tudják, mivel foglalkozom. De ott is úgy azonosítanak mint törzsvendéget, nem mint író. Ha a kettő összeér, akkor azt gondolom, hogy kíváncsiak is – és ilyenkor el is szoktak olvasni.

✓ *Jurák Bettina:* Az embereknek, amikor meghallják, hogy táncos vagyok, általában nem a művészi tánc jut eszükbe, hanem az éjszakai munka különböző bárókban. Magyarországon nehéz táncosnak lenni – külföldön jobban elismerik ezt a műfajt, itthon a művészi jelenlét kevésbé hangsúlyos. Magyarországon vannak balerinák és különböző moderntánc-együttesekben táncoló táncosok, de nagyon sokan szabadúsznak. Nehéz elhelyezkedni. Emiatt ritkán lehet abból megélni, hogy valaki csak táncművész, gyakran kell kiegészítő munkát keresni: több ismerősöm a tánc mellett például kávézóban szolgál fel. Én nagyon szeretnék az a táncművész lenni, aki csak ezt csinálja, csak erre tud koncentrálni, és nem kell utána egy teljesen más munkahelyre becsöppennie. Nehéz elfogadtatni, hogy a táncművészet egy művészi ágazat, és nem szórakozás. Ez a modern tánc esetében nem teljesen kiforrott még itthon, a balett ilyen szempontból más helyzetben van.

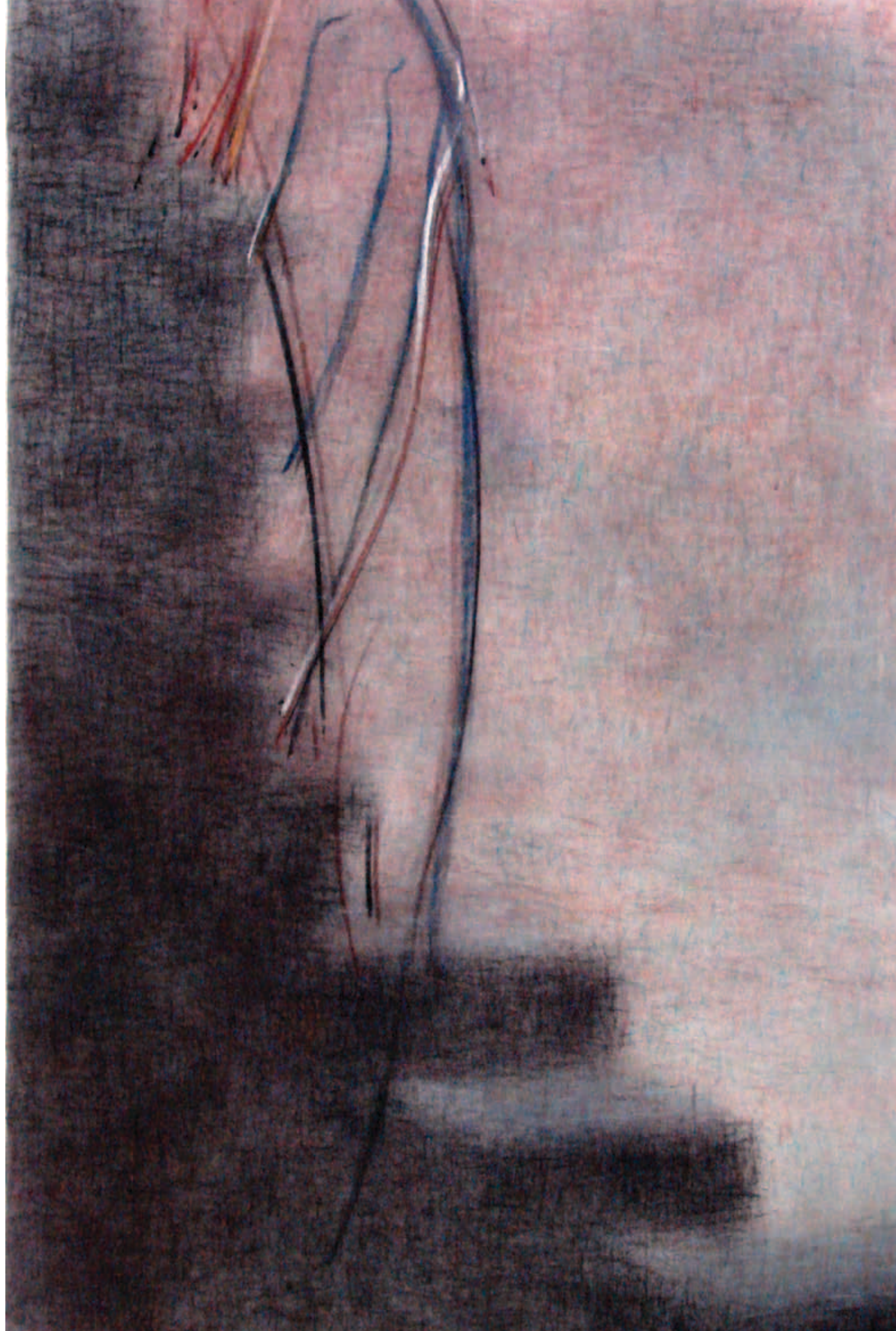
✓ *Hollós Ádám:* Abban a korban, amiben most élünk, a legegyszerűbb és legkönnyebb több lábon állni, főleg, ha vizualításban gondolkodom. A YouTube-on dőlnek ránk a how-to videók – ami persze nem elegendő tudás, de indulásnak elég. Bele tudja magát vetni az ember dolgokba, el tud kezdeni kísérletezni, fejleszteni a képességeit. És bárhonnán nézzük is, több vasat kell tartani a tűzbe. Természetesen én is ezt csinálom. Ám jön az a masszív diszlokációs élmény, hogy akkor mi is vagyok én. Mi az az önazonosság, amihez ki tudok kötni egy gigászi vasmacskát, és az leszek én? Be kell vallani, hogy ez nem könnyű – de kell találni egy pontot, ami én vagyok, és csak én vagyok. Mert így érzem a legjobban magamat, ez az, amikor tudok magamra úgy gondolni, hogy festőművész vagyok, és ez határozza meg a nap huszonnégy órájában a léteimet, a tetteimet. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy le kell korlátozni az érdeklődést egy irányba, de szeretek hangsúlyozni, pakolgatni dolgokat a mérlegemre. Amikor ráteszem a festőművészetet, a mérlegnek az a serpenyője elég nagyot koppan.

✓ *Halper László:* Mindig több dolgot csináltam, rádióztam, és négy interjúkötetemet jelent meg. Nálam teljesen természetes, hogy megvan a fő irány az életemben: egyértelműen muzsikusként vagyok, ez nem kérdés. Az, hogy jött a rádiózás, egy véletlennek volt köszönhető, de nagyon örülök neki. Szerettem már gyerekkoromban is azokat a rádió- és tévéműsorokat, ahol interjúkat készítettek. Amikor a Rádió C, a cigány rádió elindult, rájöttem, hogy a családi kapcsolataim révén egy olyan

BÁLINT ÁDÁM, Cselédlépcsők III., 2006 ▶

generációról fogok tudni műsort csinálni, akik elfelejtődtek. Ez után a sorozat után még sokféle műsort készítettem. A Klubrádióban van ma is egy jazzműsorom, az ott elhangzott beszélgetésekből is jelentek meg interjúköteteim. Az életemben az első és legfontosabb a zene, de ehhez kapcsolódóan foglalkozom más dolgokkal is.

✓ *Szilágyi Csenge*: Amikor még egyetemre jártam, azt akartam hinni, hogy nincs művészlét, semmi-
ben sem különbözik a többitől az az ember, aki színházban dolgozik. De mégis van ilyen. Látom ma-
gam körül, hogy milyen nehéz az anyaságot összeegyeztetni a színházzal – életem feladatának tar-
tom, hogy egyszerre legyek majd jó anya és jó színésznő. Hatalmas küzdelmeket tapasztalok ma-
gam körül, ha valaki mind a kettőben szeretne helytállni. Mert amint egy színésznő gyereket szül,
teljesen megváltozik körülötte a levegő. Másként tekintenek rá a rendezők. Ez más foglalkozások
esetében is biztosan így van, de a mi esetünkben hatványozottabban befolyásolja, hogy milyen sze-
repeket kap utána az ember.

✓ *Oláh Dezső*: Élhetnék művészeletet, ha elég bátor lennék hozzá: zongoraművészként, aki zene-
szerzéssel is foglalkozik. Időközben a pedagógia is hitvallásommá vált – bár az elején ez az egzis-
ztencia miatt volt szükséges. Ez kezdetben azért volt fontos, hogy felszabadíthassam a kezeimet,
hogy ne kelljen mindenkinek mindent mindenhol eljátszanom. Ebből a szempontból nem élek mű-
vészeletet. Más szempontból igen, mert a nap minden percében a zenével foglalkozom, és ez na-
gyon boldoggá tesz. Mennyi ember van, aki elmegy dolgozni napi nyolc órában, aztán hazamegy, és
azt mondja, hogy nem szereti, amit csinál. Én szeretem.

✓ *Vincze Ferenc*: Én úgy gondolom, hogy nagyon erősen külön kellene választani az alkalmazott és
a művészi munkákat. Talán az irodalomban sokkal inkább egybe tud csúszni a kettő. Amikor oktató-
ként irodalmat tanítok, és egy órán, mondjuk, valamilyen regényről beszélünk, elég gyakran felmerül
bennem a kérdés, hogy mit kezdenék vele, ha az én szövegem lenne a téma. Az oktatásnál ráadásul
az is szokott zavarni néha, hogy az embernek van egy jó adag elméleti tudása, amit összeszedett az
egyetemen vagy a kutatások során, és ezt az elméleti vonalat nem mindig lehet kikapcsolni, amikor
leül írni. Van a fejében egy csomó minden, amit ott, abban a pillanatban nem kellene használnia,
mert nem az a fontos. Számomra ez elég veszélyes terület. Utólag végig kell nézmem a szöveget,
hogy vajon ki tudtam-e kapcsolni. Ez az oktatásból jön. A másik ilyen alkalmazott irodalmi terület a
szerkesztés. Folyóirat- vagy könyvszerkesztőként szintén folyamatosan szövegekkel dolgozik az
ember. Előfordult már, hogy a sokadik könyv szerkesztése után azt mondtam, hogy nem akarok még
egy szöveget rendbe tenni, mert a sajátomat szeretném megírni. Azt hiszem, az irodalomban na-
gyon nehéz szétválasztani ezt a két dolgot.

✓ **A művészlétben megjelenik az egzisztenciális vonatkozás: meg lehet-e élni belőle? A saját mű-
vészeti területeteken mennyire játszik szerepet az alkalmazott művészi munka? Érti-e úgy az em-
ber, hogy ilyenkor „eladja a lelkét”?**

✓ *Boros Mátvás*: Olyan munkát érdemes vállalni az autonóm alkotás mellett, ami leköt és épít, ugyan-
akkor kapcsolódik a művészetéhez. Tartok kreatív foglalkozást gyerekeknek és felnőtteknek, és ez
nagyon sokat ad. Ugyanígy vállalom grafikai munkákat is, amikből tanulhatok: legszívesebben olyan
jellegűeket, amilyeneket esetleg még nem csináltam. De az alkalmazott és az autonóm művészeti
területet is menedzselni kell – ez ilyen skizofrén állapot. A kettő gyakran összefonódik, aztán szét-
válnak. Van átjárás közöttük, de a végeredmény tekintetében teljesen eltérőek, mintha különböző
nyelveken beszélne az ember. Nem jobb vagy rosszabb egyik sem, csak más. Nekem az a lényeg,
hogy napi huszonnégy órában vizuális dolgokkal tudjak foglalkozni.

✓ *Halper László*: Zenészként meg lehet élni, de én speciel nem tudok. Az életemben voltak olyan pe-
riódusok, amikor csak abból megéltem, hogy játszottam (például egy amerikai zenekarban Nyu-
gat-Európában, vagy amikor Deák Bill Gyulával zenéltem). Amikor jazzgitáros vagyok, akkor nem
feltétlenül élek meg belőle. Én mindig csináltam mellette mást, de hála istennek, olyan dolgokat, aminek
volt köze a zenéhez. Teljesen civil állásom nem volt soha. Ezt én sosem bántam, mert a rádiózást ki
nem hagytam volna az életemből. Például az, hogy Popper Péterrel egy műsorban beszélgethettem
két órát, nagy dolog, mert valószínűleg privát emberként nem hívhattam volna meg magamhoz, mi-
vel nem ismertem személyesen. A művészpályákon nagyon nagy különbségek vannak abban, hogy
kinek hogyan alakul az élete, azon belül mivel foglalkozik. Ha olyasmiket lehet még mellette csinál-
ni, ami izgalmas, akkor nem baj. Szerencsére nekem kellemetlen dolgot nem kellett még vállalnom.
A pénzért játszottam Deák Bill Gyulával, de ezt sem bántam. Egyébként azt hiszem, hogy annyira

nyilvánvalóvá tettem a környezetem számára, hogy én mit szeretnék, mire vagyok hajlandó, hogy engem olyanra nem kértek még fel, amit vissza kellett volna utasítanom.

✓ *Jurák Bettina:* Ha megnézzük Magyarországon a táncegyütteseket és a repertoárjukat, akkor azt látjuk, hogy leginkább olyan darabok futnak, amiket jól ismernek az emberek, például a *Carmen* vagy *A diótörő*. Sokkal nagyobb rájuk a kereslet, mint egy kevésbé ismert kortárs darabra, amit egy külföldi koreográfus rendez itthon – ez csak egy-két előadást él meg. Sok színház szeretne újdonságokat bemutatni, különféle koreográfusokat meghívni, mégis muszáj a klasszikusokat folyamatosan műsoron tartani, mert ezeknek van nagy közönsége, ez biztosítja a működésüket. Amikor a Pécsi Balettel táncoltam, előfordult, hogy még májusban is *A diótörő*-ben játszottuk a hópihéket. Számomra ez egy kicsit vicces volt, de ha a közönségnek ez kell, akkor muszáj ezt csinálni. Volt egy kedvenc darabom Péccsett, a *Lisztmania*. Akik látták, odáig voltak érte, mégsem tudott elég embert bevonítani az előadás, és le kellett venni a repertoárról. Mi, táncosok azért dolgozunk, hogy átadjunk valamit az embereknek, és sokszor azért nem csinálhatunk olyan előadást, amelyet mi szeretnénk – például egy szomorú, kortárs darabot –, mert az emberek nem feltétlenül azért jönnek a színházba, hogy szomorkodjanak, hanem hogy olyan élményekkel térjenek haza, amik kiszakítják őket a hétköznapiakból. Táncosként kevesebb lehetőség van az önmegvalósításra. Aki mégis ezt választja, az nehezen tud megélni belőle, és azt kell látnia, hogy amiért hónapokig keményen dolgozott, néha egy-két előadás után lekerül a műsorról. Ettől függetlenül hiszem, hogy megéri csinálni – gyönyörű szakma, a maga keserűségével.

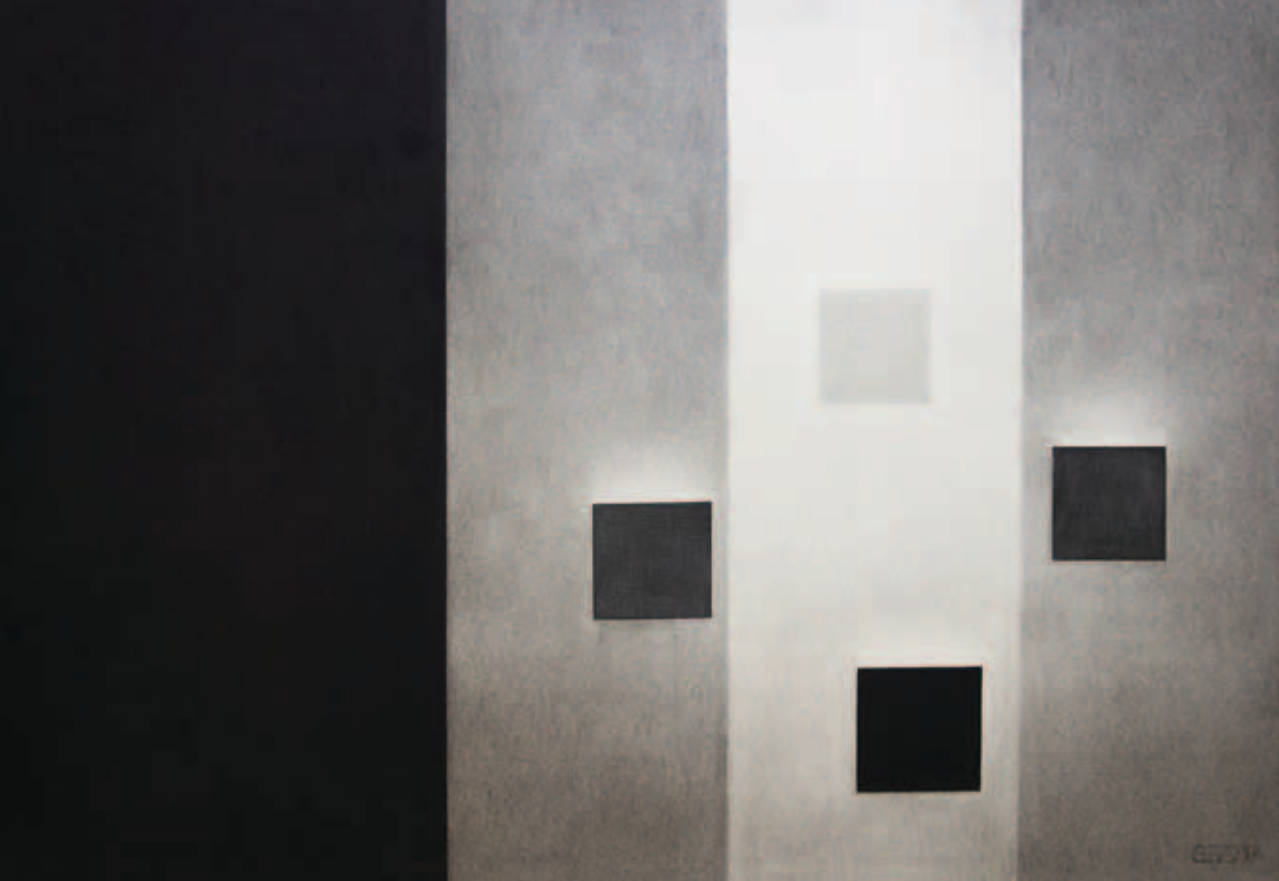
✓ *Batykó Róbert:* Én szerencsés voltam, mert amikor 2005-ben lediplomáztam, viszonylag hamar az acb Galéria tagja lettem. Abban az időszakban ráadásul még nagyon sok lehetősége volt a fiatal művészeknek pályázni ösztöndíjakra, különféle külföldi alkotótelepekre. A gyűjtői aktivitás is kezdett beindulni, érdeklődtek a kortárs fiatal művészek iránt. Volt egy ilyen jó hét-nyolc év, de ez egy hullámzó dolog a művészeknél is, és meg kell érteni, hogy nem lehet mindig felfelé ívelő a pálya, vannak benne hullámvölgyek. Ilyenkor érdemes valamilyen alkalmazott dolgot csinálni, amiből van bevétel, és közben tudod használni a kreativitásodat is. A tanítás elég gyakori példa erre, de voltak, akik az egyetemen híres festményeket másoltak. Én értek egy kicsit a tervezőgrafikához, és előfordul, hogy ilyen munkát vállalok.

✓ *Vincze Ferenc:* Vannak felkérések, amikre már azért mond nemet az ember, mert egyszerűen túl-vállalja magát. Rengeteg érkezik konferenciára, kritika- vagy prózaírásra – prózára nem szoktam nemet mondani, inkább a többire. Irodalomból meg lehet élni, de nagy a veszély, hogy az alkalmazott területein van mód ezt megtenni: szerkesztőként, oktatóként, rengeteg ilyen terület van. Konkrétan szépírásból megélni szerintem nagyon kevesek számára sikerül.

✓ *Hollós Ádám:* Ma Magyarországon a művészeknek – főleg a mi generációnkból – nagyon kis százaléka tud megélni abból, amit autonóm művészként alkot. Muszáj kompromisszumokat kötni. Én ezt megéltem-megélem, és nehéz, de úgy érzem, sikerült egy pici receptet találnom erre a helyzetre – nem hiszem, hogy univerzális, hogy bárki tudná alkalmazni, de nekem működött: van a megbízásra készülő munka, amit teljesen külön kell választani attól, ami a műteremben történik, és el kell menni ebben az egészséges határokig, mert muszáj. De a műtermen belül nem adni semmit – ott nincsenek kompromisszumok. Egy ponton túl el kell vállalni díszletek, falgrafikák kivitelezését – ott alkalmazott leszel. Ha ez az ára annak, hogy ma Kelet-Európában élhess annak, ami a szerelmed, ami embernek enged maradni, akkor ezt meg kell adni. Kérdés, hogy ezt milyen hosszan lehet csinálni – erre még nem tudom a választ. De átmeneti megoldásként működik.

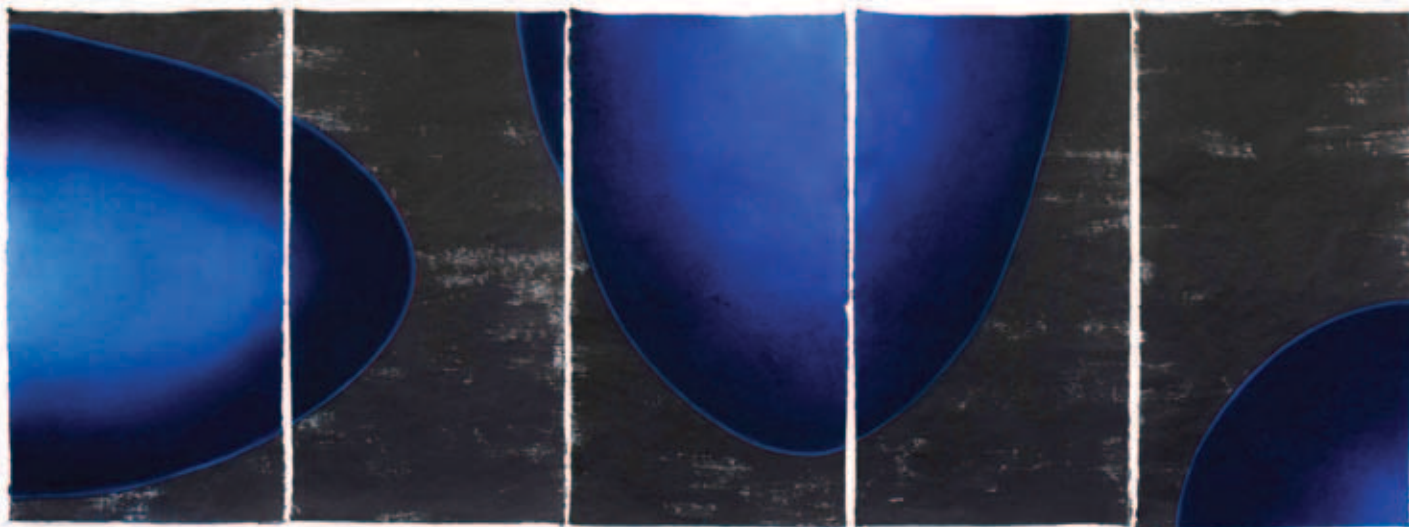
✓ *Oláh Dezső:* Rendel valaki egy hangszerelést. Van egy fő témája, és azt formába szeretné önteni. Amennyiben hallatszódik azon, hogy én vagyok, én készítettem, annak van egy bizonyos ára, de ha valami badarságot szeretne, az sokkal drágább. Vagy amikor valaki felhív, hogy nagyon szereti a játékomat, és kér, hogy egy vacsora alá zenéljek. Ilyenkor elmondom, hogy minél halkabban kell játszanom, annál többbe kerül. Számomra mindig nehéz kérdés az, hogy van egy elképzelés, egy produktum, és mondjam meg, hogy mennyibe kerül. Vannak nyilvánvaló költségek, amikkel lehet számolni, de egy művésznek az önmenedzselésen kívül még kufárkodnia is kell: mintha egy lóra alkudnánk, és kilóra meg kellene mondanunk, hogy mi mennyibe kerül.

✓ *Falvai Mátvás:* Az írásnál teljesen egyértelmű, hogy rendkívüli lemondások és nagy szerencse kell ahhoz, hogy kizárólag ezzel foglalkozhass. De még ez sem elég: az igazi tehetség és a kiszámítható termelékenység is sokat nyom a latban. Azok az emberek, akikre úgy tekintünk, hogy ők alapvetően

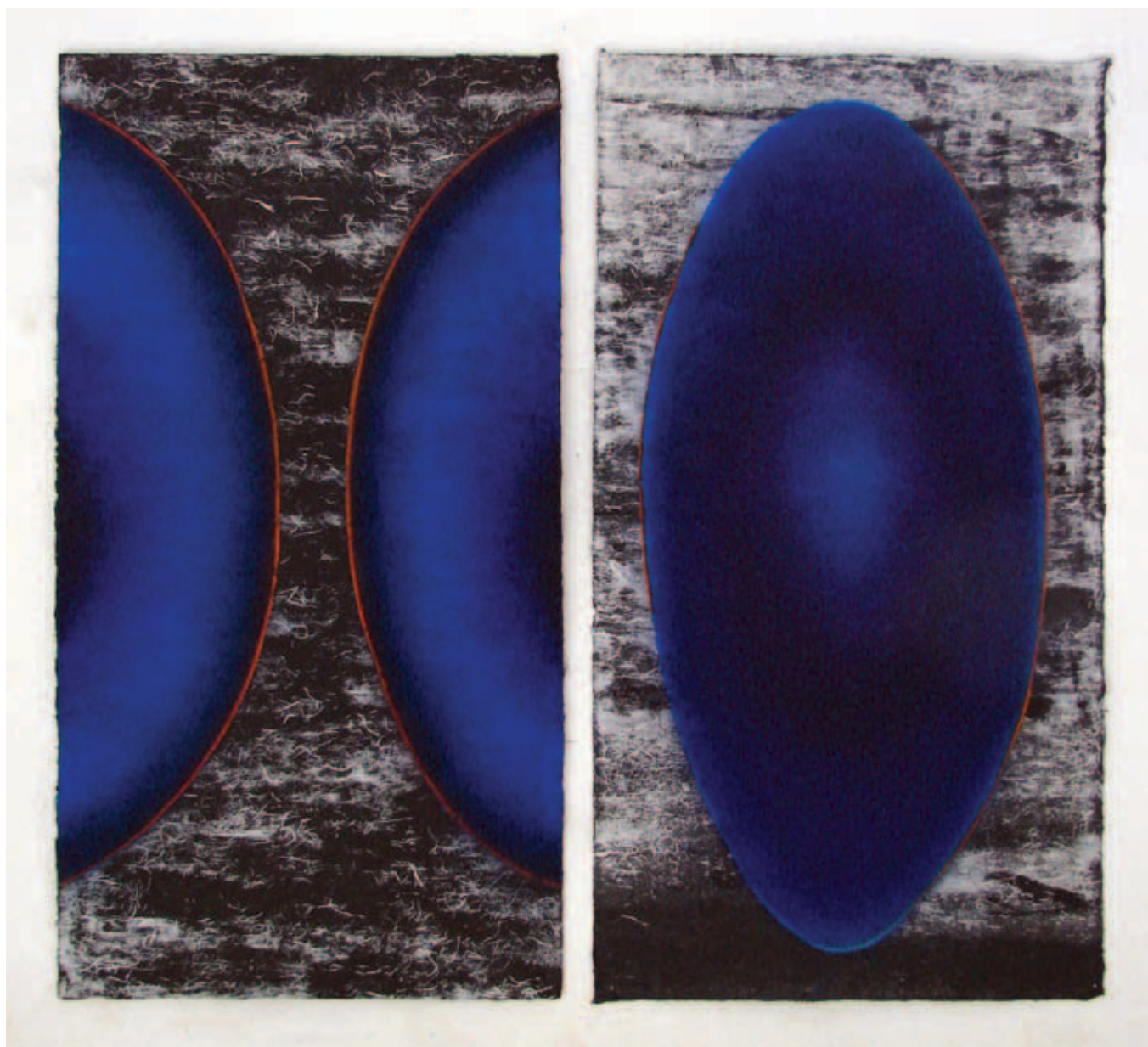

SZ. VARGA ÁGNES, Őrzők, 2017;
Kapu, 2017

CSUTOROS DAWN (HAJNAL), Érzéki csoda 3., 2017;
Érzéki csoda 1–2., 2016

az írásból, irodalmi munkásságukból élnek, legtöbbször nem a saját szövegeikből termelik a nagyobb bevételt, hanem különböző mellékes, irodalomközeli tevékenységekből: szerkesztésből, tanításból, alkalmi szövegek írásából, forgatókönyv-írásból, kreatív szöveg-írásból. Alkat kérdése, kinek mi a jobb: ha a megélhetésedhez szükséges bevételeidet azzal teremteted meg, hogy a művészi kompetenciáidhoz közel eső tevékenységet választasz magadnak, és a képességeidet próbálsd valamilyen módon kamatoztatni; vagy pedig ha egészen más dolgot csinálsz – mert ez esetben a pénzkereső munkád nem emészti fel az alkotó energiáidat. Ugyanakkor nyilván a készségeidből, elhivatottságodból adódóan limitált azoknak a tevékenységeknek a száma, amelyekre képes vagy mint alkalmazott tevékenységre, tehát a pénzkereső munkád valahol mégiscsak közel fog esni a képességeidhez. De hogy hol húzod meg a határt, mennyire távolítod-közelíted, az rajtad múlik. Én mindig is kommunikációval foglalkoztam pénzkereseti céllal, és ez valami olyan félutat jelent, ami elvileg távol áll az írástól és a művészettől, mégis megköveteli a kreativitást, az intuíciót, az írással megszerezhető szintetizálókészséget, arányérzéklet és lényeglátást. Vannak területei, amelyek mozgósítják azokat a képességeimet, amiket az írásnak köszönhetek, mégis viszonylag jól el tudom különíteni ezt a két életemet. Persze borzasztóan nehéz meggátolni, hogy a pénzkereset kannibalizálja a művészi létet, a kommunikáció ráadásul sajnos még mindig eléggé közel van az íráshoz, hiszen végső soron szövegalkotó, verbalizáló műfaj. A civil munkám tehát mégis elhasználna energiákat a sajátjának gondolt írói tevékenységeimtől, még úgy is, hogy az alkalmazott írói tevékenységem szintén képes örömet okozni, az sem kidobott idő, hanem jelen lehet benne úgy lenni, hogy ne érezze magát az ember megerőszkolva.

✓ *Jász Attila:* Öt éve vagyok főszerkesztő. Az első időkben nagyon zavart, hogy ennyi feladatom lett, mással is szerettem volna foglalkozni, a saját dolgaimmel. A pályám elején felmértem, hogy nagyjából három út adódik egy irodalmár számára, amiből meg lehet élni. Taníthat, de ezt kilőttem, mert azt láttam az idősebb barátaimon, hogy teljes embert kíván – tudtam, hogy nem lenne arra energiám, hogy mellette írjak. Fordíthattam volna, ami viszonylag nagy szabadságot ad, ha már jó fordító vagy – persze addig el kell valahogy jutni. Úgy éreztem, hogy alkatilag nem nekem való. Így maradt a könyv- vagy folyóirat-szerkesztés, ami azért jó, mert olyasmivel foglalkozhatok, ami amúgy is közel áll hozzám, és úgy adódott, hogy mindig sikerült kiharcolni, hogy ne kelljen mindennap bejárnom. Szabad kezet kaptam, csinálhattam úgy a dolgokat, ahogy nekem megfelelt. De az már egészen más helyzet, amikor úgy ébredsz fel egy reggel, hogy te vagy a főszerkesztő, és te mondod meg, hogy holnapról mi legyen. Ráadásul épp elvesztette a szerkesztőség az addigi irodáját, a fix támogatását, ott álltunk lefagyva, hogy se helyünk, se pénzünk. Ki kellett tanulni egy új szakmát, miután kitaláltuk, hogyan is legyenek a dolgok. Csináltunk egy vállalkozást, hogy a folyóiratot és a könyveket ki tudjuk adni. Egy ufó vagy alanyi költő mint egyéni vállalkozó, ez nagyon vicces. Ám ezeket meg kellett lépni, hiába nyomasztott. Az emberi lénynek meg kell terveznie, hogy egy napja hogyan épüljön föl. Már régen kitaláltam a magamét, és ebből nagyon nehezen engedek. Tudom, tapasztalatból, mikor működök jól. Lehetőségeimhez képest. Azt a kevés értékes időt nem szívesen fecsérelem a könyvelésre. Lehet ügyesen logisztikázni. Ha megcsináltam a dolgom – akkor is, ha nem írtam semmit, hanem például csak olvastam –, már nyugodt vagyok, és úgy érzem, hogy rendszerben vannak az ügyeim.

✓ *Szilágyi Csenge:* Én nagyon élvezem a szinkront, mert amióta az egyetemen nincs beszédóránk, ezt használom arra, hogy minél jobban blattoljak, és sok más készséget is fejleszt. Vannak olyan színészek, akiknek elviszi a színpadi hangjukat, nem tudnak már normális hangon megszólalni. Nagyon figyelek, hogy ezt elkerüljem. De egyébként van egy munka, amit úgy hívnak, hogy hangalámondás. A szinkron lehet művészet. Előfordult, hogy olyan nagy színészeknek kölcsönöztem a hangom, akiknek élmény volt átvenni a játékát. A hangalámondáson belül viszont azt nem szeretem, amikor reggel kilencre bemegyek, és gyermekszépségversenyeket mondok alá. „Köszönjük! Emily, hatéves.” Ilyenkor rosszul érzem magam, hogy ilyen műsorhoz valamit hozzátettem. De ha ott van az ember, nem mondhatja, hogy köszi, ezt nem. Szinkron nélkül a fizetésemből nem tudnék megélni.

✓ *Térey János:* A műfordítás kicsit olyan az író számára, mint a színésznek a szinkron – de mégsem ugyanaz. Mert ha a Vígszínházra gondolok, ott az a trend, hogy írj át. Ez ellen mindig harcoltam. Ha nem tetszik Dosztojevszkij vagy Shakespeare, írj helyette jobbat. De ha azt írta, én nem akarom megváltoztatni. Csak azt akarom visszaadni, amit a szerző kínál. Íróként jobban tisztelem, hiszen a kollégám, akkor is, ha halott. Azt akarom tükrözni, amit ő életében a papírra tett. Elképzelem az ar-

cát, milyen képet vágna, ha arról hallana, hogy valami nagyon hiányzik az ő kétszáz vagy ötszáz éve lezárt szövegéből, és valaki be akar oda passzintani egy monológot. De milyen alapon?

✓ *Féner Tamás:* Úgy látom, tapasztalom, tapasztaltam, hogy a fotográfiában olyan, hogy „főhivatású művész”, nem nagyon tud létezni. Az úgy van többnyire, hogy a fotográfus az alkalmazott fotó – ideértve a sajtófotót is – valamelyik területén keresi meg a mindennapit, és ettől a tevékenységtől teljesen függetlenül valósítja meg személyes alkotói programját, hoz létre autonóm művet. Talán egy-két könyvillusztrátor ha meg tudott élni a kreatív tevékenységéből, de hát többnyire az is alkalmazott fotó. Ezzel természetesen nem az alkalmazott alkotói tevékenységet minősítem, csak azt szeretném jelezni, hogy többnyire elválik a kétféle aktivitás. Arra is kevés példa van, különösen a jelentős alkotók munkásságában, hogy a napi tevékenységük közben keletkezett darabokat beemelnék vállalt életművükbe.

➤ **A digitális korszak, amikor mindent nagyon gyorsan és könnyen el lehet érni, mennyire változtatta meg a művészi életeteket, illetve a művészetnek a befogadókhoz való eljuttatását? Segítség vagy hátrány az internet?**

✓ *Halper László:* Nagyon ambivalens ez a helyzet, sok oldala van. Én a fotósokat irigylem, tudniillik ha felteszek egy számot a Facebookra, azt meghallgatni minimum 4-5 perc – a jazzfelvételek viszonylag hosszúak. Töredéke jelentkezik like-ban ahhoz képest, amikor posztolok egy fotót magamról. Egy képet befogadni egy pillantás, a zenét viszont több idő végighallgatni. Ebből a szempontból a fotó az interneten nagyon előnyös. Az viszont kétségtelen, hogy egy YouTube-linkkel sokkal több emberhez el lehet jutni, mint egy lemezzel. A koncertfelvételeimnél öt-hatezer megtekintés van, ennyi lemezt eladni elég nehéz lenne – ez természetesen előnyös dolog. Cserébe ebből semmiféle bevétel nem, csak reklámértéke lehet. Egyetlen nagy dilemma van, és ennek nem tudom, hogy mi lesz a megoldása, valószínűleg más sem tudja, az idő fogja eldönteni. A Beatles együttes a *Bors őrmester* albumával megmutatta, hogy egy lemez olyan, mint egy verseskötet: van tartalma, annak pedig eleje, közepe és vége. Ez nemcsak a kifejezetten koncepcionális albumokra vonatkozik, hanem minden esetben komoly munka van abban, hogy egy kiadott lemez kerek egész legyen. Korábban főleg egy-két slágeres kislemezek voltak. A mai fiatal zenekarok nem értik, hogy minek albumot csinálni, mert eladni nem lehet, és megelégszenek azzal, hogy föltesznek az internetre egy-két számot, ami szerintem visszalépés – egy nagyobb koncepcióból visszamentünk egy kisebbbe. Az én generációm még nem tud nem lemezt csinálni, mert az a műalkotás. Én nem tudnám azt mondani, hogy soha többé nem készítek albumot, még akkor sem, ha azt mondják, hogy elavult, mert még abban a koncepcióban gondolkodom. Egy picit szomorú, hogy a fiatalabbak ezt nem értik. Nekem még az is fontos, hogy milyen borítója van egy lemeznek, az is a része. Sokan azért is sírják vissza a régi bakelitlemezeket, mert annak nagy borítója volt, abban a méretben már egy rendes műalkotást lehetett csinálni. Nagyon nehéz azt látni, hogy később mi lesz, és azt is, hogy a muzikusok, zeneszerzők hogyan jutnak jogdíjhoz, azaz hogy amit csinálunk, hogyan fordul át bevétellé.

✓ *Féner Tamás:* A digitális fényképezés alapjaiban változtatta meg a képkészítéshez való viszonyunkat. Az analóg fényképezés induktív tevékenység: egy előre elhatározott program szerint fényképezek, a fényképezés mennyiségi korlátját jelenti a rendelkezésre álló filmanyag – a digitális fényképezés deduktív folyamat, gyakorlatilag korlátlan képmennyiséggel. Így – sajtóban legalábbis – a kreatív tevékenység a szerkesztőé, aki kiválaszt. Kétségtelenül a digitális fényképezés tette a fényképezést igazán demokratikussá. Mindenki művész. Persze, ez azért az irodalomban sincs másképp: gondoljunk Hazafi Veray János halhatatlan, sokat publikált életművére. Vizsgálatok mutatják, hogy a befogadói oldal egészen másképp viszonyul a generatív, mondjuk, amatőr képhez, mint a szervezethez, amit fotográfus készített. Én ugyan analógban fényképezek, de a digitális világot nem lehet elkerülni. Ráadásul mindig is fotósorozatokban gondolkodtam, képi szövegeket csináltam. Sajtóbeli megjelenésük az amerikai képszé forma, ami egy elég bonyolult szerkezet. Ez a '20-as évek végén alakult ki Németországban, aztán leginkább Amerikában terjedt el – ezek képi szövegek. Ha az interneten megnézzük egy online közleményben – most ez a sajtófotó legfontosabb felülete – a képgalériát, akkor lényegében egy képet látunk egyszerre, azaz ez időben működik. Ha én összeállítok a nyomtatott újságban egy képsort, az térben. Meg tudom határozni, hogy milyen sorrendben lássa őket a néző, egyszerre lehet őket látni, rájuk lehet közelíteni. Az interneten a kép lényegében csak fekvő lehet a képernyő alakja miatt. Nem lehet játszani azzal, hogy milyen irányba induljon el a kép olvasása. Ez hasonló ahhoz, mint egy lemez a zeneszámok sorrendjével. A kiállításnak is van egy olvasási sorrendje.

✓ *Vincze Ferenc*: Az internetes megjelenésekkel a kompozíció szűnik meg lényegében. A net nem rossz, csak egyszerűen megváltoztat bizonyos formákat, vagy előhoz új, rövidebbeket. Egy hosszú elbeszélést senki nem fog – vagy csak nagyon nehezen – végigolvasni a neten, egy regényt pláne nem. Viszont megjelennek azok a régi formák, amik a napilapokból veszték ki: ezek tárcanovella-ként futottak, vonal alatt közölték őket régen. Ha megnézzük a mai napilapokat, nem nagyon vannak már. Léteznek különböző publicisztikai formák, de a tárcanovella megszűnt. Az internettel mintha ez a forma kezdett volna visszajönni, mert rövid írásokra van szükség, öt-hat hétezer karakterre, amelyek két-három gördítéssel már végigolvashatók, és ezek a formák egyre inkább előtérbe kerülnek. A szépirodalom mellett ez megfigyelhető a különböző alkalmazott területeken, mint a kritikánál is: az online kritika rövid. Ez pedig hatással van arra is, ami a folyóiratokban megjelenik, mert ők ráálltak arra, hogy inkább közölnek hosszabb lélegzetvételű, elemző kritikákat, mivel nem tudják felvenni a versenyt azzal, hogy az online felületen hetente megjelenik tíz kritika, ők meg havonta tudnak közölni, mondjuk, hatot. Az az érdekes számomra, ahogy az internet kezdett megváltoztatni bizonyos bevett műfajokat, és nem azt figyelem, hogy ez mennyire bántja az én szövegeimet. Ezek a rövidebb formák aztán később egy kötetben érik el esetleg egy olyan funkciójukat, ami a neten még nincs meg. Így a kettő nagyon szépen együtt tud működni: megszületnek rövid szövegek, amelyeket aztán – ha az ember próbál valamiféle koncepcióban gondolkodni – a végén kötetként össze lehet állítani. Eléggé bevett gyakorlattá vált, hogy például blogokon megjelennek bejegyzések, szövegek, és a végén készül belőlük egy könyv, ami sok esetben az eladhatóságot is növeli, mert aki követi valakinek a blogját, ismeri, és szívesen megveszi kötetként.

✓ *Boros Mátyás*: Az interneten nagyon nyomasztó az a hatalmas mennyiségű anyag, ami rázuhan az emberre. Ám a klasszikus, analóg tudást nagyon érdekes összekapcsolni az online világgal, izgalmas fúziók jönnek így létre. Amikor birtokában vagy egy technikai tudásnak, amire hat valamilyen tartalom az internetről, és ezt valahogy vissza is tudod forgatni, nagyon szép kapcsolódási láncot lehet ebből építeni. Ráadásul így az analóg világ mégsem tűnik el igazán. A személyes találkozást a műtárggyal egyébként sem lehet pótolni. Az internet meg nagyon jó eszköz híradásra, terjesztésre, információ- és inspirációszerzésre.

✓ *Jász Attila*: Ha lehet, védem magam az internettől. Ha lehet, délelőtt nem netezek, amúgy is minden utolér. Másrészt iszonyatosan jól használható kutatáshoz. Ha megvan a téma, sokkal könnyebb bármihez hozzájutni, mintha el kellene mennem, mondjuk, egy londoni könyvtárba elolvasni egy könyvet. Hiszek abban, hogy egyedi, amit csinálók, és nem zavar, ha valaki hasonló témáról ír. A könyv nekem olyan, mind a CD: van egy adott tartalom, ami abba belefér. Már nem lehet bele-, hozzá- vagy átírni. Természetesen nem olyan friss, flexibilis, mint a virtuális világ. Ám azzal, hogy nagyon rövid idő alatt hihetetlenül hatalmas információhoz jutsz hozzá, nagyon felszínessé teszi a befogadást. Az olvasás sem ugyanolyan digitális felületen. Olvasok az interneten is, de másképp és mást. Van nyomtatott és online folyóiratunk is, ugyanazok a szerkesztők csinálják, de másképp szerkesztik: mások a szempontok. Tudnunk kell, hogy az ötvenoldalas tanulmányt ne az interneten jelentessük meg, a másfél flekkes színes szöveg viszont a netre való.

✓ *Oláh Dezső*: Egy olyan szigeten élem az életemet, ahol megpróbálok minél több zavaró tényezőt kizárni, csak a zenével próbálok foglalkozni. Számomra nagyon jó az internetben az, hogy minden ott van, és közel van. Az, hogy Bartók teljes életművébe bármikor bele tudok hallgatni, fantasztikus. Szeretek fizetni azokért a tartalmakért, amiket értékes vagy jó minőségű információnak tartok. Emiatt tanításhoz és zeneszerzéshez, hangszereléshez előfizetek egy olyan megosztóra, ahol bármilyen darabot több hangszerelésben meghallgathatok a világ legjobb kiadóitól. Az internet többi részétől viszont óvakodom, például a közösségi oldalaktól, de közben pedig muszáj használnom őket, mert máshogy nem lehet eljutni emberekhez. Ráadásul azért is muszáj online jelen lenni, hogy bizonyos számokat produkáljunk. Hiába próbáljuk ezt eltitkolni, a zenei világban ez így van. Adott szám alatti klikkelés, nézettség alatt egy zenekar nem zenekar – ezeket a számokat el kell érni. Egy szervező azt mondja, hogy oké, ide szeretne valaki jönni hozzánk játszani, az összes zenei díjat megkapta, de alig pár százan nézték meg a videóit – biztos nagy a család –, ki fogja meghallgatni élőben? Ez egy nagy nyomás.

✓ *Jurák Bettina*: Hihetetlenül felgyorsult a tartalmak fogyasztása az interneten. A YouTube megmutatja nekem, hogy a videóimat átlagosan mennyi ideig nézték. Amikor láttam, hogy a négyperces da-

rabot két percig nézték, arra gondoltam, hogy nem igaz, hogy ennyire rossz, hogy abbahagyja a közepén. Annyira rohannak az emberek, hogy nem tudják végignézni, ha már elkezdték? Sokszor magamat hibáztatom, de közben tudom azt is, hogy ez így működik, mindenki rohan.

✓ *Hollós Ádám:* Azokon az applikációkon, amelyek képeket mutatnak, egyszerűen egy cunami zúdul rá az emberre jobbnál jobb vizuális alkotásokkal. Őrületos mennyiségű anyag van fent. De létezik olyan alkalmazás, ami bármilyen saját fotóból egy algoritmus alapján olyan festményeket hoz létre, amilyeneket kézzel megcsinálni iszonyatosan sok meló lenne. Ráadásul okosan rakja össze a program a színeket, a formákat. De ez nem ugyanaz: feltenni egy képet vagy videót a netre, az ízelítő. Nem szabad a nézettségeket vagy a lájkokat azonos szinten kezelni azzal, hogy az adott műtárgy előtt élőben mi történik.

✓ *Batykó Róbert:* Én a képeimnek csak egy részét töltöttem fel az internetre, nincs saját weboldalam sem – ez egyfajta hiányosság, ugyanakkor a galéria honlapján meg lehet találni a munkáimat, illetve van egy blogom is. Bár nem ártana most már kicsit rendszerezni a lassan tizenöt évnyi alkotói tevékenységet. Egyébként már jó ideje csak szakmai dolgokat osztok meg a Facebookon is, hogy akiket érdekel, tudjanak róla, hogy egy kiállítás mikor nyílik meg, hol lehet megnézni. Ennél viszont sokkal fontosabb a vizuális területen alkotóknak, hogy az internet egy tárhely, ahol bármire rá lehet keresni, és a legszélsőségesebb, legmarginálisabb témában is több száz képet lehet találni. Hihetetlen, hogy miért töltenek fel az emberek képet mindenféle furcsaságról. Volt olyan időszak, amikor szemetet, utcán eldobott tárgyakat festettem, és találtam több olyan blogot, ahol az emberek minden nap lefotózták a szemetüket. Végignéztem vagy kétszáz képet, amiből hármat tudtam használni. Mostanában különféle operációs rendszereknek a hibáit keresem, és erről is töltenek fel képeket. A digitális kor a hagyományos festészetet meg tudja termékenyíteni, az absztrakt művészet területén nagyon érdekes új hatások jönnek pont ebből a digitális világból. Én létrehoztam egy saját tervezésű festőgépet, egy ideje azzal dolgozom. Ennek segítségével nem hagyományos technikával – ecsettel – viszem fel a festéket a vászonra, hanem ez a kaparógép egy printelt felületet imitál.

✓ *Szilágyi Csenge:* Amikor megjelentek a hivatalos weboldalak, mindig úgy éreztem, hogy nekem nem lesz. Aztán már annyian jelöltek be a privát Facebookomon, hogy úgy döntöttem, inkább csinállok egyet. De nem hirdetem sehol, az ismerőseim nézik meg leginkább. Nem fektetek ebbe energiát. Főként azért sem, mert például egyszer elszavaltam a *Szomorú samurájt*, ami körül nagy hírverés volt, megnézték ötszázezren, és hirtelen elkezdtek mindenhol keresni: reggeli tévéműsorok, rádió... Olyan érzés volt, hogy ezek szerint eddig én nem csináltam semmit? A Csehov, amit játszom, az semmi? Egy hülye délután egy vicces videót felrakok a netre, és rögtön ilyen érdeklődést kapok? Nem éreztem, hogy ezt meg kellene lovagolnom, és még rosszul is esett. Mintha az eddigi munkám semmibe lenne véve. Az internet sok lehetőséget kínál, lehetne híressé válni általa, lehet befutni ideig-óráig, de az a végén nem én leszek.

✓ *Térey János:* Könyv manapság nem jelenik meg – pláne regény – tréler nélkül. Nyilván nekem is abban segít az internet, hogy váratlan helyekre jussak el. A vizuális tartalmakkal megtámogatott irodalom ki tud nyitni olyan ajtókat, amelyek eddig zárva voltak. Aki húsz éve olvas, azt nem kell biztatnom, hogy folytassa. Viszont ha azt szeretném, hogy táguljon ez a kör, akkor biztos, hogy nem húzódnak a sáncaim mögé. Kötelező a közösségi média, akkor is, ha nincs energiád – ilyenkor segít benne valaki, például a kiadód. Lehet látni, nagy csodát nem úgy teszel, hogy gyermeked videót posztolsz. A fellépéseket viszont fontos úgy megszervezni, hogy azok egyfajta performanszok legyenek. Ilyen értelemben a slam volt az utolsó áttörés a magyar költészet történetében – ha egyáltalán oda sorolható, mert inkább kiegészítő jelenség –, mert az tudott újra tömegeket mozgatni. Nagy László vagy Juhász Ferenc egy-egy fellépése a hetvenes években a Fészek Klubban még tömegeket mozgatott, ha Latinovits szavalta őket. A mi esetünkben nagyon sok áll azon, hogy te mint előadó mit tudsz nyújtani. Én például a memoritereket leszámítva – azokat muszáj volt – sohasem adtam elő fejből sem saját szöveget, sem a másét, de valakinek ez tökéletesen megy. Nagyon fontos, hogyan tudod egy fellépésen a nézők figyelmét ébren tartani – ehhez nem kell botrányhősnek lenned, nem kell vad dolgokat mondanod, de íróként sem közömbös, milyen előadó vagy.

(folytatjuk)

GRÓH GÁSPÁR (1953) Budapest

GRÓH GÁSPÁR

Nyomozás mulasztási ügyben

Cs. Nagy Ibolya: Farkas Árpád

Öt évtized ha nem is történelmi távlat, de valaha két nemzedéket jelentett, a mai változások dinamikája szerint még több korszakváltást. Ötven év elteltével ezért nehéz elképzelni, milyen világ volt az, amelyben Farkas Árpád költészete megszületett, kibontakozott és majdhogynem le is zárult, de legalábbis nem követte a kezdetekhez hasonlóan gazdag versszüret. Cs. Nagy Ibolya Farkas Árpád költészetének elkötelezett híveként nemcsak megmutatja ennek az életműnek kivételes értékeit, hanem arra is magyarázatot keres, hogy miként lehetséges a tüneményes indulást és gyors virágzást követően az, hogy a költő – nem tudok jobb kifejezést – mintegy leszokott a költészetéről. Ezért olykor úgy érezhetjük, Cs. Nagy szeretetteljes szemrehányással fordul Farkas Árpád felé, miért nem írt többet, miért érte be ennyi verssel. Talán ezért is kap különösen nagy szerepet az életmű történelmi háttere mint egyik magyarázata ennek a sajátos, bár nem egyedi, fél-elhallgatásnak. És ezért teszi fel már az első oldalakon a kérdést, hogy (terjedelmét tekintve) „miért csak ennyi?”. Nem fogadja el Kányádi Sándor bölcs humorral fogalmazott válaszát, miszerint Farkas Árpád „mindig a válogatott műveit írja”. Kányádi, akinek egykori gazdag versfolyama úgy negyedszázada ugyancsak vékonyan csörgedezik, ugyanazon történelmi korszak lakójaként maga is megtapasztalta, hogy mit jelent, amikor egy költő verseinek legfontosabb, ám igencsak keserű ihletője a kisebbségi sors, amelyben egy tradicionális kultúrát nemcsak egy természetes korszakváltás, hanem az osztályharc kegyetlenségét agresszív nacionalizmussal ötvöző diktatúra akar megsemmisíteni. A felnevelő közeg adta élményvilág és az ellenállás adta küldetéstudat ezek szerint lehet ihletőerő, de nem korlátlan energiaforrás. Cs. Nagy Ibolya meggyőző alaposággal tárja fel a külső körülményeket, de nem találja meg bennük a végső magyarázatot, és végül ezt mondja: a „meg nem született versek, a *mulasztás vétke*, ha van, a költőé”. Ez az elégedetlensége olyan erős, hogy a fotómelléklet egyik képaláírásában is visszatér: „Édesapja is kevesli a verseket” – olvashatjuk egy kettős portré alatt.

Van ebben igazság, de költészetének ügyében mégis a költő a legilletékeesebb. Lehet ugyan a verset akarni, de nem biztos, hogy szerencsés dolog a műzsákkal erőszakoskodni. Farkas Árpád ennek tudatában marad olyan költő, aki csak akkor ír, amikor kikívánkozik belőle a vers. Ez pedig nem szándék vagy szorgalom kérdése. Kányádira is gondolva látnunk kell, hogy az 1989–90-es fordulat nemcsak a politikai rendszert, hanem ezzel az irodalomteremtés társadalom- és személyiség-lélektani hátterét is megváltoztatta, egyúttal átformálta a befogadói-kritikai teret is. A diktatúra korának vezető alkotói, Farkas Árpádtól Kányádin át Sütő Andrásig, akiktől közösségük hosszú éveken át várta a mindennapi lelki elsősegélyt, elvesztették azt a figyelmet és megerősítést, amit annak előtte megkaptak. Mi több, a megváltozott kommunikációs térben, a születő, majd rögzülő új kánonban már-már helyet sem kaptak, vagy éppen durva támadásokat kellett elszenvedniük. Megszólalásuk vagy hallgatásuk ma már valóban magyarázatot követel, mind kevésbé értetődik magától, hogy mivel, milyen szürreális valósággal szemben vívták ki autonómiájukat, és hozták létre életművüket. Magyarázat, történelmi lecke tehát kell, a valamikori, egyenesen kultikusnak tekintett alkotók és alkotások, elszakadva valahai közegük valóságától, ma keveseknek mondják el azt, amit egykoron: megélt világuk lírai mélysége, természete nem ismerhető meg reflexiójuk tárgyának és közegének ismerete nélkül. Az pedig végképp nem az alkotók vétke, hogy az utókor felejteti akar.

Nem kell mondani, mit jelentett, hogy 1989-ben drámai véget ért az újkori Európa talán leghoszszabban fennmaradt nyílt diktatúrája. Az viszont ijesztő, hogy a róla való tudás mennyire töredékes, és a rá emlékezés helyett a felejtés kultúrája hódít. Ijesztő, olykor félelmetes ez azért, mert a demokráciát és benne az új, szabadon növekedni tudó szellemi világot az egykori rendszer köveiből kellett felépíteni – szellemi-erkölcsi téren is. Az eredményt ismerjük. Az anyagi és szellemi kifosztottság birodalmának kényszerű igénytelenségre és önlefokozásra kárhozott lakói sok mindent

el szeretnének felejteni, de elrabolt életük évtizedeken át elfojtott vágyainak kapkodó megvalósítása eleve nem sok jót ígért – és a jövőt tekintve is életveszélyes. A túléléshez évtizedeken át nélkülözhetetlen volt az igények lefokozása. Ezt a leépülést a generációkon át zajló kegyetlen agymosás tette még súlyosabbá. Nem mindenki tanulta meg, hogy különbséget tegyen a kényszerűségből tudomásul vett értékpusztítás és a világ változásából következő értékváltás és értékválság között.

Cs. Nagy Ibolya vállalta, hogy meghatározza Farkas Árpád életművének helyét egy újraformálható értékrendben. Pontosabban: visszaadja neki azt a rangot, amit a posztmodern kánonban elvesztett. Meggyőződése, hogy ez a mű ma ugyanúgy nincs méltó helyén, ahogyan a korábbi világ hivatalosságában sem lehetett. Nincs könnyű dolga, mert az egykori olvasók (akkor még voltak!) körében és a kritikai életben (akkor még az is volt!) Farkas Árpád megkapta azt az elismerést, amit az egykori hatalom szűkösen adagolt. Mára azonban a valahai, a nemzeti fennmaradást, kisebbségi jogvédelmet szolgáló közösségi „ellenkultúra”, ahogyan maga a kultúra általában, elvesztette akkori megbecsültségét. Cs. Nagy Ibolya számol ezzel a helyzettel, de mégis zavarban van, amikor arról kell írnia, hogy Farkas Árpád költészete addig virágzott igazán, amíg verte a jég: a diktatúra világának nyomása alól kiszabadulva az átalakulás keszonbetegsége nem tette lehetővé, hogy a kezdekhez hasonló gazdagsággal áradjon ismét költészete.

A történelmi léptékű politikai változásokkal egyenrangú fordulat következett az irodalom és általában a művészet helyének, szerepének megítélésében is. A hirtelen kinyíló világ impulzusai, kultúrafogyasztási szokásai radikálisan különböztek attól, ami a diktatúra korát jellemezte. Farkas Árpád és annyi társa számára az ellenállás életforma és küldetés volt, amely a változásokkal egyidejűleg elvesztette önmagáért való érték voltát. Azok az értékek, amelyek ennek az irodalomba mentett emberi, polgári, nemzeti, erkölcsi, lelki, szellemi ellenállásnak központi tartalmát jelentették, a paradigmaváltott irodalom érdeklődési és érdekkörének perifériájára szorultak. Sőt, az irodalom beháborújában pozícióját inkább csak kereső, mintsem autonóm módon meghatározni képes új hullám a maga identitását a korábban is gyanakvással és ellenségesen kezelt értékek kétségbe vonásával, legalábbis ironikus kezelésével erősítette. E törekvés jegyében született meg az a kritikátípus, amelyről Cs. Nagy könyvében ezt olvashatjuk: „az ideológiai idegenkedést igyekezett esztétikai köntösbe burkolni”.

Cs. Nagy Ibolya kötetében e kétpólusú szellemi erőter léte magától értetődik, és az is, hogy ő egy új ellenkultúra részeseként a hagyományok folytathatóságának elvi alapján áll. Ebből következően műve kimondatlanul is vitairat: vállalja, hogy ne csak az életművet elemezze, hanem apologétája is legyen. Nem is csak Farkas Árpádnak, hanem az általa (is) képviselt értékeknek, annak a költői alapállásnak, amelyben kulcsszerepet kap a nemzet-paradigma, a közösség képviselője, a hagyomány, aminek esztétikai és – horribile dictu – erkölcsi tartalma is van. Az első kötet első verseiről írja: „már alapvetésként mutatja a költői szemlélet meghatározó vonásait: a költői programá emelt közösségi-plebejus életelvet (*Apáink arcán*), és azt az emberi életreményt (*Húszévesen*), amely a hit megbicsakló vaksága nélkül is képes az életszépségek meglátására, s bízik a költészet életformáló erejében; s a költői akaratérőben, a személyiség önvédelmi erejében”.

Világos képlet. Ez a gondolkodásmód verseket hív elő – de ha elvész az a reménység és az a hit, amire épül, akkor nincs miért verset írni. Valami ilyesmi történhetett a hetvenes évek végén, és ezen nem változtatott a nyolcvanasok végének fordulata: a demokrácia (hm...) szabadverseny–piac–globalizmus uralta világában másként, de ugyanazok az értékek kerültek a „mainstream” gondolkodás széptani célkeresztjébe, mint a bolsevik típusú diktatúrákban. Nem véletlenül, mert sokban ugyan kizárja egymást a piaci és a tervutasításos szemlélet, de a gazdaság és a növekedés kultúrában megegyeznek, ahogyan abban a nemzetföltöttségben is, ami összeköti a proletár internacionalizmusát és a pénzvilág globalitását. Ez a folytonosság önmagában is elegendő ok lehet Farkas Árpád alkotókedvének elapadására. Aki legtermékenyebb alkotói korszakát egyéni és közösségi jogainak, kultúrába épített identitásának, a maga organikus világának védelme jegyében élte, mihez kezdjen, ha kihátrálnak mögüle azok, akiknek érdekében vállalta ezt a küzdelmet?

A képlet tetszetős, de legfeljebb részben igaz: Farkas Árpád költészete már jóval korábban takarék lángon működött, 1979-es harmadik kötete (*Alagutak a hóban*) volt az utolsó, amely egészében új verseket adott közre. Ezután következett a magyarországi könyvpiacra érthetetlenül el nem jutott, ezért máig lényegében ismeretlen, ragyogó kispróza-összeállítás (*Asszonyidő*, 1981). Azóta gyerekkoroktól kívül válogatott verseinek gyűjteményei jelennek meg, utóbbiak néhány új költe-

ménnyel kiegészülve. Ami azt igazolja, hogy Farkas Árpád költészete nem avult el, verseire valós igény van ma is.

Cs. Nagy Ibolya könyve szeretetteljes pontossággal mutatja meg, hogy miért. Farkas Árpád számára az élet bensőségessége és metafizikája költőként is fontosabb az aktuálisan meghirdetett ideológiai vagy esztétikai irányelveknél. A mindent letipró növekedésnél több az értékörzés, a szocialista rémálom falurombolásánál és a világfalunál a szülőfalu. Monográfiája folyamatában, kötetről kötetre haladva tárja föl e látásmód történetét és törvényeit, értő és érzékeny elemzésekben igazolja e költészet létjogosultságát. Szemlélete irodalomelméleti megalapozásában Barta János elgondolásai segítik, vizsgálataiban olyan rokon szemléletű kritikusok és irodalomtörténészek munkáihoz fordul, mint Bertha Zoltán és Görömbei András. Így mutatja be, milyen árat kellett fizetnie Farkas Árpádnak azért, hogy a számára fontos értékeket és eszményeket képviselhesse. Mielőtt túldramatizálnánk történetét, mondjuk ki: ez az ár szerencsére nem volt megfizethetetlen. Cs. Nagy Ibolya él azzal a lehetőséggel, ami abból adódik, hogy egy alkotásokban nem bővelkedő életművet vizsgál, és így marad tere a költő korának megmutatására – hiszen a mű és háttere összetartozik. Így a könyv igen informatív és lényeglátó történeti áttekintést kínál a diktatúra korának romániai belviszonyairól. Olvasója is megtudhatja, hogy Sepsiszentgyörgyön, ahol a költő élt és alkotott, az a Király Károly tartott védőernyőt az akkori fiatal szerzők törekvései fölé, aki a román pártállam legmagasabb funkcionáriusi köréhez tartozva befolyását mindig közössége érdekében használta. (Amíg ő volt a megye pártbizottságának első titkára, alighanem Kovászna volt „Románia legvidámabb barakkja”. És amikor Ceaușescu az átmeneti engedmények után megindult a nyílt sztálinizmus útján, Király volt az, aki a nemzetközi nyilvánosság előtt egyedülálló módon otthon élve lett a Román Kommunista Párt Politikai Végrehajtó Bizottságának póttagjából a mindenható főtitkár és rendszere egyik legelszántabb bírálója.) Farkas Árpád és mások pályakezdésében sokat jelentett, hogy viszonylag konszolidált közegben indulhatott, nem volt része súlyosabb meghurcoltatásokban, és írásai többnyire nyilvánossághoz juthattak. Mint tudjuk, a költő akkor arat, ha a vetését elveri a jég: valóban, a diktatúra jégverése a maga módján nagyon sokat adott ezen évtizedek irodalmához (ezt a valaha a Duna-delta gulágját megjárt Páskándi Géza fejtette ki). A sokféle sérelem, a személyes és kollektív jogok megvonása, a cenzúra, a magyarság beolvasztását célzó román (*nemzeti!*) szocializmus, a hétköznapi életkörülmények tudatos ellehetetlenítése – és sorolhatnánk a rémségeket – állandó szellemi kihívást is jelentett. Ezzel maga a diktatúra teremtett olyan légkört, amely meghosszabbította a nemzeti irodalom és a költészet kiemelt szerepének korát, az irodalomnak irodalmon túli értéket kölcsönzött, s ezzel a romantika legnagyobb korszakához hasonlíthatóan egzisztenciális tétet adott a költészetnek. Cs. Nagy Ibolya kötetének különleges értéke, hogy elbeszéli ezt a Romániában az 1920-as években kezdődött történetet. Ezért nem pusztán Farkas Árpád és generációja (az oly sokszor emlegetett első Forrás-nemzedék) 1970-es évektől kezdődő hányattatásairól ír, hanem a Trianonnal kezdődő romániai magyar szellemi élet egészébe ágyazza e nemzedék jelentkezésének történetét, ebben a koordináta-rendszerben vizsgálja szellemi hátszágát, kapcsolatrendszerét. Ennek az irodalmi közegnek legfőbb jellemzője, hogy egy pillanatig sem csak önmaga: a nemzet szellemi-közösségi centruma, ezért folyamatai, szövetségei és viszáljai önmagukon túlmutatnak. Meglehet, ez a modell máshol anakronisztikus volna – de éppen ebben, az időből kiesett aktualitásban rejlett varázsa is.

Az elmúlt negyedszázadban ez az irodalmiság látszólag nem nélkülözhetetlen, és semmi esetre sem divatos. Ezért szorul magyarázatra és védelemre: így ez a könyv nemcsak Farkas Árpádról szól, hanem nemzedék- és kortársairól is, Király Lászlótól Szilágyi Istvánig, Lászlóffy Aladártól Csiki Lászlóig, Szilágyi Domokostól Kányádiig, Sütő Andrástól Székely Jánosig, Bálint Tibortól Beke Györgyig és annyi más, hol átfogó életművel, hol egy-két kiugró alkotással irodalmat építő alkotóig.

Cs. Nagy Ibolyának nem volt könnyű dolga, hiszen egy élő alkotó gyakorlatilag lezárult életművének bemutatása igencsak kényes feladat. Maga a mű, a kevés kötet, a kevés vers érzékeny elemzések finom szövetségében jelenik meg, értő szeretettel rajzolt portrét kap így az olvasó. Farkas Árpád költészetének földolgozása során Cs. Nagy Ibolya a romániai-erdélyi félmúlt történelmének áttekintését illetően is úttörő munkát végzett. Ennek során megmutatja a diktatúra sokféle arcát, az emberi kiszolgáltatottság változatait. Azt, ahogyan a központi elvárásoktól függött, hogy mi legyen egy lap címdalán, mit kell ünnepelni – de a pillanatnyi, helyi lehetőségektől függött, hogy mit lehet megjelentetni, mi az, ami még éppen átcsúszhat a hol tompuló figyelmű, hol hisztérikus cenzúrán,

hol található állást a magyar író-költő, hányszor idézi be a szekuritáé, kaphat-e útlevelet, s ha igen, kivel kell utaznia. Ebben a világban az alkotói pályáívek nem feltétlenül a maguk természete szerint formálódtak: ennek az irodalomnak története cenzúra- és ideológiatörténet is. Ebben a történetben van elrejtve Farkas Árpád költői életútjának magyarázata, az a titok, hogy nagyszerűen indult, maradandó értéket teremtő költői pályafutása miért alig másfél évtized. És ezért kell elfogadnunk minden elhallgatás legtermészetesebb okát: hogy valaki elmondta, amit el akart mondani.

Cs. Nagy Ibolya a hagyományos monográfiaírás receptúráját követi, az életutat vizsgálva mutatja be Farkas Árpád költészetét. Megkapó képet rajzol szülőföldjéről olyan érzékenységgel, amivel írók-költők szoktak beszélni gyermekkoruk világáról, iskolaéveikről. Kalauza maga a költő, aki nemcsak őt, hanem minden olvasóját elvezeti ide, olyan versekkel, mint az elévülhetetlen *Apáink arcán* vagy a *Nagyapám sírjánál*. Ehhez társul a részletesebb vizsgálódás – és egy költő-monográfiát olvasva elénk tárul egy különös, mintegy az időn kívül eső világ, amelybe a történelem a maga erőszakosságával rendszeresen betör, de az emberi viszonyokat tekintve nem mindenható. Erdély, különösen a Székelyföld mélyének falvai, kisvárosai történelmi zárványok: az impérium- és rendszer-váltások ellenére sokat megőriznek nemzedékekkel korábbi arcukból, légkörükből. Ebben a 20. század modernizációjától kevésbé érintett világban volt-van otthon Farkas Árpád, mert más otthon nincs – és ezt a titkot kutatja Cs. Nagy Ibolya. És – mi mást is tehetne – ezért fogadja el hőséne hallgatását, miközben minden lehető módon jelzi: nagyon szeretett volna és szeretne ma is sokkal több Farkas Árpád-verset olvasni. (MMA, 2015)

TÓTH CSABA, Minden kegyelem, semmi sem érdem (A lét reszakkralizálása), 2016

ALFÖLDY JENŐ (1939) Kecskemét

ALFÖLDY JENŐ

„Fenn az idő tűhegyén” Weöres Sándor és Lovász Pál levelezése, 1938–1975

(Szerk.: Szirtes Gábor)

Pro Pannonia, 2017

Hány angyal fér el „fenn az idő tűhegyén?” – elterjedt kérdés ez a középkor óta. E könyvet olvasva azt válaszolom: legalább kettő, de valószínűleg jóval több.

A „két angyalból” az egyik: Weöres Sándor, az elbűvölő, elvont, mégis érzékletes, spirituális versek írója. Egyik nyilatkozata szerint költészetével „élni segít” az embereknek. Anyanyelvünk művészeként táplálékot kínál a léleknek, föléleszti az egykor bennünk levő gyermek maradék hajlamát a játékra, humorra. Magányunk szomorúságát s elmúlásunk félelmét az elmélyült szemlélődés javára fordítja, és megáldja mindazokat, akik szeretni tudnak. Energiával tölti fel létünk szellemi transzformátorát, amelyből vigaszt, ellenálló képességet, ugyanúgy derűt, bizalmat és részvétet meríthetünk mások iránt. Megmutatja az utat az önmagába zárt egyénnek ahhoz, hogy a mindenség része legyen kisajátíthatatlan, szabad értelmével és érzelmeivel. A költőben lakozott egy tündér vagy manó is – talán a *Szentivánéji álom* Robin pajtásának szellemi származéka; mindenféle csínytevésre, pajzánságra, groteszk tréfára képes. Ő majd' mindnyájunk barátja, s a nagyképűek és hatalmaskodók réme.

A másik angyal: a Weöresnél tizenhét évvel öregebb Lovász Pál (1896–1975), az elcsatolt bácskai szülőföld szerelmese, a harmincas évektől a háborús katasztrófaig és a diktatúráig Pécs művelt, jóságos patríciausa, irodalom pártoló, a Janus Pannonius Társaság titkára, az 1941-ben megalakult Sorsunk folyóirat szervezője és szerzője. Finom versek írója, Kosztolányi 1922-ban írt verskritikája szerint „rezzenékeny lélek”, ki költőként biztatást érdemel. A diktatúra korában a Jelenkor egyik versszakértője, szerény posztján is pályakezdők pártfogója; az irodalom perifériáján élve is jelentős tekintély a pannon polisz civil életében. Mellőzött költő volt. Csorba Győző, Tüskés Tibor s a már Budapesten élő, költőként „tűrt” kategóriás Weöres megtette érte, amit tudott, de a deklasszált Lovász Pál elismeréséért ők sem sokat tehettek. Az így is kivívott „angyali” jelző Harcos Ottó pécsi irodalomtörté-

nésztől származik, Lovász Pálról írt méltatásának címe: *Az angyali költő* (Dunántúli Napló, 1970).

Weöres Sándornak szerencséje volt a nála idősebb, nagyszívű gondolkodó-kortársaival, bár nem mindig hajlott bölcs intelmeikre (italozás, pornográf és merész politikai versek stb.). A többiek közt Kodály, Babits, Kosztolányi, Várkonyi Nándor, Fülep Lajos, Hamvas Béla és legtöbbször Lovász Pál szavai igazították lépteit a halhatatlanság felé. S olyan kortársak is, mint Jékely Zoltán, Vas István, Takáts Gyula, Csorba Győző, Kálnoky László, Kormos István vagy Somlyó György. Sok fiatal kereste föl írásaival, és a *poeta natusnak*, *poeta doctusnak* egyaránt bámulatos mester hasonló türelemmel és tapintattal mondott véleményt róluk, mint ahogy Kosztolányi vagy Lovász Pál atyáskodott vele, az önmagával egyenrangúként kezelt kiskamasz, majd nagydiák Weöres Sándorral. A különbség mindössze annyi, hogy utóbbi zseni volt. Ő nem atyáskodott látogatóival, hanem tárgyilagosan, türelemmel jelölte meg hibáikat – ezt történetesen Csanádi Imre följegyzéséből is tudom. A hozzá fordulóban a jóra való hajlamot nézte, s ha meglátta az illetőben, ezt erősítette benne angyali nyájassággal, de nyíltan megmondta, ha valami nem tetszett neki. Lovász Pál jobban ügyelt arra, hogy meg ne bántson senkit, és Stendhált idézve finoman „egotizmusnak” nevezte a legtöbb pályakezdőben meglevő önközpontúságot, az önismeret- és tapasztalathiányos tudálékoságot. Weöres ars poeticájának egyik sarokköve volt a lírai *én* arcának leányékolása, mint Ligeti Miklós Anonymus-szobrának, és nem kímélte a tetszelgést, az öntudat-túltengést, az exhibicionizmust.

Néha kardos angyalnak bizonyult mind a két férfiú, Weöres is, Lovász is. Posztumusz verseikből tudjuk, hogy szenvedélyesen tiltakoztak a bolsevista cár seregének 1956. novemberi betörése ellen, s hogy l'art pour l'art művészeti nézeteik mögött közösségi lélek lakozott. Levelezésük erről hallgat, de jó tudni, hogy ilyen emberekkel éltünk egy hazában azon az őszön.

Sokat mond nekünk, félig-meddig utókoriaknak, hogy Lovász Pál az elismert, de még a pálya elején tartó költőtalentumnak életre szóló pártfogója és féltő barátja lett. Természetében volt valami földöntúli jóság és pedagógiai érzék, mely leveleiben szembetűnően érvényesül. A Weöressel (és a költő házasságkötése után Károlyi Amyval) váltott levelek a rajongásig szerető és praktikus ügyekben is segítőkész tanácsadót mutatják nekünk. A kötet szerkesztője, sajtó alá rendezője és a jegyzetek írója, Szirtes Gábor méltó gondozója a pécsi, illetve pécsi kötődésű irodalomnak. Nemrég kiadta a Pannónia Könyvek sorozatában Lovász Pál cikluszerűen főlépített ötvenhatos verseit (*Mecseki rap-szódia*), és érthető portrékönyvet írt a kiváló férfiúról. Munkáját most is igen alaposan és szakszerűen végezte el. Kibontakozik Lovász leveleiből is a kép: életművében Weöres misztikus létére is filozofikus, tárgyias (objektív) lírikus, humánus prae-egzisztencialista író és gondolkodó. Szeretettelvű, mint Buddha és Jézus. Az érzelem személytelenül árad verseiből, de sosem „érzelmes”, ez inkább Lovász Pálra jellemző, aki nem tudja, nem akarja elrejtteni felindultságát egy-egy újabb weöresi remekmű olvas-tán. Lovász ugyanakkor tudós versértő, és látja, mi mindent tanult költőnk a népdalokból, régi és új hazai mestereitől, Rilketől (neve azért is fontos, mert őt is nevezték *angyali költő*nek, akárcsak Shelleyt), továbbá Mallarmétól, a modern francia szürrealistáktól, T. S. Eliottól és más angol objektív lírikusoktól, Dantétól, Petrarcatól, az olasz hermetikuskoktól, középkori misztikusoktól, őseposzok ismeretlen szerzőitől, s a női költőket külön figyelemben részesítette. Kár, hogy a *Psyché* nem érinti a levelezés: Weöres egyik főművéről beszélek. Lovász Pál attól tarthatott, amitől Nemes Nagy Ágnes és köre: hogy a népszerű erotikus téma a bestseller irányába téríti az egyetemes-ség költőjét. (Baj az? – kérdem. A műfordító Babitsot is féltették az *Eratótól*?) Lovász is puritán jellem volt, talán itt a bökkenő.

A zseni szolgálatába szegődő s így közvetve hasonló ügyekért lángoló mentorokat ritkábban övezi népszerűség és dicsőség, mint neveltjeiket, de ezen ők túlteszik magukat, mint a szerény életművű, de ideális befogadó és versértelmező Lovász Pál is. Ő a Hálás Olvasó, akire még nagyobb szükség van, mint a kritikusra. Bevallja, ha valamit nem ért, s nem dicsér vaktában, csak elragadottságában. Lovász hivatásának, sorsának tekintette,

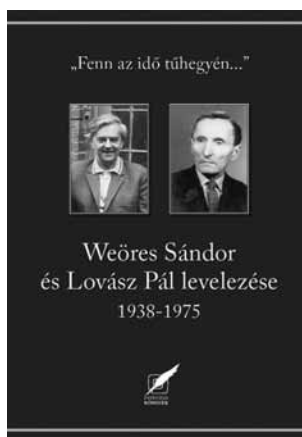
hogy egyengesse mások, mindenekelőtt Weöres Sándor útját és lépteit. Aki erre az anekdoták szintjén is kíváncsi, nézzen utána Bertha Bulcsu *Délutáni beszélgetéseinek* Weöres-fejezetében: a szerző egy pécsi, Király utcai jelenetet örökített meg tüne-ményes humorral Weöres Sándor bohém ifjúkorából. Az sem árt, ha ennek „égi másával” is megismerkedünk Weöres költészetéből, például *Az éjszaka csodái* cím alatti nagy verséből (1940). Weöres egyébként pornográf verseket is írt, ezekért Fülep Lajos, a hatalmas tudású bölcsész úgy leteremtette, mint egy rossz gyereket.

Lovász Pállal én 1963-ban ismerkedtem meg Péccsett. Tőle tudtam meg, hogy Weöres igen szabadszájún mondott véleményt a Horthy-korszakról, és mentora nemegyszer csitította a Nádor kávéházban és másutt, mert fürkész fülek és szemek figyelték már akkor is a beszélgetőket széthajtott újságjuk fedezékéből. Felsőértésnek minősült, ha valaki, mint Weöres, lehülyézte a főkor-mányzót. (Effélett az ötvenes-hatvanas években is el-elkövetett Pesten, csak akkor másként nevezték a nagyfőnököt, s ekkor már Károlyi Amy pissegett.)

Weöres Sándor és Lovász Pál levelezése gyönyörű emberi dokumentum. Ritkaság az ilyen nagyfokú vonzalom és alázat egy szerény kismesternek elkönyvelt, bár meglehetősen művelt irodalmár és egy „Filius mundi”, szabadon fordítva egy világköltő között. Olvasmányaimból Thomas Mann *Doktor Faustus* című regénye rémlik föl, a lángelméjű zeneszerzőt, Adrian Leverkühnt követi szellemi útján olyan aggódó szeretettel öreg mestere, Serenius, mint Lovász Pál Weörest. Más példa, a valóságból: egri diákoskodása idején Kálnoky Lászlót pályoltgatta olyan hozzáértőn a nála hat évvel idősebb Apor Elemér (ugyancsak jeles költő és mélyen erkölcsi lény).

A zseni és a műveit imádó befogadó: nélkülözhetetlen kiegészítői egymásnak. Nem a lángelme, hanem a mentor dolga, hogy számon tartsa: védencének megjelennek-e versei, van-e kötete, kapott-e ösztöndíjat, nyert-e pályázatot, kitüntetést és így tovább. A kritikusok, szerkesztők futtatják azt, aki már fut – mondta keserűn egy néhai költőismé-rősöm.

Nem csupán az emberséget, a szellemi kapocs erejét, mester és tanítvány szoros viszonyát csodálom a jól dokumentált leveleskönyvben. Ritka folyamatnak lehettem tanúja: annak, hogy miként vált az évek folyamán a mesterből tanítvány. Megismerke-

désük után évről évre nyomon követhető, hogy a bácskai nosztalgiaversek költője, Lovász Pál miként lesz néhány vers erejéig, Domokos Mátyással mondva, 20. századi „magyar Orpheusz”, Weöres Sándor szellemi rokona, nem pedig epigonja. Lovász minden verselői készségét, poétikai ismeretét, szívét-lelkét latba vetve írt barátságuk évtizedei során *hommage*-okat hajdani védencéhez, olyan fokú himnikus emelkedettséggel és verszenével, amely a legjobb pastiche-költők közé emeli őt, akkor is, ha e talentumát csakis a Weöres Sándor iránti rajongó szeretetből volt képes üzemeltetni. Az ő jó szavain, intelmein is nevelt nagymester művei lettek legfontosabb ihletforrásai (pl. *Septichon* – „A hallgatás tornya” költőjének; *Rogatio*; *Üdvözet*; *Filius mundi*).

E levélgyűjteményben az irodalomtudomány és -népszerűsítés számára is igen értékes tudnivalókat találunk. Kiérződik e két anyagi ember életének háttéréből a rémes 20. század viharos-aszályos hangulata és a nem egészen e világra teremtett, önzetlen barátok mindenkinek szóló, ritka példája.

Utóirat: Lovász Pál örömmel tett eleget baráti körében egy-egy hozzá forduló, jóhiszemű érdeklődő (köztük apám, Dr. Alföldy Jenő) kérésének, hogy adjon kulcsot Weöres „érthetetlen” verseihez. Ezzel az értesüléssel is gazdagabb lettem, mert mindeddig fogalmam sem volt Lovász Pál és apám 1958-as levélváltásáról; akkor még azt sem tudtam, kicsoda Weöres Sándor.

FARKAS GÁBOR (1977) Szigetszentmiklós

FARKAS GÁBOR

Ferdinandy György: Meglátogatjuk a múltat

Magyar Napló, 2017

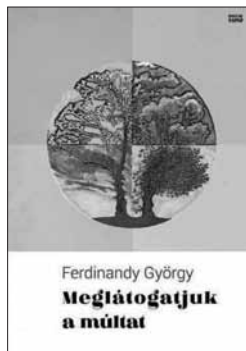
„Fölkereshetnéd ifjúságod; / nyirkos cementfalak között / képzelhetsz egy kis szabadságot” – írja József Attila *Eszmélet* című versének nyolcadik versszakában. Ez a számvetés egyik mindig vissza-visszatérő aktusa nemcsak az írói életművekben, de – mondhatjuk – minden ember életében. Hogy kinek mikor, milyen eseményhez köthetően bukkan elő az elme rejtekéből, mikor eszmél a lélek létösszegzésre, az már változó; tudjuk – elég, ha csak József Attila 1934-es versére gondolunk –, mindennek nincs köze életkorhoz vagy egészségi állapothoz.

Ferdinandy György újabb elbeszéléseiben az emlékezet alkotta összegzés egyfajta írói önreflexióként értelmezhető. A szerző hazatérése óta már sokadik életrajzi ihlettségű könyvét tarthatja kezében az olvasó, de Ferdinandy írói tehetségét mutatja, hogy ezek az írások attól még nem válnak sablonossá, önisméltóvé, hogy a történelmi háttérkép – a második világháború, 1956 vagy az emigrációban töltött évtizedek – visszatérő keretet adnak a történeteknek. A visszaemlékezés, az évek megidézése nem csupán történelmi

tabló Ferdinandy Györgynél, hanem véleményalap. A nélkülözés, az elveszettség, a szerettek halála ugyanis önmagában tragikus lehetne a történetekben, de az önreflexió vissza-visszatérő, olykor ironikus hangneme mégiscsak időszerűvé és árnyaltabbá teszi a történelmi távlatokban alámerülő, és ebben az iróniában azért összekacsintó író és olvasó egyaránt. Író és olvasó egymásra találása ez a szövegben: ha van, ez lehet Ferdinandy egyik „titka”.

„Ki tudja, mit keresett ebben a háborúban [...] A németeknek magyar volt, a magyaroknak német katona. [...] A fiait pedig nem érdekelt, hogy az apjuk maradványaiból mi lett” – így fogalmazza meg a szerző az örök emberi elveszettséget az *Ostrom* című elbeszélésben. Ez nem a csehovi típus, az ön-

maga számára is érdektelen felesleges ember, csak a mindenki másnak az... Hiszen háborúban minden lélek anyaggá merevedik. Anyaggá, számadattá, eltűntté: „Felnőttek nemigen jártak azokban az időkben az utcán. A legtöbb férfi hadifogoly volt vagy hősi halott.” A mára már tucatnyi irodalmi adaptációban ábrázolt ostrom utáni képeket a személyesség, az életrajzi érintettség, valamint a groteszk stílus-

árnyalatba hajló önreflexió teszi izgalmassá (pl. „Az, hogy a szeme láttára kirabolják, akkor, ott a kertben, eszébe se jutott”; „Senki se tudja, ki volt: nyilván ennek köszönheti, hogy a neve fennmaradt”).

A könyv négy római számmal megcímezett fejezetben tárgyalja hat évtized sorsalakító történéseit és a személyiség erre adható reflexióit; az emlékezet a kapcsolóelem tehát történet és reflexió között: a szerző emlékezete. Ilyen értelemben a szerző mesélő és elemző egy személyben. Az elbeszélésből időről időre „kiszóló” narrátor olyan mondatai, mint: „Néha eszembe jut: lehet, hogy így, állandó védekezésben éltem le az egész életem”; vagy: „A sorokban, öt nemzedék sorsában, ha kicsiben is, de egy egész ország sorsa benne van” – olyan felületre emelik az epikus elbeszélés tartalmi összetevőit, amelyben történetmondás, önreflexió és személyes líraiság alkot „hármassá”.

A második „titok”: zaklató mivoltukban is a megnyugvás zakatoló ütemességét hordozó, folyton visszatérő és egymásra utaló ellentétek az elbeszélésekben. Ilyen például a *Hurrikán* című történet kihangsúlyozott gondolatában a veszélyes vihar előtti feszültség és az '56-os események összegző egymásra hangolása egyetlen mondatban, egyetlen emlékezet alkotta képben: „Amíg szól a rádió, még él a remény. *Csapataink harcban állnak...*” [kiemelés a szerzőtől]. Amíg az éter hullámain keresztül jönnek a hírek, addig van élet – a trópusi vihartól házaik védelmébe menekülő lakosok és a budapesti forradalmárok lelkében egyaránt. Vagy: „nekünk, író-

palántáknak óriási nyitást jelentett »a Nyugat«. [...] Ott, akkor reménytelen vállalkozásnak tűnt ez a lapalapítás” – fogalmazza meg Ferdinandy György az előbbihez hasonló ellentétre épülő emlékképben a Műhely, a nyugati emigráns magyar irodalom legfontosabb fórumának elindítását a *Fogadtatások – Két vállra fektetni a Vadnyugatot* című elbeszélésében, egyszerre kifejezve a lapszerkesztők reményteli bizakodását és kétségbeejtő helyzetét. Az ellentétek mellett eltalált párhuzam egyébként a Nyugat folyóiratra utalás az idézett mondatban és a címben: Ignotus, Osváth és Fenyő Miksa nem emigrációban, mégis hasonló szituációban lehetett 1908-ban, a Nyugat indulásakor a politikai légkört és a magyar irodalom léthelyzetét illetően.

A *Meglátogatjuk a múltat* című kötet Ferdinandy György utóbbi két évben írt elbeszéléseit, riportjait – ahogy a szerző nevezi: műfajtalankodásait – tartalmazza. Mint ilyen, a nyolcvankét éves író azon könyveinek sorába illeszthető, amelyek az elmúlt hatvan év – a II. világháború, 1956, az emigrációban töltött évtizedek és a rendszerváltást követő esztendő – életrajzi vonatkozásain túl, az emlékidézés adta kereteket kiaknázva egyformán lehetőséget adnak olvasónak és szerzőnek a társadalmi/történelmi reflexióra – nem nélkülözve az iróniát sem. Ez az irónia, illetve önirónia, valamint az a fajta tömörség, amellyel Ferdinandy több oldalra, fejezetre terjedő gondolatokat is képes néhány szóban megfogalmazni, teszi üdítően frissé, olvasmányossá az elbeszéléseket.

BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ

Halmai Tamás: Tündérbukfenc; Sebésszellem; Örömmévalóság

Pro Pannonia; Napkút; Napkút, 2017

Párhuzamos világok márpedig léteznek. A test, szellem, lélek síkjai nem egymás alatt-fölött és pláne nem egymás ellen, hanem egymás mellett, egymásért működnek. Kiegészítik, támogatják, segítik a kiteljesedésre predesztinált emberi életet. Ezeknek a világoknak a bemutatására tette fel életét a *Poétika (Réka – Örömmévalóság)* tündérvilágának megálmodója, Halmai Tamás, aki néhány hónapon belül három különböző műfajban, „akcentus nélkül” (*Oszaka hercegnője – Örömmévalóság*) artikulálja elénk Weörestől, Pilinszkytól, Vasaditól tanult gyermeki

miszticizmusát. Írásaiban a százados szellemi nyomorban láncre kötött gondolatok szabadon engedésével világkapukat nyit meg. Tolmács, aki e világok, gondolatok között közvetít, más világok híreit hozza: „dimenzióvándor” (*Osztálytársak – Örömmévalóság*). „Nagyhitű” a kicsinyhitűek között, aki az irodalomban nemcsak irodalmat lát. Ő maga az írásaiban szereplő, békepipákat faragó „Gyógyversárus” és „Lassú Víz”, az indián, a maga bölcsességével.

Halmai világi műfaji sokszínűségük ellenére is egyneműek, evangéliumi szóhasználattal: „egy-

BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ (1971) Pécs

ügyük". Mindegy, hogy mit és hogyan, a lényeg, hogy nem hallgathat. „A világból leginkább a versek és az angyalok érdeklik” (*Asztalizen 20 – Örömmévalóság*). Meséi, gyermekversei, prózái, esszéi, jegyzetei csak megnyilvánulási formáikat tekintve különbözőek, nyelvi játékaiknak, szellemi kísérleteinek, metafizikus kiskompozícióinak papírra vetése közben szinte föl sem pillant élethivatásul választott „sakkjátszmájából, melyet csupa világos bábuval játszik, senki ellen” (*A keresztény vándor 13 – Örömmévalóság*). Ötletessége a jelentéserősítő nyelvi játékokat tekintve kimeríthetetlennek tűnik, lásd a *Világágyás* című novellát a *Tündérbukfenc* kötetben, vagy éppen az *Örömmévalóság*ból a *Derű és mámor* egy gondolatát: „Logoszmennyország, szómámor; az írás mint joggyakorlat”. Vidám, gazdag és fényes szókincese nemcsak halott szavak artistamutatóványos kirakata, érezzük, hogy megélt valóság: „Reggelente egy csésze fény” (*Iszák – Tündérbukfenc*). Világít és melegít, mint Vasadi, „akit megvesz az Isten melege” (*Akit megvesz az Isten melege – Örömmévalóság*).

Írásaiban „angyalt fest a falra” (*Tolmácsok – Örömmévalóság*). Szentéletű sztarcetekre jellemző tömör bölcsességei idős mestert sejtetnek kötetek mögött, holott csak egy konyhaasztal mellett dohányszó, „koffeinhullámokon” (*Az angyal, aki szerette a bluest – Örömmévalóság*) ringatózó, kortalan misztikust rejtenek gondolat-Halmi.

„A világ bonyolult, de Isten egyszerű” (*Mint misztika – Örömmévalóság*) – vallja a szerző, akinek szövegeiben a benne serkenő hitet, *Krisztusország*ba való zarándoklatát követhetjük nyomon. Erről vall *Egy ötstrófás regény* című önelemző esszéjében. Ugyanezt támasztja alá a *Szútravaló* ciklus egyik, ars poeticának is tekinthető verse: „Cserélj helyet magaddal / s légy aki volnál / fényszerzet javas-angyal / másvilágpolgár” (*Életrajzás – Örömmévalóság*). S ennek megerősítéseként elmélkedhetünk egyik „gyermekversének” filozofikus mélységein is: „Ha bábozol, gondolsz-e arra, / mire gondol a báb, / míg száját tátja szép szavadra, / ha kítárod a szád? // Éjszaka a sarokba téve / ügyel-e saját életére? / Van-e bábja, akibe lelket / titkon ő is puhán lehelget? // S ha bábozol, gondolsz-e arra, / hogy valaki talán / téged is mozgat jobbra-balra / még nagyobb színpadán?” (*Bábok – Tündérbukfenc*).

Sokat ír, de röviden. Mert „Ha valami összefoglalható három mondatban, minek szétaprózni háromszáz oldalon? S minek a három, ha egyetlen mondatban is kifejezhető? (És minek a mondat, ha csendben is maradhatunk?)” (*Asztalizen 61 – Örömmévalóság*). Halmi életfilozófiája nem újszerű gondolatokon alapul, mégis unikálisan hat a mai ol-

vasó számára. Nyugodt lélekkel nevezhetjük őt a jószág és a szeretet újkori, apokrif evangélistájának. Minden erejével imává formálja a szavakat, amelyeket különös érzéssel képes a kontempláció néma tömörségével a papírra meditálni. Általánosságban megállapítható, hogy magát a költészetet tekinti egyfajta imádságnak. Úgy is bánik vele. S ha nem is nevezhetjük Halmait dogmatikus értelemben egy-egy vallás elkötelezettjének, hitéhez, miszionáriusi lelkületéhez nem férhet kétség. Gondolatai panteisztikusak, lénye, életformája, hivatása szerzetesi.

De kik lehetnek ennek az általa „alapított” rendnek a tagjai? Ahogy a *Névjegy-variációk*ban írja: „Fényszerzet. Üdvhajhász. Létszerész. Bibliofilkó. Reményíró. Gyógyírnök. Pszichopaca. Elvarázsló. Tengerkerülő. Örömhírnök. Mosolynok. Istenfüggő. Hétrétalvó. Rémalomszuszek. Javasangyal. Jóvivő. Másvilágpolgár. Túlolaldnok. Szívtáti. Sárga Lacsin. Dalai málna. – Egyszóval ember. (Két szóval: amnéziás angyal.)” (*Szútravaló 155. – Örömmévalóság*). Három szóval: maga Halmi Tamás. (S engedtessek meg, hogy e fenti sorok olvasója, e lenti sorok írója tehessen annyi személyes észrevételt, hogy maga is szívesen csatlakozna a botladozó tanoncok e fényes novíciusseregéhez!)

A *Tündérbukfenc* Halmi első, kifejezetten gyermekirodalommal foglalkozó kötet, amely az alcím szerint verseket és meséket tartalmaz gyermekeknek és felnőtt gyermekeknek. Úgy érezzük, hogy a szerző felfogása szerint nem is érdemes másként felnőtteknek lenni: csak így, gyermeki lelkülettel. S hogy a Halmi-korpusz kerek, egész, összefüggő, bizonyítja a másik kötetből vett idézet: „Ne gyerekeskedj. Nőj fel: légy gyerek!” (*Asztalizen 79. – Örömmévalóság*).

A rendkívül igényes kivitelezésű *Tündérbukfenc*, amelynek különlegességét adja, hogy egy pécsi gyógypedagógiai intézet fiataljai illusztrálták, 32 mesét és 96 verset tár 7 ciklusban az olvasó elé. Már a cím is beszédes: metafizikus és egyszerű, teologikus és játékos. Mint az alkotója.

Két verset különösen is fontosnak tartott a szerző kiemelni. Ezek *A világ meséje* és *A szeretet meséje*, mintegy keretversek állnak a kötet elején és végén. Kiemelésük azonban nemcsak formai, hanem tartalmi is. A szerző felfogását ismerhetjük meg belőlük írásról, szeretetről: e két dologról, melyet élethivatásul választott magának. „Egy bölcs meséje a világ, / ülnek körben az angyalok, / úgy hallgatják meleg szavát, / s én velük örvendezem, nahát, / hogy én is mesehős vagyok! // Ezek szerint ha én mesélek, / abban is él a lélek? / Óva mondom

történetem: / nyelvem hegyén világ terem” (*A világ meséje*). Az író felelőssége a társteremtő mivoltában rejlik. Mert aki ír, létrehoz, teremt. S cseppet sem mindegy, hogy mit és hogyan!

Bármennyire is meghökkentő, de a *Seb és szellem* kötet, mely esszéken, kritikákon s két beszélgetéssel keresztül ad átfogó képet Báthori Csaba írásművészetéről, szervesen kapcsolódik a fentiekben tárgyalt mesekönyvhöz. Ugyanannak a lírauniverzumnak egy másik dimenzióját mutatja be. A hátsó borító megfogalmazásához kapcsolódva állítjuk, hogy a Hölderlin–Rilke–Pilinszky–Nemes Nagy–Báthori angyali spiritualitásának ívéhez immáron Halmi is kapcsolódott. Írásaikkal, szavaikkal, verseikkel a mennyország felé nyújtózkodnak, a transzcendens faggatásából veszik tárgyaikat, így ilyen értelemben „könnyű testben járnak” (*„Isten legyen az asztalunknál” – Seb és szellem*), de közben, mint valami szellemi vérkeringésben, mindvégig ott lüktet mondataik mögött a fölismerni vélt valóság, hogy minden világ már itt, a földön is megvan. „Költőnek nincs világ, nincs másvilág más, / mint a vers” (*Báthori: Költői haszon*).

Az esszéket, recenziókat, életrajzi adatokat, beszélgetéseket, recepciókat magában egyesítő kötet – még így, lábjegyzetek nélkül – kismonográfiaként is kiválóan helyt állna az esetleges irodalomtörténeti vizsgálódások pergőtüzében. A könyv a Napkút Kiadó gondozásában, nemcsak belső tartalmával, hanem kifejezetten igényes külsőjével is esztétikai élményt okoz az olvasónak. Jó kézbe venni az elegáns, fehér-fekete kötetet, amelynek borítóját Albrecht Dürer *Arion* című (1514) képének egy részlete díszíti. A lantjátékával a természetet (delfinet) is elbájoló dalnok nemcsak a vizsgált költőnek, hanem magának a szerzőnek is mintapéldája le-

hetne. Mert bár Halmi ezt Báthoriról írta, de akár magáról is írhatta volna: „A Báthori-próza: költészet” (*Sietség nélkül – Seb és szellem*). A Halmi-próza is az.

A két előző kötetnek és az egész eddigi életműnek a megkoronázása, esszenciális sűrítője az idei harmadik korpusz, az *Örömmévalóság*, amelyben a szerző mindazt, amit eddig írásról, vallásról, szeretetről megtanult, most olyan gyógyszerítményként tárja elénk, amely „Ázár Lervin” csodapatikusának lélekatikáját juttatja eszünkbe. Gyógyít, de csak ha mi is akarjuk. Hat ciklusa hatfajta megközelítést, gyógymódot ajánl a keresőnek. A *Javasangyal*, a *Mesebona*, a *Műkedvelés*, a *Szútravaló*, az *Éléskarma* és az *Asztalizen* mind-mind más műfajban mozognak (koanok, novellák, példázatok, versek, dalszövegek, aforizmák), de azonos a szándék: a „Nyelvangélium” (*Asztalizen 1793. – Örömmévalóság*) megteremtése. Ez az eredetileg a költészet különleges megközelítésére létrehívott szójáték – talán maga a szerző sem sejtette, amikor megalkotta – ars poeticává nemesült az életműben. A kifejezés magába foglalja ugyanis azt a két dolgot: eszközt (nyelv) és formát (evangélium), amelyek egyben élethivatás-szerű tartalmat is jelölnek.

Halmi nyilván nem véletlenül idézi a kötetében Gyórfy Ákos egy, az irodalomról, írásról vallott nézetét: „Közelebb írni magam az Istenhez.” (*Akik megvesz az Isten melege – Örömmévalóság*). Ebben az életműben is ez történik. Halmi valódi „Plasztikai sebész, aki műtét helyett könyvet ad páciensei kezébe. (Az olvasó ember arca megváltozik. Megszépül.)” (*Szútravaló 197. – Örömmévalóság*) Mert azzal, hogy közelebb írja magát az Istenhez, minket is magával emel az Örömmévalóságba. Ez a Halmi-nyelvangélium lényege.

VASY GÉZA

Marosi Gyula: Generalisszimusz az Akácfa utcában

Magyar Napló, 2016

Már félszázad múlt el azóta, hogy Marosi Gyula legelső elbeszélése megjelent, amelyet 1970-ben követett a pályáját indító elbeszéléskötet. Az után írtam róla először.

Akkor indult, egyelőre évkönyvként a Mozgó Világ, s abban én szólhattam hosszabb elbeszéléseről vagy inkább kisregényéről, *A pikulás ifjúról*. A fiatal író a prózakötetek után az MTV dramaturgia,

filmtörténetek, forgatókönyvek írója lett. Ez műfajváltásra készítette, kényszerítette őt, majd a rendszerváltás után, annyi más nemzedéktársával együtt – még ereje teljében – nyugdíjassá kellett válnia. Vannak, akik ebbe belerokkannak, s képtelenek már kissé más módban, de továbbra is teljességre törő életet élni. Marosi Gyulának különös szerencséje volt: lélegzetvételnyi szünet után visszatért a hagyományosabbnak nevezhető szépirodalmi epikához.

Az első szűkebb értelemben vett emberöltő, azaz mintegy 30-35 év után lett íróvá, a másodikban filmesként dolgozott. S mire eljött a harmadik szakasz, ismét a szépirodalom szóvalhatott meg. *A nilusi krokodil* (2011) és *A Dunánál* (2014) után legutóbb a különös című *Generalisszimusz az Akácfa utcában* című könyvét olvashattuk.

Marosi Gyula csak hónapokkal idősebb nálam, egyetlen tanévnél korelőnye van. Csaknem egy időben tanultunk meg olvasni s megjegyezni azt a kezdetben alighanem kimondhatatlannak látszó kifejezést, hogy *generalisszimusz*. Aki rátekint a könyv címlapján a fényképre, azonnal 1956 forradalmára gondol, s arra a legelső éjszakára, amelyen a feldühödött tömeg ledöntötte Sztálin gigantikus méretűre tervezett szobrát, s elvonszolta a Nagykörút sarkára, az Akácfa utcáig.

Az író történetei – s a beléjük szőtt életregény – azonban nem ekkor kezdődnek, hanem azokkal a változásokkal, amelyeket 1948–49 táján a még éppen csak iskolássá váló kisgyerekek is kényszerűen megtapasztal. Közvetlenül nem is Sztálinnak, hanem Rákosi Mátyásnak és hírhedt korszakának köszönhetően. A gyerek abban a világháború utáni korszakban növekedik, amelyben csaknem mindenki szegény, nélkülözésre kényszerül s megfélemlített. Ugyanakkor lelkesedni kell, otthon viszont azt sűgják a gyerekek, hogy másoknak lehetőleg semmit se mondjon a családjukról. A terror korszaka volt ez, s a szénhiány miatti tanítási szünetek alatt egy álmvilágba menekülhetett tízévesen, fellelkesülve az *Egri csillagok* csodálatos történetén. A régi törököket lehetett utálni, győzelemről álmodozni. Ám még a kiskamasz világában sem képes győzni a magyarság. Betegségében, lázalmában a Padisah győzelmét látja, csak nehezen képes meggyógyulni.

A 20. század évtizedeiben, úgy vélem, szinte minden olvasni szerető kisgyerek beleélte magát Gárdonyi Géza regényvilágába. S mire a gyerek kamaszába serdült, tizenöt évesen, gimnazistaként él-

hette meg 1956 hihetetlenül összetett napjait. A magyarság diadalát, az igazságos társadalom eljövételének hitét, majd azt a keserű tény, hogy a szovjet birodalom nem távozik el. Eger várának sikeres védelmét százszor is eljátszotta a gyerek, 1956 szabadságharcának, forradalmának viszont már úgy lehetett résztvevője, mint szinte mindenki, aki átélhette ezeket a napokat akkor is, ha egyszerűen csak ott volt, egyé válna a névtelen tömeggel, azzal a népakarral, amely fel akarta számolni az utált rendszert. Az író szóhasználatára szerint Rákosi, ez a „pocsék figura lett a magyar történelem legjobban utált, legmélyebb gyűlöletet és megvetést kiváltó alakja – ameddig még jegyzik a magyar történelmet.”

1956 októberében pedig azt lehetett felismerni: „ez már valódi forradalom, a magyar szabadságküzdelmek százévente égre futó csillaga! Az én életemben! Olyan esemény, ami benne lesz a történelemkönyvekben!”

Azért is érdemes és szükséges mindezt akár százszor is kimondani, mert hatvan év elmúltával már csak a legidősebb nemzedék erősítheti meg és igazolhatja a tényeket. Elveszített világháborúk, bűnök, vétkek, igazságos és igazságtalan békekötések, a nagy nemzetek hidegvérű közömbössége után a magyarság megtisztult, felszabadult, naggyá tudott válni még akkor is, ha eltiporták.

Marosi Gyulának ezek az elbeszélései nemcsak a szabadság himnuszát és a rabság siralmát örökítik meg, hanem azt a meggyőződését is, hogy ami egyszer példává válhatott, ami fenséges arcát mutatta a történelem számára, az örök életű. Az egymásra következő nemzedékek hajlamosak a feledésre, a nemtörődöm legyintésre, főként akkor, ha az ő életidejüket megelőzően történt valami lényeges a nemzet sorsában. Most a hatvanadik évforduló időszerűvé tette az újabb nemzedékek számára is a megemlékezést, s azt is, hogy megörökítsék mindazt, amit elődeik átélhettek.

Marosi Gyula elbeszéléseiben mindig nagyfokú a személyesség, ugyanakkor tárgyiaságra is törekszik. A forradalom napjainak kivételével nem történnek vele rendkívüli dolgok. Miként az egész ország legtöbb polgára, ő is a szürkének nevezhető, egyre kevésbé komor, de a felszabadult örömet, jókedvet ritkán megengedő évek, évtizedek szorításában tölti életét.

A terrorból átléphetünk egy békésebb korszakba, amikor kijelentették, hogy leraktuk a szoci-

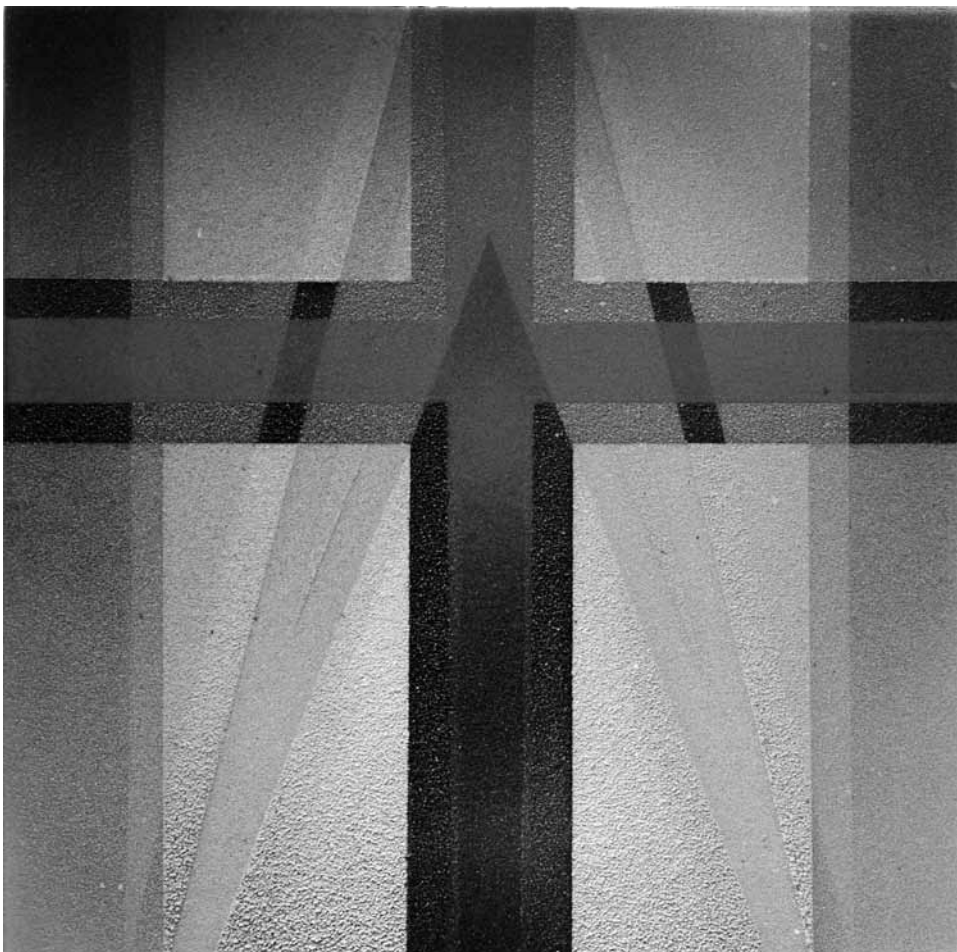
alizmus alapjait, s végleg megszűnt a magántulajdon átka, majd elkezdődhetett a fejlett szocialista társadalom építése. Újabb tizenöt-húsz év múltán viszont az egész rendszer, csődtömeget hagyva maga mögött, átmenekült a kevesek számára követhető ezredfordulós régi és új kapitalista piacgazdaság világába. A drasztikus változásokat hol felvilágosító, hol pedig elhallgató vagy meghamisító rendben az író sohasem hallgatja el a véleményét. Mindegyre sorakozó élettapasztalatai alapján már nem az lesz írói szemléletében a meghatározó, hogy vannak számunkra való és elviselhetetlen rendszerek, korszakok, hanem az, hogy az emberiség folyamatosan megcsúfolja a felvilágosodás korában irányadóként megjelent fejlődéselvet, a boldogulás lehetőségét. Mert azt ugyan megírhatja Marosi Gyula – s az ő nemzedéke is –, hogy mintha derengett volna életünkben a napfény, de mivé fog válni ez a remény húsz vagy harminc év múlva?

Az író számára nemcsak a forradalom volt meghatározó élettapasztalat, hanem a sorkatonai szolgálat is. Elsősorban nem az emberiség kiáltó

hiánya miatt, hanem mert a világháborús veszélyek aggasztónak mutatkoztak. S mindez bele tudott villanni egy évekkel későbbi kirándulás szépségébe is: a vakító fényvillanások egy atomtámadás vízióját keltették.

Marosi Gyula azonban mégsem olyan agg próféta, aki a világ pusztulását jövendőlné. Tudja, hogy bizakodni lehet az egymásra következő nemzedékek élettáncolatában.

Az új kötetben a legfontosabb, a legbiztosabb pozitív érték a természetélmény. Számára nem leigázni, nem birtokba venni kell a természetet, hanem alkalmazkodva hozzá, szeretettel, gondoskodással őrizni, védeni a természet és az ember örök egymásroutaltságát. A hegyoldali földterület isteni ajándéknak bizonyul a feleség és a férje számára, s hamarosan gyermekük, majd unokáik is természetszerető emberekké válnak, miként erről korábbi írások is tanúskodtak. S ezt erősíti meg, szinte végakaratként vetve számot az elmúlással is: „hogy ezen a csodálatos kék bolygón többé ne legyen az isteni csodák millióiból összeálló élet: elfogadhatatlan”.

HERNÁDI PAULA, Kereszt II., 2016

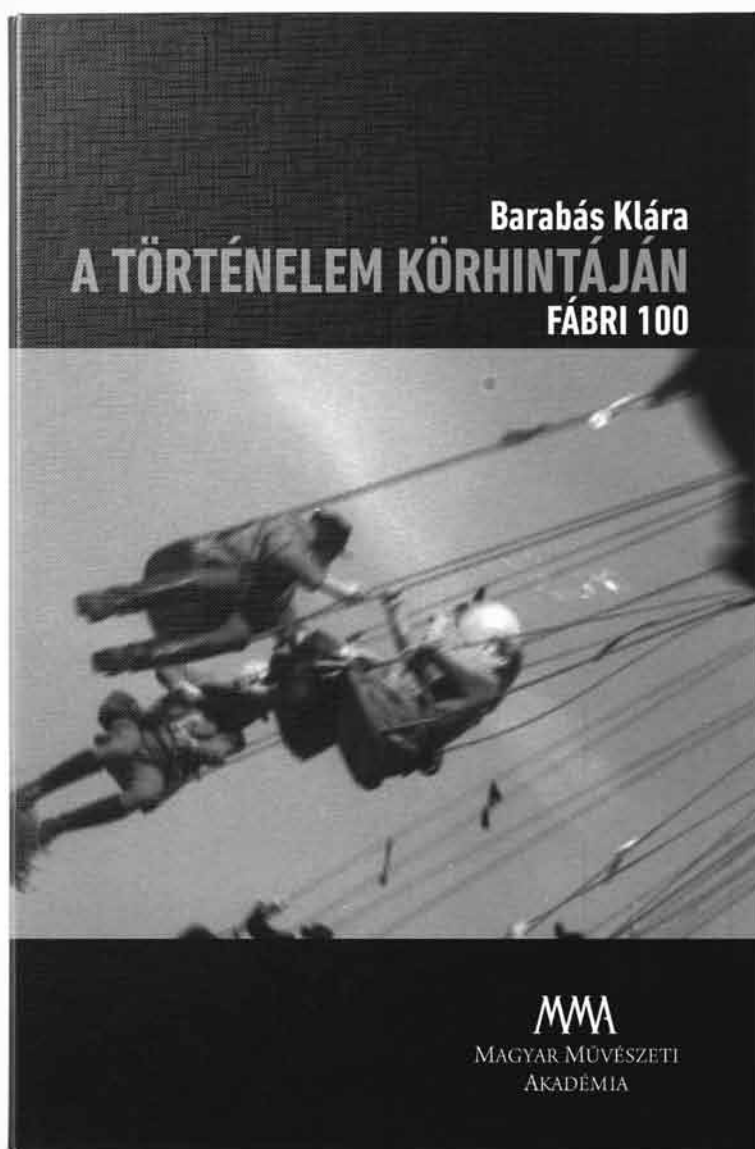
BARABÁS KLÁRA:

A történelem körhintáján

FÁBRI 100

Fábri Zoltán a magyar és egyetemes filmművészet nagy formátumú alakja, legjobb alkotásai a huszadik század jelentős kordokumentumai. Születése századik évfordulójára jelentette meg a Magyar Művészeti Akadémia Barabás Klára könyvét, hogy a páratlan életmű mélységére és gazdagságára ismét rácsodálkozhasson az utókor.

A kiadványhoz DVD-melléklet is társul: *75 perc Fábri Zoltán filmrendezőről* (MMA, 2014; rendező: Medgyesi Gabriella)

A könyv árusításban megvásárolható az Írók Boltjában (Budapest, Andrásy út 45.) és a bookline.hu-n.

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

minden, ami művészet
mma.hu